

10090

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

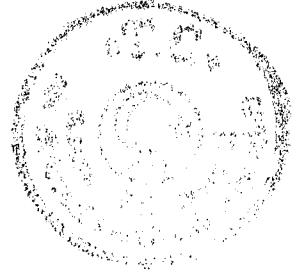
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HASAN KÂFÎ AKHİSÂRÎ'NİN
"USÛLÜ'L-HİKEM FÎ NİZÂMÎ'L-ÂLEM"
ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR TETKİK**

HAZIRLAYAN
Mustafa SARIBIYIK
Yüksek Lisans Öğrencisi

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi
DANIŞMAN
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU
İslâm Med. ve
Sos. Bilim Bl. Bşk.

KONYA — 1989

T E Ş E K K Ü R

Tezin hazırlanması esnasında maddi, manevi katkı ve teşvikleri dolayısıyla tez yöneticisi Sayın Doç. Dr. Halil ÜRÜN'e şükranlarımı ve kalpten teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir borç bilirim.

Deney setinin hazırlanmasında ve verilerin alınmasında yardımlarını gördüğüm labratuvar teknisyenlerine ve özellikle Temel TOSUN'a; model ve deney konularında görüşleri alınan bölüm öğretim üyeleri Sayın Doç.Dr. Recai BİLGİN, Sayın Doç.Dr. Ali KALENDER, Sayın Yard.Doç.Dr. Basri ERTAŞ'a ve labratuvarda çalışma imkanı tanıyan Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, İnşaat Bölümü yöneticilerine teşekkürlerimi bildiririm.

G İ R İ Ő
SİYASET-NÂMELER ÜZERİNE

Şarkta eskiden beri,devrin ihtiyaçlarına uygun en iyi devlet idaresine ve ideâl hükümdaran nasıl olması icab ettiğine dair kitap ve risaleler yazmak âdet halindedir.Ayrı isimler taşımakla beraber umumiyetle "nasihat kitabı" "siyerü'l-mülûk" "siyaset -name"adlarıyla anılan bu eserlerden,eski Hindistan ve İslâmiyet öncesi İran devletlerinden itibaren son Osmanlı İmparatorluğuna kadar,Uygur Türk devleti dahil çeşitli Türk-İslam ülkelerinde yazılanlar hayli kabarık bir yekun tutar.(1)

İslam dünyasında yetişmiş olan bütün düşünürler zamanlarının hükümdarlarına nasihat yollu devlet ve hükümet idaresiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuşlar,bu hususlarda eserler yazmışlardır.Farâbî'nin,El-Medine el-Fâdıla,Siyaset el-Medeniyye,Gazâlî'nin,Nâsihat el-Mülûk,Mâverdî'nin,el-Ahkâm el-Sultânîyye,Nizâmül-Mülk'ün,Siyaset-nâme (2) adını taşıyan eserler bu vesile ile zikredilebilir(3) Bugelenek Osmanlılar zamanında da devam etmiştir.Osmanlılar devrinde bu gibi eserlere ilk örnek olmak üzere II.Murat devrinde Keykâvus'un Kâbus-nâme adlı eserinin Merçimek Ahmet tarafından yapılan çevirisi gösterilir.(4)

Özellikle Keykâvus'un Kâbus-nâme'si ve Nizâmül-Mülk'ün Siyaset nâme'si kendilerinden sonra bu konuda yazılanlara örnek olmuştur.(5) Şimdiye kadar bu tip eserlerden en çok tanınmış olanı Kanunî devrâ Sadrazamlarından Lutfi Paşa'nın Âsaf-nâme'sidir.Bilindiğibgibi bu eserde hükümdarlara,vezirlerin nasıl olması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur.Âsaf-nâme türkçe siyasetnamelerin tam bir örneği ve önderidir.Misallerin tamamı tarihimizden,yaşadığı ve gördüğü veya duyduğu Osmanlı hayatındandır.Hacmi küçük olan bu eser kapsadığı konular ve önreklilik teşkil etmesi açısından değeri büyüktür.(6)

- (1).İ.Kafesoğlu,Büyük Selcuklu Veziri Nizâmül-Mülk'in eseri Siyaset-nâme ve Türkçe terçümesi.Türkiyat Mecmuası C.XII S.231-
- (2) Nizâmül-Mülk'ün bu eseri M.Altan Köymen tarafından hazırlanarak basılmıştır.
- (3) H.G.Yurdaydın,İslâm Tarihi Dersleri S.121
- (4) Keykâvus'un bu eseri Merçimek Ahmet tarafından XV.yüzyılın ilk yarısında Farsca aslından Türkçeye çevrilmiş ve Orhan Şaik Gök-yay tarafından hazırlanarak neşrolunmuştur.
- (5) A.Ugur,Osmanlı Siyaset nameleri S.17
- (6) Ahmet Ugur tarafından hazırlanan bu eser Kültür ve Turizm Bakanlığınca tarafından basılmıştır.Ayrıca Asaf-nâmenin başka baskıları da vardır.

Osmanlı devleti XVI.yüzyılın sonlarından itibaren gerilemeye başlayınca,bazı yazarların ve devlet adamlarının,devlet idaresi ve bozulmaların düzeltilmesi ile ilgili düşüncelerini hükümdarlara eserler ve islahat lâyhaları halinde sundukları görülmektedir.Hasan Kâfî'nin III.Mehmet'e sunduğu 'Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem (7) en önemlisidir.Bundan başka Kınâlizâde Ali Efendi'nin Devlet ve aile ahlakı (8) Sultan IV.Murat' ve Sultan İbrahim'e ayrı ayrı ayrı lâyhalar halinde sunulan Koçu Bey risalesi (9) ayrıca Kemankeş Kara Mustafa Paşa lâyihası,Ayn-î Ali Efendi'nin Kavanîni Al-i Osman der hulasa-i mezâmin-i defter-i divân adlı eseri,Kâtib Celebi'nin Düstur el-Amel li-ıslah el-Halel adlı eseri,ve son olarak Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Nesâyih el-Vüzera ve'l-Ümera adlı eserini de zikretmemiz lazımdır.(10)

Genellikle Lutfi Paşa'dan sonraki siyasetnamelerde ortak bir benzerlik göze tarpar.Bu eserlerde (11) umûmiyetle eleştirilen şey sistem değil,onunun yönetiliş tarzıdır.Devletin duraklama ve gerilemesi sebeb olarak;işleri ehline vermemek,rüşvet,adam kayırma, ordunun bozulması,orduya adam almada değişiklik,maliyenin bozulması, paranın değerinin düşürülmesi,kadınlara rağbet,etmek gibi şeyler sayılır.Bu dönem yazarlarının kafalarında daima Kanuni Sultan Süleyman'ın muhteşem zamanı vardır.Amaçları gelişmeyi sağlamaktan çok eskiye döndür.

Halbuki İslam dünyasında VIII-XII.yüzyıllardaki zengin ilim,teknik,sanaat ve felsefe faâliyetlerinin yerini XVI.yüzyıldan itibaren dar bir skolastik almıştı.(12)

Sanılanın aksine Kanunî Sultan Süleyman tahta geçtiği zaman devletin hazinesi boş gibi bir şeydi.Onun için genç padişah tasarladığı geniş çaplı seferler için büyük harçamaları karşılayacak parayı kendisi bulmak zorunda idi.Bu durumda hazine gelirlerini artıracak tek çare çiftçilerin vergi yükünü artırmak idi.Bu husus ise çiftçilerin nefretine yol açtı.(13)

(7) Üzerinde çalışma yaptığımız eser.

(8) Ahmet Kahraman tarafından hazırlanarak Tercüman 1001 temel eser serisi içinde basılmıştır.

(9) Zuhûri Danışman tarafından hazırlanarak M.E.Bakanlığınca basılmıştır.Ayrıca başka baskıları da vardır.

(10) Bu eser Hüseyin Râgıp Uğural tarafından hazırlanarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca basılmıştır.

(11) Örnek olarak bak.Kınâlizâde Ali Efendi,Devlet ve Aile Ahlakı;Hasan Kâfî,'Usûlü'l-hikem;Koçu Bey Risâlesi;Sarı Mehmet Paşa,Nesâyih'ül Vüzera ve'l-Ümera .

(12) H.Z.Ülken Türkiyede çağdaş düşünce tarihi C.1.S.15.

(13) M.Akdağ,Türkiyenin iktisadî ve içtimai tarihi C.2.S.572-573.

Bu devir siyasetnamelerinin en büyük eksiklikleri;rüşvet, iltimas ve kötü idareden şikayet ederlerken,bunların yıkılan bir sistemin sonuçları olduğu ve yerini yeni bir dünyaya ayak uyudnraçak daha canlı bir idarenin alması gerektiğinin farkında değillerdi.Selameti yalnız geçmişe dönmede,ortaçağ ahlâkının dirilmesi mümkün olmayan ilkelerine sarılmada buluyorlardı.(14)

Fakat her şeye rağmen bu devir siyasetnameleri yer yer etkili olmuş,hükümdarların müsbet kararlarında önemli ve etkileyici rol oynamışlardır.

burada çevreden kasıt hem kara ve hemde deniz ortamıdır. Buna göre yapılan boşaltım sonucu denize zarar verilmemesi projelendirilmesinin ana hedefidir. Çünkü esas itibariyle yerleşim merkezinin hemen yanında bulunan denizin insanlar tarafından dinlenme, eğlenme ve spor yapma gibi amaçlarla kullanılması arzulananmaktadır. Ayrıca denizdeki doğal dengenin bozulması insanlık için dolaylı zararlar doğuracaktır. Bilindiği gibi bu tezde, atıksuyun denizde zararsız hale getirilmesi konu edilmektedir. Bu maksatla bu bölümde deşarj ve deşarj yapıları ile bunların projelendirme esasları tanıtılacaktır.

Görüldüğü gibi deşarj problemi esas itibariyle bir Çevre Mühendisliği problemi. Deşarj, atıksuyun bir boru ile deniz içinde uygun bir noktaya boşaltılmasıdır. Deşarjı gerçekleştiren boru hattı (outfall) dizaynı ise bir hidromekanik problemidir.

Bir deşarj projesinin hesabı kanalizasyon projesinden alınan üzerine kurulur. Bunun temel sebebi deşarj hattını oluşturan borunun çapıdır. Çünkü boşaltım işi bu boru ile temin edilmektedir ve borunun alacağı hidromekanik etkiler hesap metodu ne olursa olsun boru çapına bağlıdır. O halde projelendirmeye kanalizasyondan gelen nihai atıksu debisinin tesbiti ile başlamak gereği doğmaktadır. Atıksu debisi ise ilgili bölgenin nüfusu, sosyal ve ekonomik yapısı ile gelecekteki değişimler ve gelişmelerle ilgilidir. Bu sebeple konunun incelenmesini bu noktadan başlanılmaktadır.

Ülkemizde birçok yerleşim merkezinin kanalizasyon şebekesi tamamlanmış olmakla birlikte, daha büyük bir yoğunluğunki ise henüz yok veya yetersiz durumda bulunmaktadır. Tamamlanmış olanlarda çevre kirliliği problemi ise henüz tümüyle halledilmiş değildir. Deşarj yapıları projelendirme debileri için nüfus tahminleri önceki sayımlara dayalı olarak ve ençok %3'lük bir artış öngörülerek hesaplanmakta ve o nüfusun doğuracağı atıksu debisi tahmin edilmektedir. Bu debi evsel atıksular terimi ile ifade edilmekte olup toplam debinin büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır. Bunun dışında endüstriyel atıksular ve diğer debileri dikkate almak gerekmektedir. Bunlar arasında yerleşim merkezi turistik özelliği sahip ise turist yoğun mevsimdeki artışlar, kanalizasyon şebekesine dışarıdan sızan sular ve birleşik sistem bir şebeke sözkonusu ise yağmur suları sayılabilir.

I-2 KARADAKİ YAPILAR

I-2-a Ana Toplayıcılar ve Ünarıtma: Kanalizasyon şebekesi topografik yapıya bağlı olarak bir noktada değil birden fazla noktada son bulabilir. Böyle bir durumda birden fazla boşaltım hattı inşa edilmesi teknik ve ekonomik

Sonra mülâzeme için İstanbul'a gittim. Sirem kadılığına tayin oldum. Burada kadılığın yanında ders vermeye devam ettim ve bazı telifâtla da meşgul oldum. "Kitâbu sümtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl" adlı eserimi yazdım. Bu görevde iken 1000/1591 yılının başında hacı şerif vâzifemi îfa ettim. Bu münâsebetle Kudüs, Şam ve Hicaz ulemâsıyla görüştüm ve bu son eserimi onlara gösterdim. İstanbul'a dönüşümde Dârü's-saâdet ulemâsına da eserimi takdim ettim hepsi tarafından beğenilerek buna bir şerh yazmamı istediler.

1001/1592 Senesinden itibaren Erdel dolaylarında karışıklıklar çıkınca kadılığı bıraktım ve vatanım olan Akhisar'a döndüm ve yeniden talebe okutmaya başladım. Usûl, furû', makûl, ve menkûle dâir dersler okuttum. Ayrıca "Kitâbu sümtü'l-vüsûl"ü şerhettim. 1004/1595 senesinde "Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem"i yazdım. Bu arada Sultan III. Mehmet'in ordusuyla Eğri seferine katıldım. Allâh ta'âlâ zafer nasîb ettikten sonra bu eserimi ulemâdan ve devlet erkkanından pek çok kimseye gösterdikten sonra Sultan Gâzi III. Mehmet'e takdim ettim, çok beğenildi ve âcize iltifat olundu. Kolayca istifade olunması için Türkçeye tercüme ve şerhetmem istendi. Seferden sonra İstanbul'a geldim. Akhisar kazası teb'îd ve tekâüd tarikisiyle bana verildi. Kendi memleketimin çocuklarına da ders okutmam şart koşuldu.

1014/1605 de Veziriâzam Lala Mehmet Paşa ile Estergon seferine katıldım. Bundan sonra Akhisar kazasına dönerek tamâmen ilim ve tedris ile meşgul oldum.

"Kitâbu temhîzu's-telhîs fî ilmi'l-belağah" ve "Kitâbu ravzâtu'l-cennât fî usûli'l-itikât" adlı eserlerimi telif ettim. Ve daha önce yazdığım bazı eserlerimi temize çektim." (18)

Müellif Hasan Kâfî çileli ve yorucu bir hayattan sonra Akhisar'da 1025/1616 da vefât etmiştir.

Mehmet Süreyya, Hasan Kâfî'nin âlim, fâzı, şâir, muttakî bir zât olduğunu, Nevâbad isminde bir kasaba inşâ edip, bir câmi ve medrese yaparak bunları yaşatabilmek için pek çok vakıf tahsis ettiğini ve bu caminin haremünde medfun olduğunu bildirir. (19)

---

(18) H. Kâfî, Nizâmü'l-ulemâ ilâ hâtemü'l-enbiya V. 292-296. Ayrıca bu hususta bibliyografya için bak. Encyclopaedia Of Islâm I-310.

(19) M. Süreyya, Sicilli Osmanî, II-130

KİTAB-I MENKİBE-İ MÜELLİF(★)

El-Mevlâ Hasan el-Kâfî, vilâyet-i Bosna dâhilinde Akhisâr nâm belde-i ma'mûreden bî dîdâr ve berg-i gül-i sefîd gibi, gonca-i kal-a-i mezbûreden âşikâre olub, tâhsîl-i ilm ve irfâna bezl ve sa'y ve ictihad ve nefis-i kâfire mâcera ile mukâbere ve cihad itmekle dâhil-i halka erbâb-ı isti'dâd oldukda Bosna kadısı olan Bâlî Efen-di hizmetlerine vâsıl ve bâb niyâbeti ile serbülend-i emâsil olub, dokuz yüz seksen altı târihinde mollası hamzavîler teftişine me'mûr oldukda hizmeti mukâbelesinde mülâzim olmuşdı. Ba'dehu sâlik-i ta-rik-i kazâ ve mâlik-i ezme-i hükm ve imzâ olub kasabât-ı celileye hâkim ve hâiz kasabâtı's-sebk mekârim oldukdan sonra tekâud tarî-ki ile Akhisar kazâsı inâyet ve kayd-ı hayatla itmâm-ı merâsim-i riâyet olunmuşdı. Yirmi seneden ziyâde kemâl-i nezâhatle makâm-ı hükümetde karardâde olub, bin yirmi beş sa'banının leyale-i berâtında mensûr-ı hayâtı tamam ve defter-i ömri taygerde-i hitâmoldı. Mevlânay-ı merhum bahr-i cevâhir-i ûlûm "Kâfî" mahlâsı ile şöhret-i şîâr ve temğaran-ı berînân işâr-ı fazîlet ve takvay-ı câmi-i cebe-le-i şâmih ve neyyir lâmi⁴ ferîde-i rûzgârve nâdire-i edvâr idi.

Mervîdir ki, otuz sene mikdâr-ı sâimü'd-dehr olub, yirmi sene-sinde her üç günde bir iftar ve savm-i Dâvudî şîâr itmişdi. Ve pîrhan yerine batâne-i câmesin kara çuldan idüb, bu uslûbla riyâzet ve kazâ bil-hâk ile ibâdete niyyet iderdi. Gâyetde müteşerri' ve müte-verri' olub, zâmane şeyhlerine dahl ve teşni'den devbâş-ı şeriâtle serzeniş ve takrîden hâlî olmayub, ibâdet ve riyâzetle kerâmet tah-sîl olunmak mümkün olsa biz iderdik"deyu hezm-i nefis iderler imiş.

Âsâr-ı ilmiyesinde dört cildde kudûrî şerhi ve ilm-i usûlde bir metin ve şerhi ve ilm-i meânide kezâlik metin ve şerhi, ekser fûnûnda müstakil te'lîfi vardır. Resâili lâyâ'ud velâ yuhsâ fedâili hâriç dâire-i tahdid ve ihsâdur. Nevâbâd nâmına bir kasaba bünyâd idüb câmi-i şerif ve medrese mektebi inşâ ve evkâf-ı kesîre peyda itmişdir. Câmi-i şerif haremindedir. (Rahmetu'l-lâhi ta'âlâ rahmeten vâsiaten.)

(★) Tarihsiz ve isimsiz matbû İstanbul (İ) nüshasının birincisay-fasında yer alan bu bilgiyi orijinliliği sebebiyle olduğu gibi buraya almayı uygun gördük.

ESERLERİ:

Hasan Kâfî hemen her dalda eser yazmış, pek çok eseri de şerhetmiştir.

Konularına göre eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:(20)

Filoloji:

- 1-Risâle fî tahkîki lafzı çelevi
- 2-Temhîsu't-telhîs fî ilmi'l-belâğah
- 3-Şerhu temhîsu't-telhîs

Fıkıh:

- 4-Hadikâtü's-salât fî şerhi muhtasarı's-salât
- 5-Risâle fî hâşiyeti kitâbu'd-da'vâ li Sadrı's-şeri'a
- 6-Seyfü'l-kuzât fi't-ta'zîr
- 7-Risâle fî ba'zı mesâlihi'l-fıkh
- 8-Şerhu muhtasarı'l-Kudûrî
- 9-Sümtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl
- 10-Şerhu sümtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl

Kelâm:

- 11-Ravzâtü'l-cennât fî usûli'l-i'tikâdât min ilmi'l-keâm
- 12-Ezhâru'r-ravzât fî şerhi ravzâtü'l-cennât
- 13-Nûru'l-yakîn fî usûli'd-dîn

Felsefe:

- 14-Muhtasarı'l-kâfî mine'l-mantık
- 15-Şerhu muhtasarı'l-kâfî mine'l-mantık

Târih:

- 16-Nizâmu'l-ulemâ ilâ hâtemi'l-enbiya

Siyâset:

- 17-Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem
- 18-Değişik konularda pek çok risâle

(20) Eserlerin tasnifinde, M. İbşirli'nin makâlesinden yararlandık. Bak. M. İbşirli, Hasan Kâfî ve Eseri, Tarih Enstitüsü Dergisi, 10-11 s. 241. Ayrıca eserleri için bak. M. Tahir, Osmanlı Müsa-ellifleri, I-277

ESERİN DİĞER NÜSHALARI VE ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem'in Türkiyede ve yabancı kütüphanelerde pek çok yazma nüshaları vardır. Bu durum eserin Osmanlı toplumunda çok okunan ve tanınan bir eser olduğunu göstermektedir.

Eserin üç ayrı yazma nüshası, İstanbul, Topkapı sarayı müzesi kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunlardan:

1-Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, Yeniler kitaplığı, No.598 de kayıtlı olan nüsha; 72 varaktır ve gâyet düzgün bir şekilde yazılmıştır. Eserin baş tarafında şu tanıtım mevcuttur: "Terceme-i Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem, Hasan el-Kâfî el-Akhisârî el-Bosnavî öl.1025/1616, 1597 tarihinde Eğri seferi üzerine III.Mehmed'e it-haf olunmuştur.

2-Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, Revan kitaplığı No.419 da kayıtlı olan nüsha 25 varaktır ve çok sık yazılmıştır. Baş tarafında "Nizam el-Âlem, Hasan Kâfî'nin arapça yazdığı eserin yine kendisi tarafından Eğri Nâtihi III.Mehmed'in emriyle yaptığı Türkçe şerhidir" tanıtımı yer alır.

3-Topkapı sarayı kütüphanesi, Hazine kitaplığı No.624 de kayıtlıdır. Üzerinde "Risâle-i tertib-i cüyûş" yazılı olan bu eser, Molla Hasan Kâfî tarafından Arapça te'lif edilmiş olan kitabın, Kerim-Zâde İffetî diye ma'rûf bir zât tarafından 1146/1733 de Usûlü'l-hikem'in sadece orduya mütaâllık kısmının Türkçeye tercümesidir. (21)

4-İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, Ty.No.3658 de kayıtlı nüsha.

5-Süleymâniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No.1823 de kayıtlı nüsha.

6-Süleymâniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, No.291 ve 292, 292 de kayıtlı mükerrer nüshalar.

7-Bayezit Kütüphanesi, No.5172 de kayıtlı nüsha.

8-Nuruosmâniye Kütüphanesi, No.2272 de kayıtlı nüsha.

9-Âtîf Efendi Kütüphanesi, No.1726 da kayıtlı yazma nüshaları mevcuttur. (22)

10-Üzerinde bizim çalışma yaptığımız nüsha, Fransa-Paris, Bibliothèque Nationale, Türkçe eserler bölümü, No.1824 de kayıtlı olan nüshadır. (23)

(21) Siyasetnâmeler üzerine geniş çaplı bir makale yayınyayan Agah Sırrı Levent, Usulü'l-hikem'in Türkiyede bulunan nüshalarından bahsetmiş, ancak bu üç nüshayı zikretmemektedir. Bak.A.S.Levent Siyasetnâmeler, T.D.K.A?Belleten, 1962.

(22) Bak.A.g.makâle

(23) Bu nüshanın Fransızca ve Türkçe mikro filmleri, Prof.Dr.İsmet Kayaoğlu'nda bulunmaktadır.

11-İstanbulda basıldığını tahmin ettiğimiz 44 sayfa tarihsiz ve isimsiz bir baskısı bulunmaktadır.(24)

Tarihsiz ve isimsiz matbû bu,İstanbul nüshasına dayanılarak Ankara İlâhiyat Fakültesinde bir lisans tez çalışması yapılmıştır.

Dr.Mehmet İbşirli tarafından Topkapı sarayı kütüphanesi,Revan kitaplığı ve Yeniler kitaplığındaki nüshalara dayanılarak Tarih Enstitüsü Dergisinde bir makâle yayınlanmıştır.

Avrupada ayrıca çok erken tarihlerden itibaren Fransızca,Macarca,Almanca,Sırpça neşriyat yapılarak inceleme ve kısmî tercüme-leri yapılmıştır.(25)

---

(24) Çalışmamızda biz bunüshadan faydalandık ve karşılaştırma yaptık.Şipnotta (İ) ile gösterilmiştir.

(25) Daha geniş bilgi için bak.M.İbşirli A.g.ma.

USULÜ'L-HİKEM FÎ NİZÂMÎ'L-ÂLEM'İN KAYNAKLARI
VE MUHTEVASI

Müellif Molla Hasan Kâfî eserini yazmak için pek çok kaynaktan istifade ettiğini, mütekaddimîn âlimlerinin eserlerinden ve hikmet sahiblerinin sözlerinden yararlandığını nakletmektedir. Bunlar arasında özellikle ikitanesini zikrederki, birisi Kadı Beyzâvi'nin "Envâru't-Tenzil"(26) adlı tefsiri, diğeri ise Allâme Zemahşeri'nin(27) "Rebiû'l-Ebrâr" adlı eseridir.

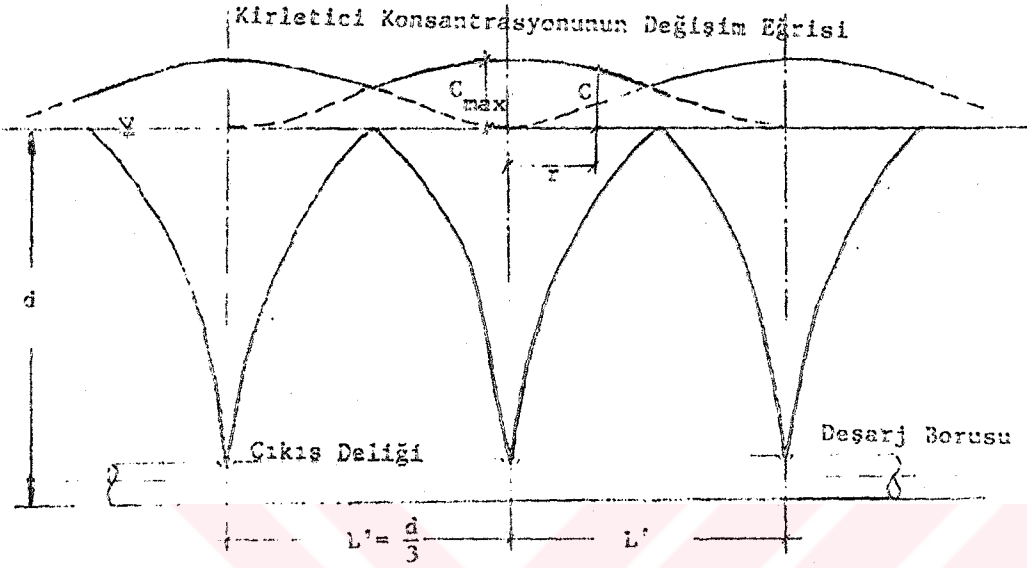
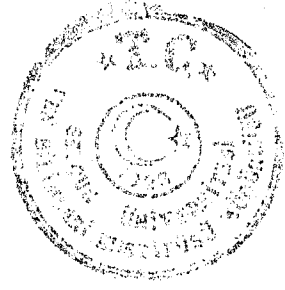
Üzerinde çalışma yaptığımız bu eserde diğerkaynaklar olarak; a-dâlet ve ihsanın emreden ayetler, işi ehline vermeyi, iyi ve fena idarecinin durumunu, insanların yardımlaşmasını gösteren hadisler kullanılır. Verilen örnekler genellikle Osmanlı öncesi, hatta sık sık eski Yunan ve Sasanî devirlerinden alınmış örneklerdir. Yunan felsefesinden İslam'a geçen "Enâsır'ı Erba'a" yani "hava, güneş, su, toprak" ve bunlara benzetilen "kalem ehli, kılıç ehli, sanat ehli ve çiftçiler" önceki siyasetnamelerde olduğu gibi bu eserde de kullanılmıştır.

Ayrıca tanınmış hükümdarların, vezirlerin, filozofların ve önemli şahsiyetlerin hayatlarından ve sözlerinden örnekler verilmiştir. Hayatlarından ve sözlerinden örnekler verdiği başlıca şahıslar: Buzurc Mihr, Yazdicerd, Erdeşir-Bâbek, Behram Gur, Nuşirvan, Busti, Halife Mansur Hazret-i Lokman, İskender, Abdullah b. Tâhir, Fazl b. Sehl, Hz. Ali, Hz. Ömer, Afrasiyab, Ben-i Mühelleb, Amr b. Leys, Molla Fevrî ve ismi zikredilmeyen pekçok düşünürün sözleri nakledilir. Bir iki örnek hariç genellikle Osmanlı dönemi büyüklğine yer verilmemiştir. Bununla beraber eserin yalnız ayet, hadis ve eski tanınmış şahsiyetlerin hikmetlerinden başka bir şey kıtva etmediği gibi yanlış bir düşünçeye de kapılmamak gerekir. Müellifin kendi fikirleri, tecrübeleri bütün diğerkaynaklardan gelenlerden daha önemlidir. Bir çok savaşa padişahla veya vezirle birlikte katılmış, başta ordu olmak üzere duraklama döneminde, Osmanlı kurumlarındaki zafiyetleri ve çözümleri yerinde görmüş, ve bunlara eserinde işaret etmiştir.

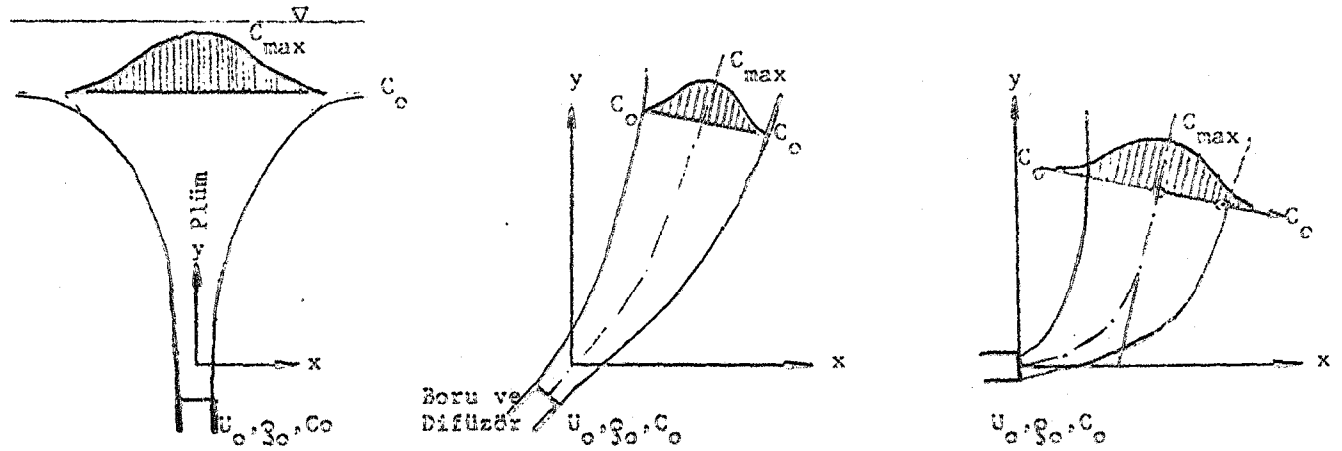
ESERİN MUHTEVASI

Eser, başlıksız bir girişten sonra bir mukaddime, dört asl, ve bir hâtimededen meydana gelmiştir. Müellif, mukaddime kısmında eserin yazılış sebebini belirtmekde veyararlandığı kaynaklar hakkında bilgi vermektedir.

- (26) Kadı Beyzavî'nin bu iki ciltlik tevsiri yıllarca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve üzerine pek çok hâşiye ve gerhler yazılmıştır.
- (27) Carullâh ez-Zemahşeri (öl. 538/1144) Türk asıllı meşhur bir müfessirdir.

ŞEKİL 1-3 Difüzör Delik Aralıkları ve Bir Seyrelme Şeması Örneği (1 6 1)

ŞEKİL 1.4 Difüzör Konum ve Yayılma Şekilleri

HASAN KÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DEVRİN HUSUSİYETLERİ

Hasan Kâfî XVI.yüzyılın ikinci yarısı ile XVII.yüzyılın ilk yıllarında yaşamıştır.Bu devir, dış görünüşü itibariyle sınırları hâlâ İnan içlerinden Fas'a, Orta Avrupa'dan, Habesistan'a kadar uzanan dünyanın en geniş imparatorluklarından biridir.Bu dış görünüşün büyüklüğüne rağmen saray ve İstanbul ahvali, devlet idaresi, devlet adamlarının yetersizliği, İstanbul ve Celâlî isyanları ve İktisadi yönden çöküntüler gibi durumlar üzerinde acı acı durulacak, düşünülecek ve tahlil etmeğe çalışılacak çok dikkate değer bir devirdir.(29)

Anadolunun Osmanlı devrinde ana vatan olarak imparatorluğun en mamur ülkesi halinde bulunduğunu düşünmek tabiidir.Fakat devlete karşı en büyük ayaklanmalar burada çıkmıştır ki; bundan kötü bir idarenin büyük payı vardır.Bilhassa devşirme ocağının genişlemesi XVI.yüzyılın sonu XVII.yüzyılın başından itibaren uzun bir zaman devam eden Celâlî isyanlarında mühim bir âmil olmuştur.

Rumeliye gelince bu bölgede Anadolunun aksine coğrafi mevki icabı gerek müslüman, gerek hristiyan halk XVII.yüzyılın ortalarına kadar mamur ve müreffeh bir hayat sürmüştür.Bu asırda medreselerin çoğalarak kuvvetlenmesiyle kavmî şuur kaybolmağa ve yerini ümmetçilik ruhu almaya başlamış ve bu ruh köylere kadar yayılmıştır.(30)

Ancak yönetimdeki aksaklıklara ve iktisadi yönden çöküntülere rağmen bu devir ilim ve medeniyet alanında bazı ilerlemelere de sahne olmuştur.XVI.yüzyılda medenî üstünlük diğer İslam ülkelerinden Türkiye'ye geçmiştir.

XVI.yüzyılın değerli ilim adamları, bilhassa Osmanlı âlimlerinin hal tercemelerinden bahseden kitabı ve ilimlerin tasnif ve konularına dair eseri ile tanınmış Taşköprü-zâde'yi (öl.1560), Türkçe ilk ahlâk kitabını yazmış olan Kınalı-zâde'yi (öl.1581) ve teyşirde büyük bir bilgin olan Ebussuûd Efendi'yi (öl.1574) zikredebiliriz.(31)

XVII.yüzyılın büyük âlimlerinden birisi de Kâtib Çelebi'dir (öl.1658) Kâtib Çelebi'nin meydana getirdiği eserlerin mühim bir kısmı orjinaldir.O, zamanında müsbet ilimlere karşı olan ilgisizlikten acı acı şikayet eder.Kendisi Avrupa'da yazılmış eserlerin ehemmiyetini takdir etmiş ve onlardan en fazla faydalanmış bir müelliftir.Türlü konularda 14500 kitaptan bahseden bibliyoğrafik eseri bu konuda İslam âleminde yazılmış en mühim eserdir.(31)

(29) I.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.III, I.kısım S.99

(30) F.Sümer, Türkiye Kültür tarihine umumî bir bakış A.Ü.D.T.C.Fakültesi dergisi S.234 C.XII, Sayı, 3-4

(31) H.G.Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri S.100

Bu devirde Osmanlı tarihi ile ilgili bir çok eser yazılmıştır. Bunlar arasında Aşık Paşazade ve Neşrî tarihleri zikre şayandır.Yine Kemal Paşazade'nin henüz bir cildi basılmış bulunan mufassal Osmanlı Tarihi mühimdir.Ayrıca XVI.asrın sonlarında yazılmış olan Âlî'nin tarihi ise bilhassa ilim ve kültür tarihi bakımından önemlidir.(32)

Osmanlılarda yine orjinal coğrafya eserleri XVI.yüzyılda yazılmıştır.Bunların en kıymetlisi Pîri Reis'in (öl.1555) deniz coğrafyacılığına ait eseridir.Bu eserdeki bilgilerin mühim bir kısmı müellifin müşahadelerine dayanmaktadır.Ayrıca Pîri Reis'in Amerika'ya dair bir haritası da vardır.Deniz coğrafyacılığına ait diğer bir eser yine bir Türk amirali olan Seydi Ali Reis tarafından yazılmıştır. Bu eser,müellifin gayet iyi bilği Hint okyanusu ile Kızıldeniz hakkında mühim bilgileri ihtiva etmektedir.(33)

XVI.yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da ilk Osmanlı Rasathane si kurulmuş (1575) ve başına bir Memluk ailesine mensub olan Takıyeddin Mehmet getirilmiştir.Fakat bu rasathane uzun ömürlü olmamış ve din adamlarının taassubu yüzünden 1580 yılı başında yıkılmıştır. Takıyeddin Mehmet,hey'et ve matematik'e dair biza pekçok eser bırakmıştır.(34)

XVI.yüzyıl divan edebiyatının en yüksek noktosına eriştiği bir devirdir.Türk edebiyatının en büyük şairi sayılan Fuzulî (öl.1556) bu asra mensub olduğu gibi Osmanlı şiirinin gelişmesinde derin ve devamlı tesirler yapmış olan Bakî'de (öl.1600) bu zamanda yaşamıştır.(35)

XV.yüzyılın ikinci yarısından,XVI.yüzyılın ortalarına kadar geçen zaman zarfında memlekette mevcut olan hoşgörünün bir sonucu olarak Bektâşî,Mevlevî,Kâdirî,Halvetî,Bayramî ve daha başka tarikatlar yayılmak fırsatını bulmuşlardır.Kanûnî seferlerinde şehâet bulundurmuş,son seferi olan Sigetvar seferinde ünlü Nureddin-zade şeyh Muslihiddin de bulunmuş ve cenazesini İstanbul'a o,getirmiştir.Aynı şekilde 1004/1596 da Eğri seferine çıkan Sultan III.Mehmet,bu sıralarda ilim,irfan ve fazileti ile ün kazanmış olan zamanın mutasavvıflarından Şemsettin Ahmet Sivasî'yi de beraberinde götürmüştür.(36)

(32) H.G.Yurdaydın,İslam Tarihi Dersleri S.104

(33) A.g.makale S.237

(34) H.G.Yurdaydın,İslam Tarihi Dersleri S,103

(35) F.Sümer,H.g.makale

(36) H.G.Yurdaydın,İslam Tarihi Dersleri S.110

... XVI.yüzyıl ehl-i sünnetten ayrıldıkları gerekcesi ile bazı mutasavvıfların Şeyhülislam fetvâlarıyla öldürüldükleri bir devirdir.Yine bu yüzyıl dinî tartışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı bir devir olarak göze çarpar.

İstanbul'da ilk kahvehane III.Mehmet devrinde Şeyhülislam Bostan-zâde Mehmet Efendi'nin fetvasıyla açılmıştır.(37)

Başta da belirttiğimiz gibi XVI.yüzyılda medenî alandaki bütün bu gelişmelerarağmen devlet,yönetim,askeri ve iktisadî alanlarda önemli zaîfiyetler içine girmişti.Üzellikle Kânunî'nin son zamanlarından itibaren sarayın ileri gelenleri arasında fırsatçılar,dalkavuklar ve şahsi hırslarını tatmin etmek isteyen yetersiz devlet adamları sızmıştı.Bu devirde ya,gözde haseki veya valâde sultan olarak,yahudî,nurbânu veya hristiyan sultanlar hükümdarların iç ve dış siyasetine âdeta hâkimdir.II.Selim,III.Murat,III.Mehmet gibi hükümdarlar bunun tipik numuneleridir.

Askerî alanda önceki hükümdarların başarıları devam ettirilememiş hatta mevcut toprak bütünlüğünün bile korunmasında büyük sıkıntılar çekilmektedir.Kapıkulu ocaklarının düzeni bozulmuş, köylerden rastgele orduya alınanlar sebebiyle de ziraât alanında gerileme başgöstermiştir.

Bütün bu bozulmalar Hasan Kâfî'nin eserine yansımış,ö,bu devirde mülkî ve askerî teşkilatın basamak basamak nasıl dejenere olduğu hususuna III.Mehmet'in dikkatini çekmeğe çalışmıştır.

Hasan Kâfî III.Mehmet'e sunduğu bu eserinin te'lif sebebini anlatmaktadır.1572 yılından beri peşpeşe gelen felaketlerin git-tikce huzuru bozduğunu,yerini karışıklıkların aldığını bunun sebepleri üzerinde düşünürken bazı gerçekleri tesbit ettiğini yazmakta ve görüşlerini üç noktada toplamaktadır.Birincisi,adâletin tevziî ve ülke yönetiminde yapılan ihmâldir.İkincisi,devlet idaresinde temel prensiblerden olan müşaverenin ihmal edilmesidir.Üçüncüsü,askerî alandaki düzensizlik,harb aletlerini kullanmada gösterilen ihmaldir.

Hasan Kâfî,eserini yazarken geniş çapta müşâhadelerine dayanmış ve yerinde yaptığı tesbitleri ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKDAĞ, Prof. Dr. Mustafa, Türkiyenin İktisâdî ve İctimâî Tarihi, 2.C
2. Bsm. İstanbul, Tekin Yayınevi. 1977.
- ALTUNSU, Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülislamı, Ankara, Ayyıldız Matba-
sı, 1972.
- BURSALI, Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, 4C., İstanbul, Matbâ-i A-
mire, 1346 H.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1962.
- DOĞAN, D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, Birlik Yayınları, 1981.
- İBŞİRLİ, Dr. Mehmet, Hasan Kâfî Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Ese-
ri Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmî'l-âlem, Tarih Enstitüsü Dergisi
İstanbul, İstanbul Üniv. Yayınları, 10-11. Sayılar, 1981.
- HASAN, Kâfî, Akhisârî, Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmî'l-âlem, (Tarihsiz Bsm.)
- HASAN, Kâfî, Akhisârî, Nizâmü'l-Ulemâ İlâ Hatemi'l-Enbiya (Yazma) Sü-
leymâniye Ktp. Kılıç Ali Paşa Kitaplığı, Ty. No. 753.
- KAFESOĞLU, Prof. Dr. İbrahim, Nizâmül-Mülk'ün Eseri Siyasetname ve
Tercümesi, Türkiyat Mecmuası 12. Sayı, Ankara, 1955.
- KEYKÂVUS, Emir Unsûru'l-Meâlî, Kabusnâme (Ter. Mercimek Ahmet) Orhan
Şaik Gökçay Bsm. İstanbul, Maârif Matbası, 1944.
- KINALIZÂDE, Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, Tercüman 1001 Temel
Eser, No. 69.
- KOÇİ Bey Risalesi, Zuhuri Danışman Bsm. İstanbul, Millî Eğitim Basım-
evi, 1972.
- LEVENT, A. Sırrı, Siyasetnâmeler, T. D. A. Belleten, 1962.
- LEVENT, A. Sırrı, Ümmet Çağında Ahlâk Kitapları, T. D. A. Belleten, 1963.
- MEHMET, Süreyya, Sicilli Osmanî, 4C., İstanbul, Matba-i Âmire, 1311 H.
- NİZÂMÜL-MÜLK, Sıyerü'l-Mülk veya Siyasetnâme, Prof. Dr. Mehmet Altan
Köymen Bsm. Ankara, 1975.
- ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, 14C. İstanbul, Ötüken Yayınevi,
1977.
- SÜMER, Prof. Dr. Faruk, Türkiye Kültür Tarihine Umûmi Bir Bakış, A. Ü.
D. T. C. Fak. Dergisi, 20, Sayı 3-4 Ankara, 1962.
- SARI, Mehmet Paşa, Nesayihu'l-Vüzera Ve'l-Ümera, Hüseyin Ragıp Uğu-
ral Bsm. İstanbul, Kül. ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987
- THE Encyclopaedia Of Islam, Akhisârî Hasan Kâfî Mad. Volume I. A-B
Leiden, 1986.
- UÇUR, Prof. Dr. Ahmet, Asafnâme, Ankara, Kül. ve Turizm Bakanlığı Yayın-
ları, 1982

- UĞUR, Prof. Dr. Ahmet, Osmanlı Siyasennâmeleri, Kültür ve Sanat Yayınları.
- UNAT, Faik Reşit, Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası, Tarih Vesikaları, Sayı 1-6, 1941-1942
- UNAT, Faik Reşit, Hicri Tarihleri Milâdi Tarihlerle Çevirme Kılavuzu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, 6C., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.
- ÜLKEN, Ord. Prof. H. Ziya, Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul Selçuk Yayınları, 1966
- YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, İslam Tarihi Dersleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3. Bsm. 1983.

USÛLÜ'L-HIKEM FÎ NIZÂMI'L-ÂLEM

Hamd ol Nâsır u Kâhâr'a ki itdi mansûr
Asker-i din-i zafer rehberi küfri makhûr
Hem salât ile selâm ola Rasûlü'llâh'a
Ki eyledi mu'cize-i âliyesi anda zuhûr
Dahi ashâbına ve âl-i kirâmına anın
Ki oldu anlar ile bünyân-ı şerî'at ma'mûr.

Emmâ ba'd şol zaman ki pâdişâh-ı zıllu'llâh ve şehinşâh-ı âlem-penâh⁽¹⁾,sultân-ı selâtîn-i Rûm u Arab u Acem ve hâkân-ı havâkin-i mülûk-i rikâb-ı⁽²⁾ümem,kâli-i kıla-ı kefere-i Üngürüs,kâ-tı-ı nizâ-ı fecere-i Erdel ve Rus hulâsa-i selâtîn-i Âl-i Osman diâme-i⁽³⁾esâtîn-i zemîn ü zeman,ferîd-i devr-i Osman-i,ebü'l-feth-i sâni,Sultan Gâzi Mehmet Hân ibn-i Sultan Murad Hân ibn-i İbn-i Sultan Süleyman Hân.Beyt:
Sultan Selim Han

Sanmanız kim anı(1-a)medh idebilir tahrîrim
Bêlki vasfı(4)ile vasf alınıser(5)tahrîrim

Hallede'llâhu(6)hilâfeteu ve ebbede saltaneteu ilâ inkızâ'i'z zaman ve intiha'i'd-devrân hazretleri izzet(7)ve sâ'det ile ve şevket ve şecâ'at ile Kal'a-i Eğri seferine azimet buyurdılar. Bu duâ-i hayrlarında mücidd-ü sâi olan dâileri dahi mahza ibadet-i gazâda,belki mahallinde duâda bulunmak niyyeti ile sefer-i mez-bûre bile varub ol feth-i mubîn ve nusret-i dinde ve ol vakâ-i kübrâ ve muâreke-i uzmâda ol mübârek gâzada ve ol cengü vegâda hâk âlû de olub duâda bile bulundum.

الحمد لله جدا كثيرا كثيرا - Bundan akdem Akhisar'da zaviye-i uzlette munzevî ve kûşe-i vahdetde muntavî iken nizâm-ı âleme mu-teâllık bir risale-i latîfe ve mecelle-i şerife(8)te'lîf ve tertib(9)ve tasnîf itmişdim.Bu sefer-i mübârek ü meymûnda hem inân

(1)İKasru âlempenâh"şeklindedir.

(2)P-"rikâb-ı"kelimesi eksiktir,biz İ'yi tercih ettik

(3)İ-"viâme-i"şeklindedir.

(4)İ-"tavsîfi"şeklindedir.

(5)İ-"medh olunur"şeklindedir.

(6)P-"ta'âlâ"kelimesi eksiktir.

(7)İ-"izzet"kelimesi eksiktir.

(8)P-"latîfe"şeklindedir,bız İ'yi tercih ettik.

(9)İ-"tertib"kelimesi eksiktir.

ve hem rikâb-ı hümâyun olan â'lâm-ı ulema-i izâm, erkân-ı devlet ve â'yân-ı vüzerây-ı kirâm-ı divân hazrete arz ve iş'âr olunduk-
da cümlesi kabul ve pesend idub tahsin-i belîğ(1-b)ve ihsan-ı bi-
diriğ buyurmağla lisan-ı Türkî ile tercüme ve şerh olunub arz o-
lunması evlâ idüğine re'y ve işaret buyurmağın bi-avni'llah'il-
Meliki'l-Mennân lisân-ı Türkî ile şerh ve beyan ve izâh u îyan i-
düb gâyetde vâzıh ve âsân olan ta'bir ile takrîr ve tahrîr eyle-
düm ki(10)â'yân-ı ashâb-ı divân ve erbâb-ı eyvân-ı sultâna suhû-
let ile istifade mümkün ve müyesser olduktan sonra mazmûnı ile a-
mel olunub,bi-izni'llâh'i ta'âlâ âlemde âsâr-ı semarâtı ve envâr-ı
hayr u berâkât-ı zuhûr eyleye. İnşâa'llâh ta'âlâ.

يَا اَللّٰهُ! سَنَا حَمْدًا لَكَ اَللّٰهُمَّ
(11)-Ey hakîkâtte mülkün mâlîki olan Allâh!

تُوْتِي الْمُلْكَ مِنْ تَشَاءُ -Mülki istedüğine virürsün.

وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِنْ تَشَاءُ -Dahi istedüğinden mülki ayırursun,yani alursun.

وَالضَّلْوةُ عَلَى رَسُولِكَ -Dahi salât ve selâm senin rasûlün üzerine ide-
rüz.

وَعَلَى اٰلِ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ -Ol ki, enbâyânun seyyidi olan Muhammed'dür,

وَعَلَى اٰلِهِ وَآلِهِ -dahi âli,dahi ashâbı, üzerine salât ü selâm (2-a)
iderüz.

اُولَى الْاَبْصَارِ وَالْاَرَاىِ -Anlar ki,basîret,dahi reyler sâhibleridür.

مَا دَامَتِ الْاَرْضُ -Mâdâme ki,yeryüzi sâbit ola,

وَدَارَتِ السَّمَاوَاتُ -dahi gökyüzi yani felekler devreyliye.

وَبَعْدُ فَاِنَّ الْفَقِيْرَ اِلَى اللّٰهِ اَبَاىِ -Tahkîkan Hâlık olan Allâh ta'âlâ(12)hazret-
lerine muhtâç olan kulı.

كَافِي الْاِقْبَاْرَىِ -Ol ki,Akhisâr'î Kâfî'dür.(13)

اَعَاْنَةُ اللّٰهِ تَعَالَى -Allâh ta'âlâ hazretleri ona yardım eylesün.

فِيْمَا اسْتَعَاْنُوْهُ -Şol umûrda ki,andan yardım taleb eyler.

وَصَانَهُ مِمَّا شَانَهُ -Dahi ona ayb virür nesnelerden anı saklasun.

يَقُوْلُ -Ol Kâfî dir:

لَمَّا شَاهَدْتُ -Şol vakitde ki,müşâhade eyledüm

سَنَةَ اَرْبَعٍ وَاَرْبَعِيْنَ -hicret-i Nebeviye tarihinin bin'dördüncü yılında,

(10)İ-"ki"eki eksiktir.

(11)İ-"لَكَ الْمُلْكُ"şeklindedir.

(12)İ-"taâlâ"kelimesi eksiktir,biz İ'yi tercih ettik.

(13)İ-"Akhisâr'î"kelimesi eksiktir.

(14)İ-"tarihinin"kelimesi eksiktir.

فِي نِظَامِ الْعَالَمِ خَلَلًا -Âlemin nizâmında fesad ve bozgunluk müşâhade
eyledüm.(15)

وَأَنْتِظَامِ أَخْوَالِ بَنِي آدَمَ زَلَلًا -Dahi Âdem oğlanlarının halleri intizâmında
bozgunluk müşâhade itdüm.(16)

حُصُوصًا فِي دَارِ الْإِسْلَامِ -Husûsan ki,dar-ı İslâmda,yani memâlik-i İslâ-
miyede.(2-b)

أَصْلَحَ اللَّهُ -Hâk ta'âlâ vakî olan hâl ve züleli ıslâh ey-
lesün

وَسَلَّمَهَا -Dahi dâr-ı İslâm memleketlerini selâmet üzre
eylesün,

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامِ -kıyâmet gününe değın.

فَتَبَلَّغًا -Pes bir gice,

بَعْدَ قَضَاءِ الشَّيْءِ وَالْفَرَضِ -sünnet ve farz olan ibâdâtı edâ itdük-
den sonra,

وَجِهْتِ وَجْهِي لِلزَّيِّ وَطَرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ -yerleri ve gökleri hakk eyle-
yen Rabbü'l-İzzet canibine kalbimi ve nefsimi döndürdüm.Yani vâ-
kî olan hâlel ve zülelin hikmeti ve sebebi olan esrâra(17)vâkıf
olmak için teveccüh-ü tâm ile teveccüh eyledüm.

فَالِهْمَنِي بِأُطْفُوئِهِ -Pes Rabbü'l-İzzet hazretleri bana lutfla il-
hâm eyledi.Yani feyz tarîkı(18)ile kalbime in-
zâl ve ilkâ eyledi.

شَيْئًا مِنْ الْحَكِيمِ -Hikmetlerden bir mikdar.

وَأَفْهَمَنِي مِنْ فَضْلِهِ -Dahi kendü fazlı ve kereminden bana fehm ey-
lemeği müyesser eyledi.

مَا لَمْ أَكُنْ أَعْلَمُ -Şol nesneyi ki,ben(19)anı bilir değil idüm.Ol
ulu hikmetlerden biri budur ki;

أَلْقَى عَلَيَّ قَلْبِي قَوْلَهُ -benim kalbime ilkâ(Ş-a)eyledi.Bu kavli şeri-
fini ki,buyurmuşdur:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بَقِيَهُ -Tahkîk Allâh ta'âlâ(20)hazretleri bir kavme
olan nimet ve âfiyetini tağyîr eylemez veboz-
maz.

حَتَّى يَغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ -Tâ ki,ol kavm kendülerinde olan eyü hallerini
ve fi'llerini yaramaz fi'llere ve kem hallere döndürmeyeler.Ya-

(15)İ-"müşâhade eyledüm"kelimeleri eksiktir.

(16)P-deki "bozgunluk"yerine,İ-de "yerinden ayrılmak"kelimeleri
mevcuttur.

(17)İ-"esrâra"kelimesi eksiktir.

(18)İ-"tarîkı"kelimesi eksiktir.

(19)İ-"ben"kelimesi eksiktir.

(20)P-"ta'âlâ"kelimesi eksiktir,biz İ'yi tercih ettik.

ni mâdem ki, bir kavm aralarında hâk üzrâ adâlet ve istikâmet ile muâşeret ve muâmele eyleyeler; Hâk ta'âlâ hazretleri nizâm ve intizâmalarında(21) ni'met ve âfiyeti tağyîr idüb bozmaz.

Dahi benim kalbimi ve zihnimi şerh ve keşf idüb küşâde eyledü. **وَسَّرَحَ صَدْرِي** -Âdem oğlanlarının hal-lerini fikr idüb vâki olan tegayyürlerinin sebeblerini fikr eylemek için .

فَلَمَّا تَأَمَّلْتَ بِعَوْنِهِ اللَّطِيفِ -Pes şol vakit ki, Allâh ta'âlâ hazretlerinin lâtif avni ile teemmül ve fikr eyledüm.

فِيمَا كَانَ مِنْدُ عَشْرِينَ وَنِيفِ -On yıldan dahi ziyâde vâki olan (3-b) zamandan berüde zuhûr iden umûrda fikr eyledüm.

أُنْكَشِفَ لِي فِي ذَلِكَ -Bana münkeşif oldu. Bu hususda yani dokuz yüz seksen tarihinden berü vâki olan ihtilâl ve teşevvüş-i nâs⁽²²⁾ hususunda feth ve keşf oldu.

بَازِي وَجُودٍ وَأَسْبَابِ -Bazı vecihler ve bazı sebebler: **وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ بِالضُّوَابِ** -Allâh ta'âlâ(23) hazretleri doğrusını yeğ(24) bilir.

الْأُولَى -Yani bu tegayyürât ve tebeddülâtın evvelki vechi:

الْأَهْمَالُ وَالْعَدَاوَةُ -Adâletde ihmâl ve tekâsüldür.

وَالضَّبْطُ بِحُسْنِ السِّيَاسَةِ -Dahi hüsn-i siyaset ile zabt olunmakta ihmâl olunduğudur.

وَسَبَبُهُ -Bu ihmâlin sebebi :

عَدَمَ تَفْوِيضِ الْأُمُورِ إِلَى أَهْلِهَا -Umûr-ı nâsı ve mühimmât-ı memleketi ehl olanlara tefvîz eylememekdür. Yani mesâlih ve menâsıb nâhle virilmekdendir.

الْثَانِي -İkinci vechi:

لِلْمُسَاهَرَةِ وَالْمَسَاوَةِ وَالتَّرَايِ وَالتَّدْبِيرِ -Müşâverede dahi re'y ve tedbirde terk vâki olub ihmâl olunduğudur.

وَسَبَبُهُ -Bu müsâmaha ve ihmâlin sebebi: (4-a)

العجب والكبر في الكبرياء -Ekâbir ve â'yânda kendüsini görmeklik ve mütekebbirlikdür.

واستغناءهم عن مصائب العلماء والعلماء -Dahi ulemânın ve ukelânın müsâhabetlerinden arlanduklarıdır. Yani zamane ekâbirinin meclislerine ulemâ ve ukelâdan bir kimesne gelse ona hakâret ile nazâr i-

(21)İ-"olan"kelimesi fazladır.

(22)İ-"nâs"kelimesi eksiktir

(23)P-"ta'âlâ"kelimesi eksiktir, İ'yi tercih ettik.

(24)İ-"yeğ" yerine "pek"kelimesi geçmektedir.

düb anınla musâhabet ve mükâleme eylemeden(25) âr iderler,kande kaldı ki,ona bir selef gibi ulemâ ve ukelânın ayaklarına ve meclislerine(26) varub re'y ve tedbîr ve hikmet öğreneler.

الثالث -Üçüncü vecih:

المساهلة في تدبير العسكر -Asker tedârikinde ve tedbirinde terk ve ihmâldur.

واستعمال آلات الحرب عند محاربة الأعداء -Dahi düşman ile mukâtele ve muhârebe zamanında yât ve yarak kullanmakda ihmâl itdükleridür.

وَسَبَبُهُ -Bu ihmâlin sebebi:

عَدَمُ خَوْفِ الْعَسْكَرِ مِنَ الْعَمْرَاءِ -Askerin ümerâdan ve seraskerlerden korkmadıklarıdır.

ثُمَّ سَبَبُ جَمِيعِ الْأَسْبَابِ -Andan sonra bu zikr olunan vecihlerin ve sebeblerin cümlesine sebep olan;

وَنَغَايَةُ مَا فِي الْبَابِ (4-b)-dahi bu babda olanın gayeti ve sonucu:

طَمَعُ الْإِنْسَاءِ -Rüşvet alunmak tam'ıdır.

وَرَغْبَةُ النِّسَاءِ -Dahi nisa tâifesine rağbet idüb sözleriyle amel eylemekdür.

فَاتَخَرَّتْ اللَّهُ بِأَكْبَارًا -Pes bu vücûh ve esbâb bana münkeşif olduktan sonra Allâh ta'âlâ hazretlerine ağlar iken hayr taleb itdüm.

وَعَنْ نُكْبَاتِ الدُّرِّ شَاكِيًا -Dahi zamanın nekbetlerinden şikayet ider iken Allâh hazretlerinden istihâre itdüm.

فَاخَارَ لِي -Pes Hâk(27) ta'âlâ bana hayırlı itdi:

أَنْ أَكْتُبَ مُخْتَصَرًا مُفِيدًا -İfade idici bir muhtasar kitab yazmağı.

-Bu babda yani bu nizâm-ı âlem babında (28)

يَشْتَمِلُ عَلَى كَلِمَاتٍ -Öyle muhtasar kitab ki,nice kelimeleri müştamil ve câmi'ola.

بِهِ جَوَامِعُ الْكَلِمِ -Şunculayn kelimelerden ki,lafızları muhtasar ve tahtlarında manâ-i kesîre münderic ola.

فِي تَجْدِيدِ قَوَاعِدِ النَّظَامِ -Nizâm-ı âlemin ka'idelerini tecdit itmekde ifade idici bir muhtasar ola.

وَكِتَابًا شَدِيدًا -Dahi bir muhkem kitab yazmağı hayırlı gördim ki;

يَبْتَضِنُ خُلَاصَةَ أَقْوَالِ أَوْلِي الْأَبَابِ -Akl sahiblerinin hâlis(29)sözlerini mutazammın bir kitab ola.

مِنْ الْمَعَارِفِ وَالْحِكْمِ -Öyle hâlis sözler ki,marifetlerden,dahi hikmetlerden ola.

(25)İ-"eylemeden"kelimesi eksiktir.

(26)İ-"meclislerine"kelimesi eksiktir.

(27)İ-"Hâk"kelimesi yerine"Allâh"geçmektedir.

(28)İ-"babında"kelimesi yerine "hususunda"kelimesi geçmektedir.

(29)İ-"hâlis"kelimesi yerine "hâlis olan"kelimeleri geçmektedir.

Bu ise olmaz (36) illâ mal ile olur, mal ise olmaz illâ teâmül ile yani halk birbiriyle muâmele ve alış-viriş itmekle olur.

احتيج إلى أسلوب - Böyle olıcak bir uslûb ve kaideye ihtiyaç vâki oldu ki;

ينظبط به امر الانسان - ol uslûb ve kâide ile nev'i insanın mesâlihi zabt oluna.

على وجه أحسن في جميع الأزمان - Ahsen ve âsân vech üzere cemi' zamanlarda
فيا إلهام بنى الله وتوفيق - Pes böyle ihtiyaç vâkî' olıcak, Allâh hazretlerinden ilhâm ve tevfiik ile.

رتب قدماء العلماء - Âlimlerin eskileri tertib itdiler(37)

آدم - Âdem oğlanlarını

على أربعة أصناف - Dört bölük üzere tertib itdiler(6-b)

صنف للسيف - Dört sınıftan birini kılıç için ta'yîn itdiler.

وصنف للقيام - Dahi birini kalem için

وصنف للحرث والزرعة - Dahi birini ekin ve biçin için

وصنف للبروفة والتجارة - Dahi bir bölüğünü san'at ve ticaret için ta'yin itdiler.

وجعلوا التصرف في الكل - Dahi bu cemi' san'atlarda tasarruf eylemeği
ملكاً وأمانة - Beğlik ve padişahlık itdiler. Yani dört bölüğü cümle tasarruf idüb zabt eylemeği padişahlık deyu ta'yîn

itdiler.

أما الصنف الأول - Emmâ evvelki sınıf ki, kılıç için ta'yîn olunmuşdu

ol sınıfın ehli:

فهم الملوك والسيلاطين - Padişahlar ve vezirlerdür.

وتوابعهم - Dahi padişahların nâibleridir ki, beğler ve beğler beğleri ve bunların emsâli(38) zâbitlerdür.

وسائر العسكر - Dahi sâir muâvin olub kılıca hizmet iden askerdür. Ya bunlara mahsus olan amel nedür? Beyanı lâzım olmağla itdi ki;

فالوليغ عليهم - Pes bunların(7-a) üzerine vâcib olan:

صنبت جميع الأصناف - Bu dört sınıfın cümlesini zabt itmekdür.

والمحافظة بالعدالة وتحسن السياسة - Dahi adâlet ile dahi hüsn-i siyaset ile görüb gözetmekdür. Emmâ kenduler bildüğü ve istediği üzere değil. Belki:

يتدبير العلماء والحكام - Âlimlerin ve âkillerin tedbir ve re'yeriyle olmak gerekdür ki, hata vâkî olmaya.

(36)P-"illâ mal ili olurmal ise olmaz" ifadesi eksiktir, biz i'yi tercih ettik.

(37)İ-"dahi eskilerin âkilleri" şeklindedir.

(38)İ-"emsâli" kelimesi yerine "gibi" kelimesi geçmektedir.

وَالْمَقَاتِلَةُ وَالْحَارِبَةُ -Dahi bu sınıf-ı evvele lâzım olan ceng ü cidal ve ve harb ü kıtâl itmekdür.

لِدَفْعِ الْأَعْدَاءِ -Cümlesinden düşmanı def ve men' itmek için.

وَالْعَمَلُ بِسَائِرِ مَالِ الْبَدَنِ سِنَّةٌ لِلْأَمْرَاءِ -Dahi padişahlara ve beğlere sâir lazım olan nesnelere ile amel itmekdür.

بِشَرِّهِ أَنْ يَأْتِيَ اللَّهُ تَعَالَى تَتَكَلَّمُ -Beyânı yakında gelur Allâh müyesser iderse.
Emmâ ikinci sınıf ki,kalem için ta'yîn olunmuşdu.

وَالْعُلَمَاءُ وَالْحُكَمَاءُ -Anlar ulemâ ve ukelâdur.

مِنَ الصَّالِحِينَ وَالضَّعِيفِينَ -Dahi sâir duâ sahipleridür.(7-b)

وَسَائِرِ أَصْحَابِ الدُّعَاءِ -Sâlihlerden dahi (39)dâiflerden ki,cenge kâdir olmayub,ancak ibadet ve duâya güçleri yete.Ya bunların işi ne olmak gerekdür dersen,eydür ki:

فَعَلَيْهِمْ تَحَافُظَةٌ أَوْ أَمْرٌ بِاللَّهِ وَتَوَائِبٌ -Bunların üzerine lâzım olan Allâh ta'âlâ'nın emr itdiklerin ve nehy itdiklerin gözetmekdür.Yani emr-i mâ'rûf ve nehy-i münker gözedüb i'lâm itmekdür.

بِالْكِتَابِ وَالرِّوَايَةِ -Kitablara yazmağla dahi dil ile rivayet itmeğle gözetmekdür.

وَتَبْلِيغُ أَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ إِلَى جَمِيعِ الْأَصْنَافِ -Dahi şeri'at hükümlerini cümle esâfihline yetiştürüb deyu virmekdür.

وَالرَّأْيُ وَالتَّدْبِيرُ وَالمُشَاوَرَةُ -Dahi bunlara lâzım olan re'y ve tedbîr ve müşâveredür.

وَتَعْلِيمُ الدِّينِ وَالدِّيَانَةِ -Dahi din ilmini öğretmek dahi dine lazım nesnelere ta'lim itmekdür.

وَتَرْغِيبُ الخَلْقِ إِلَى الْعِبَادَةِ -Dahi halk-ı âlemi ibadete kandurmaktadır.

وَحَسَنُ المَعَاشِرَةِ -Dahi aralarında hoşluk (8-a)üzre dirilmeğe kandurmaktadır.(40)

وَالدُّعَاءُ بِالْخَيْرِ الصَّلَاحِ الْجَمِيعِ عُمُومًا -Dahi cümle halkın iyliğuna hayr ile duâ itmekdür.

وَالصَّلَاحِ السُّلْطَانِ خُصُوصًا -Dahi padişah olanın iyliğüne başka niyet idüb hayırlı duâ itmekdür.Zira padişah olanlar(41)sâir halkı âleme göre bedendeki kâlb gibidür.Sâir bedene göre,pes her kaçan ki,yürek sağ ola,cümle bedene salih ve sağlık hasıl olur.

وَأَمَّا الصُّيُوفُ -Emmâ üçüncü sınıf ki,ekin için ta'yin olunmuşdu.

فَأَقْلُ الخَرْبِ وَالْعَرَبِ -Anlar ekin eken vebağ diken ve yemiş diken taifedür. (42)

(39)İ-"sair duâ salihlerinden"ilavesi vardır.

(40)İ-"kandurmaktadır"kelimesi eksiktir.

(41)P-"olanlar"kelimesi eksiktir,biz İ'yi tercih ettik.

(42)İ-"onlar ekin eker ve yemiş diker taifedür"şeklindedir.

- المَعْرُوفُ فِي زَمَانِنَا بِالرَّعَايَا -Şimdi zamanda reâya ve beâya dinmekle mâ'rûf olanlardır.
- فَعَلَيْهِمُ السَّعْيُ وَالْمَجْدُ -Pes bunların üzerine lazım olan sa'y eyleyûb çalışmaktır.
- فِي سَبَابِ النَّاسِ بِالْحَرْثِ وَالْغَرْبِ -Dirilmeğe sebep olan nesnelere ekin ekmekle (43) ve yemiş ve bağ dikmekle.
- وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ -Dahi maâş için lazım olan hayvanâtı beslemekle.
- لِكِفَايَةِ جَمِيعِ الْأَصْنَافِ -Cemi' esnaf ehline kifâyet eylesun deyu, sa'y idüb çalışmaktır.
- فَهَذَا أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ -Bunların amelleri cümle amellerin efdâlidür, ilmden ve gâzadan sonra.
- أَمَّا الصَّنِيفُ الرَّابِعُ -Emmâ dördüncü sınıf ki, san'at ve ticaret için ta'yin olunmuşdu
- فَارِبَابِ الصَّنَائِعِ -Pes anlar dürlü dürlü san'atlar sahibleridür.
- وَأَصْحَابِ التِّجَارَةِ -Dahi envâ-ı ticaret bilenlerdür.
- فَعَلَيْهِمُ السَّعْيُ فِيمَا لَا بُدَّ مِنْهُ لِلْأَصْنَافِ مِنَ الْأُمُورِ الصَّنَائِعِيَّةِ -Pes bunların üzerine lazım olan san'atlara mensub olan umûrdan lazım olan nesnelere çalışmaktır.
- وَأَمْوَالِ التِّجَارَةِ -Dahi ticarete müteâllık olan mallardan
- وَمَا يَنْبَغِيهِمْ مِمَّا يَنْتَفِعُ بِهِ الْخَلْقُ -Dahi tüccar ve ehl-i sanayia münasib olan, halk faidelenür nesnelere çalışmaktır.
- وَأَمَّا الْمَدْلُوفُ (9) -Emmâ âkil ve sahib-i teklif iken dört sınıftan hariç olan kimesne (44) nice olmak gerekdür (45) dirsek:
- فَعِنْدَ الْحَمَاءِ الْإِسْلَامِيَّةِ -Pes bu mâkûle kimesne ehl-i İslâm hükeması katında,
- لَا يَشْرِكُ عَلَى حَالِهِ -kendü haline konmamak gerekdür.
- بَلْ يُجْبِرُ عَلَى أَنْ يَكُونَ مِنْ أَحَدِهِمَا -Belki ibrâm olunur, cebr ile esnâfı erba'adan birine ilhâk olunmak gerekdür. Tâ ki cümle esnâf ehline muzâyaka olmaya.
- وَعِنْدَ بَعْضِ الْفَلَاسِفَةِ -Emmâ bazı felâsife hükemâsı katında bu mâkûle işsiz ve güçsüz kimesne ki, bî menfaât olub yürüye.
- قِيلَ يُقْبَلُ -Katlı olunmak gerekdür demişler
- لِأَنَّهَا يَكُونُ كَلًّا عَلَى النَّاسِ -Zira cemi' esnâf halkına zahmet olub muzâyaka virur. Selâtîn-i Selef (46) zamanlarında -rahimehullâh'u ta'âlâ (47) bu mâkûle muattal kimesneler her yılda bir kere teftiş o-

(43) İ-"ekmekle" kelimesi eksiktir.

(44) İ-"ye" ilavesi vardır.

(45) İ-"dür" eki eksiktir.

(46) İ-"selef" kelimesi yerine "maziye" kelimesi geçmektedir.

(47) İ-"rahimallahu ta'âlâ" ibaresi eksiktir.

lunub men' olunurlar imiş.Hatta bu mâkûle Arab taifesinin (9-b) men'i müteazzir olduğu için Rumeline geçmesunlar deyu iskelelerde muhkem yasak olunurmuş.Ol sebebden zaman-ı evailde diyar-ı Rum'da hayr ve bereket ziyade imiş.Nolaydı şimdiki zamanlarda dahi teftiş olunub halk bî-kesb ve bî-kâr olmakdan men' olunalar idi. **فَبَاتَ كُلُّ صَيْفٍ عَلَى عَمَلِهِ الْخُصُوصِ كَهُ** -Pes öyle olacak imdi her yer sınıf ehlinin kendülere(48)mahsus olan amel üzere sabit ve kâim olmaları **يُوجِبُ نِظَامًا فِي الْمَلِكِ** -Mülk-ü saltanatta nizamı icâb ve iktiza ider.

وَالْعَمَالُ يُوجِبُ خِلَافَهُ -Emmâ her sınıfın kendüye mahsus olan amelde ihmal idüb,tekâsül üzere olması nizamın hilafını iktiza ider.Yani mülkde ihtilâl icâb ider.

فَعَلِمَ مِنْ هَذَا -Pes bundan ma'lûm oldu.Yani bu takriri kaide ve tefsiri zabıtadan bilindi ki(49) **أَنَّ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكْلَفَ أَوْ يَجْبُرَ صَيْفٌ عَلَى عَمَلِ صَيْفٍ آخَرَ** -Tahkik layık ve münasib (10-a) değildirki,bir sınıf ehli kendü amelindan men' olunub gayr-i sınıf ehlinin ameli üzere cebr ü teklif oluna.

لَا تَنْبَغِي يُوجِبُ اِخْتِلَالَ وَتَسْوِئًا -Zira tahkîk bu makûle cebr ü teklif ihtilâli ve teşevvüşi bu sebab ile vaki' oldu.(50)

لِجَبْرِ الرَّعَايَا وَأَهْلِ الصَّنَائِعِ عَلَى الْحَمَارِ بَيْتِ -Reâya ve karye halkı ve ehl-i sanayi ve kasabât halkı serhadlere sürülüb muhârebe üzere cebr olunmak ile.

بِإِقْمَالِ الْعَسْكَرِ فِيهَا -Asker olan sipah ve neferât muhârebede ihmal idüb,zâbitler tekâsül itmekle ashâb-I maaş mukadder olub vilayette kaht-u gâla bir mertebeye vardı ki,zaman-ı evvelde bir akçeye alınan bazı nesne şimdi onar akçeye alınmaz oldu.

وَهَذَا مِنْ سَنَةِ إِهْدَى وَأَلْفٌ هَذَا الْآنَ -El-an bu reâyâ ve kasabât halkı muhârebeye cebr ile sürülmek kadimden olmayub bin bir tarihinden bu âna gelince vâki' oldu.Husûsan serhadd-i Hırvat ve Bosna'da tarihi mezburdan berü (10-b) vâki' her yıl sefer zamanı olduğu gibi serasker olanlar vilayete adamlar salub ekin eken reâyâ ve berâyâ'yı ve kasabâтта olan cemâtı müslimîn ve ehl-i hırfeti cebr ile sefere sürmekle dermend reâyâ ekinsiz kalub kasabât camilerinde cemâtle(51)namazlar kılınmayub duâlar olunmamak ile vilayette kaht-u galâ ve envâ-ı belâ zuhur eyleduginden gâyrı askerin dahi işleri rast gelmeyub firâr ider oldılar.

(48)P-"kendükere"şeklindedir.Biz İ'yi tercih ettik

(49)İ-"Yani bu takriri kaide ve tefsiri zabıtadan bilindi ki"ifadesi eksiktir.

(50)İ-"bu sebab ile vaki' oldu"ifadesi yerine"icab ider"ifadesi yer almaktadır

(51)İ-"cemâtle" kelimesi eksiktir.

Madem ki padişahın muhafaza-
sı tertib-i kadim üzre ola.

Yani muktezâyı şer-i şerif ile zabt idüb
her sınıf ehlini kendü amelinde sabit ve kâim eyleye.

Mülk ve saltanatı nizam cihetinden ziyade
olur.

Dahi Âdem oğlanlarının hali intizam cihe-
tinden ziyade olur.(11-a)

Dahi padişahlık kuvvet cihetinden ziyade olur (52)

Emmâ kaçanki, bu uslûb-ı kadim ri-
âyet olunmakta ihmal vâki' olsa

Dahi bu târik-ı mergub himaye olunmakta ih-
mal vâki' olsa

Mülk ve saltanata fesad sirayet ider.

Dahi dört cânibden padişahlığa zaâf
sirayet ider.

Kâh olurki, saltanatın âhire intikalini i-
cab ider.

Yâ Âllâh sen sakla

İslâm memleketlerini.

Ihtilâlden, yani yâ Rabbî vaki' olan ihtilâli raf(53)
idüb şimden sonra sakla.

Dahi Yâ Rabbi devlet-i Osmaniye'yi sıyanet
idüb me'mûn eyle.

Ahara intikâli icab nesnelere

Kabul eyle duâmızı (11-b) ey Celâl ve
Cemâl sahibi olan Allâh.

Dört asıldan evvelki asl:

Padişahlığın nizâm ve intizâmına sebep olan
nesnelere beyanındadır.

Dahi padişahlık bir silsile ve bir nesilde sabit olub,
mütedd olmağa sebep olanın beyanındadır.

Bu hususda (54)baş olan sebep adâletdür.Yani cümle-
den ziyade itimad olunacak sebep adâletdür (55)

Dahi hüsn-ü siyasetdür.

Allâh ta'âlâ Kur'ân-I Azîminde buyurdu:

(52)P-"Dahi padişahlık kuvvut cihetinden ziyade olur"ifadesi ek-
siktir.Biz İ'yi tercih ettik

(53)İ-"def" şeklindedir.

(54)İ-"umde" şeklindedir.

(55)P-"Yani cümleden ziyade itimad olunacak sebep adâletdür"ifade-
si eksiktir İ'den faydalanarak tamamladık..

Tahkîk Allâh hazretleri adl ile dahi ih-
san ile emr ider. Yani adâlet eylemeğe dahi ihsan eylemeği emr bu-
yurur. (56)

Bu ayet-i kerimenin(57)tefsir-i şerifinde(58)münde-
ric olur.

جميع أمور الخير للرعية والسُّلطان -Raîyyet ve padişah hakkında hayır-
lu cemi' umûr münderic olur.

قال النبي عليه السلام -Hazret-i Risaletpenah-Allâh hazretlerinin se-
lamın anın üzerine ola-(59)buyurdılar.(12-a)

رَبَّنَا اللَّهُ السَّمَاءِ بِثَلَاثٍ -Allâh hazretleri gök yüzün üç nesne ile mü-
zeyyen eyledi.

بِالسَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالْكَوَاكِبِ -Güneş ile dahi ay ile dahi yıldızlar ile.

وَرَبَّنَا الْأَرْضِ بِالثَّلَاثِ -Dahi yer yüzün üç nesne ile müzeyyen eyledi (60)

بِالْعُلَمَاءِ وَالْمُطَرِّقِ وَالْمَطْرِ وَالْغَائِبِ -Ehl-i ilm olanlar ile dahi yağmur ile dahi
âdil padişah ile.

قال عليه السلام -Rasûl alehisselam buyurdu (61)

أَدَّعَى مِنَ الدِّينِ وَحُوقَةَ السُّلْطَانِ -Adâlet itmek dindendür, dahi padişah-
hın kuvvetinden olur.

قِيلَ مَنْ حَسَنَ سِيَّاسَتِهِ دَامَ دِرَاسَتُهُ -Dindi ki, bir kimsenin yani bir pa-
dişahın, ya bir zâbitin ki, siyaseti ve gözetmesi hoş (62)ola; ri-
yaseti ve padişahlığı sebat üzre olub daim olur.

قِيلَ لَا يَتِمُّ الرِّيَاسَةُ إِلَّا بِحُسْنِ السِّيَاسَةِ -Yani bilki ve padişahlık tamam ol-
maz, yani kemâl bulmaz illâ hüsn-ü siyasetle kemâl bulur. (63)

يُقَالُ ثَبَاتُ الْمَلِكِ بِالْعَدْلِ (64) -Dinur ki, padişahlığın sebâtı adl iledür

أَرْدَشِيرُ بَابِك -Dahi (65)Ardeşir Babek adlu bir padişah dimiş:

أَإِذَا رَغِبَ الْمَلِكُ عَنِ الْعَدْلِ -Kaçanki bir padişah adl eylemeden yüz çe-
virse,

رَغِبَ الرَّعِيَّةُ عَنِ الرِّيَاسَةِ -Ol padişahın taht-ı hükümetinde olan halk
ona muti' olmakdan yüz çevirirler. Yani isyana yüz tutarlar.

وَعِنْدَ -Yani Ardeşir Babek'den naklolunur ki, dimiş:

لَا سُلْطَانَ إِلَّا بِرِجَالٍ -Padişahlık ve sultanlık olmaz, illâ erler ile
yani askerler ile olur.

وَلَا رِجَالَ إِلَّا بِمَالٍ -Askerler ise olmaz illâ mal ile olur.

(56)P-"dahi ihsan eylemeği emr"ifadesi eksiktir İ'den tamamladık

(57)İ-"şerifenin" şeklindedir.

(58)İ-"şerifinde"kelimesi eksiktir.

(59)İ-"salât"ilavesi vardır ve arabça ifade edilmiştir.

(60)İ-"Dahi yeryüzün üç nesne ile müzeyyen eyledi"ifadesi eksiktir.

(61)İ-"salât"ilavesi vardır.

(62)İ-"hoşça" şeklindedir.

(63)İ-"kemâl bulur" ifadesi eksiktir.

(64)İ-"dür" eki eksiktir.

(65)P-"Yani"şeklindedir. Biz İ'yi tercih ettik.

Mal ise olmaz illâ vilayet ma'mûr olmak ile olur. - وَلَا مَالٍ إِلَّا بِعِمَارَةٍ
Vilayet ise ma'mûr olmaz, illâ adâlet - وَلَا عِمَارَةٌ إِلَّا بِالْعَدْلِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ
ile dahi hüsn-ü siyaset ile ma'mûr olur Meâl-kelâm budur ki, padişahlık olmaz, illâ adl ile dahi (66) hüsn-ü siyaset ile olur.

Dindi ki, ma'mûrlük olmaz (13-a) - قِيلَ لَا يَكُونُ الْعُمَرَانُ

illâ şol yerde ki, padişah adl eyleye. - إِلَّا حَيْثُ بَعْدَ السُّلْطَانِ

Dindi ki, padişahların devlet ve izzeti adl içindedür. - قِيلَ تَوَلَّتْ الْمُلُوكُ فِي الْعَدْلِ

Dindi ki, padişahların hayırlısı: - قِيلَ خَيْرُ الْمُلُوكِ

Fi'linde ve kasd-u niyyetinde hoşca olan-
dur. Yani ihsan üzre olandır. - مِنْ أَحْسَنِ فِي فِعْلِهِ وَنِيَّتِهِ

Dahi asker arasında dahi sâir raıyyet ara-
sında adl eyleyendür. - وَعَدْلٍ فِي جُنْدِهِ وَرَعِيَّتِهِ

Yezd-cerd nâm padişah bir hâkim-i dânâ'ya su-
âl itdi: - سَأَلَ يَزْدَجَرْدَ حَكِيمًا

Padişahlık ve mülk ne ile ıslah olunur? - بِأَخْلَاجِ الْمَلِكِ

Ol hâkim cevap idüb itdi: - قَالَ

Padişahlığın ıslâhı raıyyete rıfk eylemekledür. - الرَّفْقُ بِالرَّعِيَّةِ

Dahi reâyâda olan rüsûm ve hukûkı cebr eylemeksizin almak iledür. - وَأَخْذَ الْحَقِّ مِنْهُمْ بِغَيْرِ عُنْفٍ

(13-b)

Dahi padişah kendusini adl ile sevdirmekledür. - وَالتَّوَدُّدَ إِلَيْهِمُ بِالْعَدْلِ

Dahi vilayetinde olan yolları emin tutmak iledür. - وَأَمِنَ السُّبُلَ

Dahi zâlimlerden mazlumların haklarını alıvirmekle olur. - وَأَنْصَابَ الْمَظْلُومِ

Emir Abdullâh bin Tâhir (67) nâm padişah (68) meşâyih-ı ulemâdan birine suâl itdi: - عَبْدُ اللَّهِ بْنِ تَاهِرٍ سَأَلَ بَعْضَ الزُّهَادِ

(69)

Ne kadar ^{zaman} bu devlet ve saltanat bizde kalur? - كَمْ نَبْقِي فِيهِ الدَّوْلَةَ فِينَا

Ol şeyh cevapda didi mädeme ki, bu ^{Yani bizim silsilemizde eylemi?} - قَالَ مَا دَامَ بَسَاطَةُ الْعَدْلِ فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ

divan-ı hanede adl-i halisi düşünmüş ola, yani (70) mädâme ki, sizün nesliniz adalet üzre ola padişahlık devleti kâim ve sabit olur (71)

Yani bu âyet-i kerimeyi okm-
dı ki, manası beyan olundu. - إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْيِرُ مَا يُقِيمُ حَتَّى يَغْيِرُوا مَا بِالْقِسْمِ

Dindi ki, her (72) kimse ki, gafleti uzana, yani ziyade ola. - قِيلَ مَنْ طَالَ غَفْلَتُهُ

(66) İ-"adl-i" ilavesi vardır.

(67) P-"Kâhir" şeklindedir. Biz İ'yi tercih ettik

(68) İ-"nâm padişah" ifadesi eksiktir.

(69) İ-"saltanat" kelimesi eksiktir

(70) İ-"yani" kelimesi eksiktir.

(71) İ-"adâlet üzre olasız bu devlet kâim ve sabit olur" ifadesi tekrar edilmiştir.

(72) İ-"bir" şeklindedir.

زَالَ دَوْلَتَهُ -Ol kimsenin devleti(14-a)zâil olur.

قِيلَ الْغَائِلُ مِنَ الْمَوَدَّةِ -Dindi ki,padişahlardan gâfil olan şol padişah-
dur ki,

اجْتَمَعَ فِيهِ خَصْلَتَانِ -Anda iki haslet ve huy cem ola.

الانضمام في اللزات -Bir haslet lezzetlere yani zevk ve sefaya dalmak-
dur.

واضاعة الفرض -Dahi ikinci haslet fırsatları zayi' ve fevt eylemek-
dür.

بَعْضُ الْعَمَاءِ -Ukelâdan ba'zı dimiş:

لَا سَابِيسُ مِثْلَ الْعَقْلِ -Akl gibi hâfız(73)ve gözci olmaz.

وَلَا حَارِيسِي مِثْلَ الْعَدْلِ -Dahi adl(74)gibi hıfz ve hırâset idici olmaz.

وَلَا سَبْفٌ مِثْلَ الْحَقِّ -Dahi hâk gibi kılıç olmaz.(75)

وَلَا عَوْنٌ مِثْلَ الصِّدْقِ -Dahi gerçeklik ve doğruluk gibi yardım olmaz.

قِيلَ الْعَدْلُ حِصْنٌ وَسِيقٌ -Dindi ki,adl itimad olunacak bir hisar(76)
dur kiç

فِي رَأْسِ جَبَلٍ عَنِيفٍ -bir muhkem(77)dağ başında ola.

لَا يَطْمِئِنُّ سَيْلٌ -Anı sel suyu yıkamaz.

وَلَا يَهْدِمُهُ مَنِيْقٌ -Dahi anı mancınık ve tob yıkamaz.Muhassal-ı

kelâm budır ki,âdil olan padişâha(14-b)düşman bir hâl ile zafer bulamaz.

قَبْلِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ مَكْنُونٌ يَعْوَنُ اللَّهُ -Âdil olan padişah,Allah hazretleri-
nin avni ve yardımı ile saklıdur.

وَتَحْرُوسِي بَعِيْنِ اللَّهِ -Dahi Allâh'ın (78)Nazarıyla hırâset olun-
muşdur.

قِيلَ لَمَّا مَاتَ انوشروان -Dindi ki, şolzamanki Anuşirvan öldi.(79)

طَفُوا بِتَابُوتِيهِ -Tabutunu gezdürüb dolandırdılar

فِي جَمِيعِ مَمْلَكَتِيهِ -Cüml-e taht-ı hükümetinde olan vilayetinde.

وَيُنَادِي مَنَادٍ -Bir nidâ idici nidâ ider iken

مَنْ لَهُ حَقٌّ عَلَيْنَا فَلْيَأْتِ -Her kimin üzerinde bir (80)hakkı var ise gel-
deyu,nida iderken(81)

فَلَمْ يُوَجَدْ أَحَدٌ عَلَيْهِ دِرْهَمٌ فِي وِلَايَتِيهِ -Pes memleketinde bir kimse bulunmadı
ki,padişahın üzerinde bir akçe hakkı ola.

فِيَا تَعَجُّبًا مِنْ لَدُنِ الْقَصَّةِ الْعَجِيبَةِ -Gelunuz görünüz ne aceb kıssadur bu.

(73)İ-"sâıys" şeklindedir.

(74)İ-"akl" şeklindedir.

(75)İ-"Dahi hâk gibi kılıç olmaz"ifadesi yerine "dahi adl gibi b
bekçi olmaz"ifadesi geçmektedir.

(76)İ-"muhkem bir hisardur ki" şeklindedir.

(77)İ-"yüksek"kelimesi geçmektedir.

(78)İ-"ta'âlâ'nın"ilavesi vardır

(79)İ-"fevt oldı" şeklindedir.

(80)İ-"bir" kelimesi eksiktir.

(81)İ-"nida iderken"ifadesi eksiktir.

فَلَيْنَ فِيهَا الْغَيْرَةُ مِنْ لَهْدِهِ الْقِصَّةِ الْعَجِيبَةِ -Tahkik bu kıssada ulu gâyet vardur, İslâm padişahlarına.

(15-a) Dahi İslâm beylerine ulu ibret vardur وَعِبْرَةٌ كَبِيرَةٌ لِأَمْرَاءِ -Eğer fikr ider olsalar. Zira Anuşirvan ateşperest bir kâfir iken adâletde bu mertebede olıcak; İslâm padişahlarına nice ulu gâyet ve ibret olmasun ki, adl eylemede (82) bir kâfirden ziyade olmağa heves eylemeğeler acebden acebdür.

تَمَّ لَأَبَدٍ لِبِسْطَانٍ -Andan sonra yani (83) padişah olan tamam adâlet eylemeğe kasd idüb, mukarrer itdikden sonra evvalâ nice eylesun dirsek: Eydür ki, padişah olana lâbüd ve lazım olan budur ki;

أَنْ يَفُوضَ كُلَّ أَمْرٍ إِلَى أَهْلِهِ -Her bir işi ve maslahatı ehline tevfiż idüb ısmarlıya.

كَمَا أَسَارَ إِلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى -Nitekim Allâh ta'âlâ hazretlerinin (84)

kavl-i şerifleri (85) bu manaya işaret ider, ki buyurmuşdur:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى الَّذِينَ هِيَ -Tahkik Allâh ta'âlâ size emr ider ki, emanetleri ehline teslim idesiz

(15-b) Yoksa şöyle ki: Padişah olan her işi müstehakkına tevfiż eylemeye, müstehak olanların padişah üzerine kalbleri ve hatırları (86) bozulub münkesir olur. (88)

فَيُتْرَكُ الْخَلَلُ -Pes umûr ve mesâlih (87) padişahda hâlel ve zarar müteresib olur (89)

كَمَا أَوْقَعَ فِي لَهْدِ الزَّمَانِ -Nitekim bu zamanda müşâhade olunan hâlel ve teşevvüş münasib ehline verilmediğünden vaki' oldı (90)

فَإِنَّ أَلْفَ الْفِ بْنِ الْعَمَاءِ وَالْفَصْحَاءِ يَمْلِكُ قَلِيلٌ -Zira bir padişaha nice bin âlim ve fasîh azdur.

وَعَدُوٌّ وَاحِدٌ كَثِيرٌ -Emmâ bir düşman çokdur.

İbn-i Rûmî adlı bir fâzıl (92) İbn-i selefden (91) Fudala-i selefden (92) İbn-i Rûmî adlı bir fâzıl (92) nazm idüb dimiş: Nazm

فَمَا يَكْتَبِرُ أَلْفَ خَيْلٍ وَصَالِحٍ
وَإِنَّ عَدُوًّا وَاحِدًا لَكَثِيرٌ

Yani; Bir adama bindost vebin yâr çok değıldür
Emmâ bir yalnız düşman çokdur, bir adama (93)

- (82) İ-"eylemeğe"şeklindedir. (91) İ-"şuara-i, bûleğa-i"ifadesi V.
(83) İ-"yani" kelimesi eksiktir (92) İ-"ma4rûf şâir beliğ"ilavesiv.
(84) İ-"hazreti" şeklindedir. (93) İ-"bir adama"ifadesi eksiktir
(85) İ-"kavl-i şerifleri"ifadesi eksiktir.
(86) İ-"hatırları"kelimesi eksiktir
(87) İ-"mesâlih" kelimesi eksiktir.
(88) İ-"teşevvüş"kelimesi geçmektedir.
(89) İ-"münasib ehline virilmediğinden olur"şeklindedir
(90) İ-"Nitekim bu zamanda müşâhade olunan hâlel ve teşevvüş münasib ehline virilmediğünden vaki' oldı"ifadesi eksiktir.

Bir hâkim bir kimseyi (16-a) قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ وَتَى وَاحِدًا وَفِي عَيْنَيْهِ أَوْلَى مِنْهُ
bir işe ve bir mansıba mevlâ eylese (94) halbuki taht-ı hükümetin-
de ol kimseden evlâ kimse bulunsa;

تَهْكِيكُ الْهَٰكِمِ اللَّٰهِي وَرَسُوْلُهُ وَجَمَاعَةِ الْمُسْلِمِيْنَ -Tahkik ol hâkim Allâh hazretleri-
ne ve Rasûlüne ve cemât-ı müslimîne hıyanet itmiş olur.

دِيْنِيْ كِيْ، كَاْخَانِ لَيْْمٍ اَوْلَانِ، سَيِّدٍ اَوْلَانِ -Dindi ki, kaçan leîm olanlar ,seyyid olsalar
yani reis ve ulıca nasb olunsalar;

اَسِيْلٌ وَ مَرْدُوْمٌ اَوْلَانِ هَلَاكٌ اَوْلَانِ. (95) -Asıl ve merdüm olanlar helak olur. (95)

اِذَا اَرْتَفَعَ الْوَضِيْعُ -Kaçan ki, alçak olan mürtefi olsa, yani yüce
mertebeğe vâsıl olsa,

اَيُّضًا اَرْتَفَعَ اَلْوَضِيْعُ -Yüce asıllı olan alçağa düşer.

اِذَا مَلِكٌ اَرَادَ اَلْاَزَالَ -Kaçan erzel olanlar beğ olsalar

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Ulu ve efdâl olanlar helak olurlar.

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Şerir olanlar devlet, yani devlete vâsıl olması

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Eyülerin mihnetüdür. Yani eyülere nikbet olur.

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Ulu gânimetlerdendir:

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Ekrem olanların (16-b) ve ehl olanların (96)
devlete vâsıl olması.

سُئِلَ اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Sual olundu Bezr-cumhûr nâm hâkime:

كَيْفَ اَضْطَرَبَتْ اُمُوْر اَلْاِسْلَامِ وَفِيْهِمْ مِثْلُكَ -Senceleyn hâkim ve dâna
âl-i Sasâni arasında var iken ne keyfiyyet ile ve ne sebep ile
umûr-ı saltanatları muhtarib olub padişahlık ellerinden çıktı de-
yu suâl olundu. (97)

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Bezr-cumhur hâkim itdi:

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Âl-i Sasâni yardımlanur oldılar, âmillerinin
yani beğlerinin ve vezirlerinin küçükleriyle yardımlanur oldılar (98)

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Amellerin ve maslahatların büyükleri üzre, yani
saltanatın umûr-ı muazzamasını küçüklere yani müstehak olmayub,
kâdir olmayanlara ısmarlayub i'timad ider oldılar.

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Pes Âl-i Sasâninin umûrî râci oldu. Bir nesneye
ki, râci oldu. Yani padişahlıkları bozulub elden çıktı. Ve olan oldu
(17-a) Bu zikr olunan cevabda şimdiki
zamanda azîm tenbih ve işaret vardır.

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Âl-i Osman hazretlerine.

اَلْوَلِيُّ اَوَّلُ اَلْاَضْلَالِ -Allâh hazretleri devlet ve saltanatlarını mü-
ebbed eylesun.

(94) İ-"kullansa" şeklindedir.

(95) İ-"lar" eki ilavesi vardır.

(96) İ-"ve ehl olanların" ifadesi eksiktir.

(97) İ-"suâl olundu" kısmı eksiktir.

(98) İ-"yardımlanur oldılar" ifadesi eksiktir.

إِلَى أَنْقِضَاءِ الزَّمَانِ وَانْقِرَاضِ التَّوَرَانِ -Zaman dükenince ve devarân munkarız olunca,yani dünya durdukça dursunlar.

إِمِينٍ يَأْتِي الْعَالَمِينَ -İşaret-i tenbih budur ki,menasıb-ı âliyenin tayîn ve taklidi ve tuğray-ı gârranın tahrir ve tesvîdi kadimden âsitane-i saâdetlerine meşrût ve zât-ı şeriflerine mahsûs iken zuhûr-ı ihtilâlden berü gâyra tevfiż olunmak ve emkene-i müteaddide de ve erazı-i müteferrikade(99)ulu mansıblar virilub tuğra yazılmağa ruhsat virilub menâsıb-ı âliye ve umûr-ı muazzama kâdir olmayanlara virilur oldı (100)Bu bir emr-i hatarnâk ve ma'nây-ı vehimnâkdur ki,(101)(17-b)mâverâsında havf-ı azîm(102)vardur.Heman Allâh ta'âlâ hazretleri uslûb-ı kavim ve kanûn-ı kadîm(103)ile amel olunmağa hidayet ve inayet eyleyub sonunu hayr eyleye.

ثُمَّ لَأَبَدًا لِلسُّلْطَانِ أَنْ يَخْتَارَ وَزِيرًا عَالِمًا مُصْلِحًا -Andan sonra padişah olana lâbûd ve lazımlı olan budur ki,bir âkil ve dânâ ve her(104)işi ıslaha götürücü vezir ihtiyar ve intihâb(105)eyleye.

فَإِنَّ الْوَزِيرَ -Zira tahkik vezir olan kimse,
إِذَا صَلَحَ إِذَا صَلَحَ الْمَلِكُ -Kaçan ki,sâlih ve eyu olsa padişah ve padişahlık(106)iylik üzre olub,cemi' umûr(107)nizam ve intizam üzre olur.

وَإِذَا فَسَدَ فَسَدَ -Emmâ kaçan ki,vezir olan fâsid olsa padişah ve padişahlık fâsid olub,cemi' umûr muhtel olur.

يَا اللَّهُمَّ اصْلِحْ -Yâ Allâh sen her(108)veziri salih ve sahib-i dedebir-i salâh üzre sabit,kadîm(109)ve kâim eyle.

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِأَمْرٍ خَيْرًا -Kaçan ki,Allâh hazretleri bir padişah(18-a)hakkında hayr murad eylese;

جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا صَدَقَ -ol padişaha bir sâdik vezir müyesser ider.

إِنْ نَسِيَ ذِكْرَهُ -Eğer padişah emr-i mühimmi unudur ise vezir hatırına götürüb anar.

وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ -Eğer padişah hatırına götürüb(110)anar ise,vezir husûlüne sa'y idüb muâvenet ider.

وَإِذَا أَرَادَ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا سُوءًا -Emmâ kaçan ki,Allâh hazretleri bir padişah hakkında şunun gâyrini murad eylese,yani hayr murâd eylemese,ol padişaha bir yaramaz vezir virir.

(99)İ-"beru gâyra tevfiż olunmak ve emkene-i müteaddidede ve erazı-i müteferrikade" ifadesi tamamen eksiktir.

(100)İ-"oldı" kelimesi eksiktir.

(101)İ-"ma'nâyı vehimnâk" ifadesi eksiktir.

(102)İ-"havf-ı helak" şeklindedir.

(103)İ-"kanûn-ı kadîm" ifadesi eksiktir.

(104)İ-"bir" şeklindedir.

(105)İ-"intihab" kelimesi eksiktir.

(106)İ-"padişahlığa müteâllik umûr" şeklindedir.

(107)İ-"mesâlih" şeklindedir.

(108)İ-"bir" şeklindedir.

(109)İ-"kadîm" kelimesi eksiktir.

(110)İ-"hatırına götürüb" ifadesi eksiktir.

إِنْ نَسِيَ لَمْ يَذْكُرْ وَإِنْ ذَكَرَ لَمْ يُعْنِدْ -Eğer padişah bir mühimmi unudur ise vezir anı anmaz.(111)Ve eğer padişah anar ise vezir husûlüne sa'y itmez,ve muâvin olmaz.

قِيلَ لَا تَسْأَلُ عَنِ السُّلْطَانِ مَنْ لَوْ -Dindi ki,padişahı suâl idüb(112)sorma ki,padişah kimdür,ya nicedür?

وَأَنْظُرْ إِلَى الْوَزِيرِ مَنْ لَوْ -Belki nazar eyle vezir kimdür?ve nicedür?Zira padişah ona göre olur.

كَانَ الْإِسْكَندَرُ وَزِيرَ -Hazret-i (113)İskender'in(18-b)bir veziri var

idi.
وَزْرَاءُ مَدَّةٍ طَوِيلَةٍ وَلَمْ يَنْبَهَهُ عَلَى عَيْبٍ -Çok müddet ona vezirlik idüb,lakin anı bir ayb üzre tenbih(114)itmiş değil idi.

فَقَالَ لَهُ يَوْمًا -Pes bir gün İskender ol vezirine didi:

لَا حَاجَةَ لِي فِي خِدْمَتِكَ -Senin(115)hıdmetine,yani vezirliğine ihtiyacım yokdur.Yani böyle vezirlik bana gerekmez.

فَأْتِي إِنْسَانٌ وَالْإِنْسَانُ لَا يَخْلُو مِنَ الْخَطَايَا وَالنِّسْبَانِ -Zira tahkik ben insanım,insan ise elbette hata ve nisyan dan ve aybdan hâli olmaz.Yani bu kadar zamanda benden ne kadar ise hata sadır olmuştur.

فَإِنْ لَمْ تَقْفِ عَلَى خَطَايَا مِثْلِي فَأَنْتَ جَاهِلٌ -Eğer bu kadar zamanda benim hata ve nisyanıma vâkıf ve muttali' olmadın ise,pes câhil ve ahmak imişsin;

وَإِنْ وَقَفْتَ وَسَرَرْتَ فَأَنْتَ خَائِنٌ -Eğer hod vâkıf olub setr itdin isen,pes sen hâinsin(116)Zira doğruluk üzre vezirlik(117)itmemişsin.

قِيلَ الْأَمِيرُ مِنَ الْوُزَرَاءِ مَنْ صَحَبَ الْمَلِكَ بِالصِّدْقِ فِي الْمَنَامَةِ -Dinur ki,vüzeradan emin olan şol vezirdür ki,padişahlara nasihatında(118)sadâkat üzre mukaranet eyleye.

وَالْخَائِنُ مِنْهُمْ مَنْ يَصْحَبُهُمْ بِالْمَضَارَاتِ وَلِلدَّائِمَةِ -Dahi bunlardan hâin olan şol vezirdür ki,padişâha mudaraâtla ve iki yüzlülükle mukaranet eyleye.

ثُمَّ يَجِبُ أَنْ يَجِبَ الْعُلَمَاءُ وَأَقْلُ الدُّعَاءِ وَتَبَرُّهُمْ -Andan sonra padişaha olana vacib ve lazım(119)olan budur ki,ulemâya ve sulehâya ve duâ ehline ta'zim ve ikram eyleye.

وَيَجْلِبُ قُلُوبُهُمْ بِأِحْسَانِهِ وَإِنْعَامِهِ -Dahi bunların kalblerini ihsan ve inâm itmekle kenduye cezb eyleye.

وَتَبَسُّعِي بَدْعَائِهِمْ وَمَسَاوِرَتِهِمْ وَأَرْبَابِهِمْ وَتَدْبِيرِهِمْ -Dahi bunların duâlarıyla dahi

(111)İ-"andırmaz" şeklindedir.

(112)İ-"suâl idüb" ifadesi eksiktir.

(113)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(114)P-"mütenebbih"şeklindedir,İ'yi tercih ettik.

(115)İ-"senin" kelimesi eksiktir.

(116)İ-"hâin imişsin" şeklindedir.

(117)P-"vezirlik" kelimesi eksiktir.İ'den tamamladık.

(118)İ-"nasihat" şeklindedir.

(119)İ-"lazımdur ki" şeklindedir.

müşavereleriyle(120)ve re'y ve tedbirleriyle yardımlana.

وَيَعْتَمِدُ عَلَى قَوْلِهِمْ قَوْفٌ مَا يَعْتَمِدُ عَلَى قَوْلِ غَيْرِهِمْ -Dahi bunların sözlerine ziyade itikad ve itimad eyleye, gâyrının sözlerinden.

إِذْ لَا يَفْعَلُ مِنْهُمْ خِيَانَةً وَلَا حِيلَةَ - (19-b) Zira ulemâdan hile ve hıyanet vâki(121)olmaz.

وَكَمْ تَسْمَعُ قَطُّ -Dahi bu âna gelince padişahlar hakkında ulemânın bir dürlü hıyaneti işidilmedi.

فَاتَّيَبْتُمْ وَرَبَّهِ الْأَنْبِيَاءِ -Zira tahkik ulemâ peygamberlerin vârislerüdür.

وَسَبَبَ صَلَاحِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ -Dahi dünya ve âhiretin salâhına sebebdir.

Nitekim peygamberler sebeb olduysa, yani her bir asrın ulemâsı ol asrın peygamberleri mesabesinde olub, umûr-ı din ve dünya ve âhireti ıslâh için gelmişlerdür.

يُقَالُ إِنَّمَا يَفُومُ الدُّنْيَا بِأَرْبَعَةٍ -Dinur ki, tahkik bu dünya dört nesne ile durur.

بِعِلْمِ الْعُلَمَاءِ وَعَدْلِ الْعَمْرَاءِ وَعِبَادَةِ الصَّالِحِينَ وَسَخَاوَةِ الْأَخْيَارِ -Biri ulemânın ilmiyle ve ikinci padişahların adliyle, ve üçüncü sâlihlerin ibadeti ve duâsıyla ve dördüncü cömertlerin ihsanıyla.

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّظَرُ فِي وَجْهِ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ -Hazret-i Risalet penah aleyhisselam(122)buyurdu ki, ulemânın yüzlerine(20-a)nazar idüb bakmak ibadetdür.

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ -Dahi Peygamber aleyhisselâtu vesselam(123)buyurdular ki,

بِوزْنِ مِدَارِ الْعُلَمَاءِ وَدِمَائِ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَفْضُلُ أَدْمًا عَلَى الْأَمْرِ -Âlimlerin mürekkepleri kıyamet gününde şehid olan gâzilerin kanlarıyla vezn olunur. Hiç biri birinden ziyade gelmez.

قِيلَ خَيْرُ الْأَمْرَاءِ مَنْ يُجَالِسُ الْعُلَمَاءَ (124)Padişahların hayırlısı şol padişahlar ki, âlimlerin meclislerine hazır ola.

وَشَرُّ الْعَمْرَاءِ مَنْ يُجَالِسُ الْأَمْرَاءَ -Dahi âlimlerin şerlusı, şol âlimlerdür ki, padişahların ve beğlerin meclislerine zaruretsiz hazır ola.

قِيلَ خَيْرُ الْمُلُوكِ مَنْ تَشَكَّنَ فِي قُلُوبِ رَعِيَّتِهِ مَحَبَّةً مَكَاتِفَ رُشِيدَةٍ بِحَسَنَةِ تَقْوَاهُ -Padişahların hayırlısı şol padişahlardur ki taht-ı (125)hükümetinde olan halkın gönüllerinde heybeti mukarrer olduğu gibi beş nesne ile muhabbeti kalblerinde mütemekkin ola.

إِكْرَامٌ شَرِيفِيهَا -Biri şeriflerine ikram eylemekdür.(126)(20-b)

(120)İ-"müşavereleriyle" kelimesi eksiktir.

(121)İ-"vâki'" kelimesi eksiktir.

(122)İ-"sallâllâhu aleyhi ve sellem" şeklindedir.

(123)P-"Peygamber aleyhisselâtu vesselam"ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(124)İ-"dindiki" ilavesi vardır.

(125)P-"taht-ı"kelimesi eksiktir. İ'den tamamladık.

(126)İ-"ikrami şeriflerine eylemekdür"şeklindedir.

وَرَحْمَةً ضَعِيفَهَا -Dahi(127)ikinci dâiflerine merhamet itmektir.(128)

وَلَمَّا نَدَّ لِيَصْفَهَا -Dahi üçüncü mazlumlarına yardım eylemekdür.

وَكَفَىٰ عَدُوَانَ عَادِيَهَا -Dahi dördüncü düşmanların şer ve zararların men ve def eylemekdür.

وَتَأْمِينِي سَبِيلَ رَاحَتِهَا وَعِلَاقِيهَا -Dahi beşinci âyende savâsarevanda(129) yolların emin eylemekdür.

Muhassal bubuş nesne ile mukayyed olan padişahın muhabbeti raiyyenin(130)kalblerinde mütemekkin olur.

وَلَا يَبْدُ لِلْعَلِيِّ أَنْ يَكُونَ مَبْسُوطًا لِيَدِ -Dahi padişah olana eli açık olmak lazımdur.Yani ihsan ve inâm üzre olmak lazımdur.(131)

فَإِنَّ الْخَلْقَ لَا يَتَّبِعُونَ إِلَّا الْعَرَضَ دُنْيَوِيًّا -Zira tahkik halk ona mütebaât itmezler illâ dünyevi arz ile,yani ihsan ve inâm ricasıyla kul olub tabi olurlar.

وَلَا يَكُونُ إِعْنَامُهُ وَإِحْسَانُهُ مَحْضُومًا بِطَائِفَةٍ -Lâkin(132)ihsan ve inâmı yalnız bir taifeye mahsus olmamak(133)gerekdür.(21-a)

لَآنَ الْإِمَامَةَ تَوْفِيقُهُ عَلَى الْعَسْكَرِ وَالْعُلَمَاءِ وَالْبَلْغَاءِ وَالْفُقَرَاءِ وَالْأَهْلِ الْحَرُوفِ -Zira padişahlık yalnız bîrtaife ile olmaz.Belki askere ve ulemâyâ ve hükemâyâ ve bülegâ ve fukara ve ehl-i san'ata mevkuftur.Yani padişahlık cemi'esnafla olur.Nitekim mukaddimeyi kitabda beyan olundu.

قِيلَ الْإِنْسَانُ عَبْدُ الْإِحْسَانِ -Dindi ki,âdem oğlanı ihsanın kullarıdır.Yani insan, ihsan idenin kulıdır.

بَعْضُ الْحُكَمَاءِ -Ukelâdan bazı dimiş:

أَتَعْجَبُ مِمَّنْ يَشْتَرِي الْعَبِيدَ بِمَالِهِ -Aceblerüm şol kimseyi ki,malı ile kullar satun alur.

كَيْفَ لَا يَشْتَرِي الْأَخْرَارَ بِفِعَالِهِ -Niçun azad ve hür olanları eyu fi'lleriyle satun almaz.Yani niçun ihsan ve lutf eylemekle halkı kenduye kul eylemeğe sa'y eylemez.Nitekim dimiş,Beyt:

Kerem pîşe kün ki âdemi zade sayd

Bî-ihsan-I tuvan kerdu vahşi be kayd.

إِنَّمَا أَسْأَفُنِي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيَّ -İmam-1(21-b)Şâfi hazretleri(134)dimiş,Nazm:

أَحْسِنُ إِلَى الْأَخْرَارِ تَمْلِكُ رِقَابَهُمْ -Hür olanlara ihsan eyle,boyunlarına mâlik olursın.Yani ikram-1(135)ihsan idersek sana ihtiyarlarıyla kul olurlar.

(127) P-"dahi"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(128) İ-"eylemekdür" şeklindedir.

(129) İ-"nın" eki ilavesi vardır.

(130) İ-"raiyyetinin" şeklindedir.

(131) P-"Yani ihsan ve inâm üzre olmak lazımdur"ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(132) İ-"lâkin" kelimesi eksiktir.

(133) İ-"olmaya" şeklindedir.

(134) İ-"Rahimehullâh" şeklindedir.

(135) İ-"ikram-1" kelimesi eksiktir.

وَحَيْرٌ تِجَارَاتِ الْكِرَامِ اِكْتِسَابِهَا -Kerim olanların hayırlu ticaretleri hür olanların rikâbını kesb eylemekdür.Yani ihsanla ihtiyâr-I kulları satun almakdur.

عَلَى رَضَى اللّٰهُ عَنْهُ -Hazret-i Ali Allâh ondan razı ola(136)buyurmuş:

أَحْسَنُ الْكُنُوزِ تَحْتَبُ الْقُلُوبِ -Hazinelerin ahseni ve a'lâsı gönüllerin mahabbetidir.

قِيلَ مَنْ حَفِظَ مَالَهُ ضَيِّقَ رِجَالِهِ -Şol kimse ki,malını saklaya kenduye yâr olanları zâyî ider.Yani askerden hazine ve mal saklı olub memnû olıcak,asker yâr olub cenk itmezler(137)Nitekim demiş,Beyt:

Çü dârend genc ez sipâhi deriğ

Diriğ âyedeş dest burdan be-tiğ

قِيلَ الْإِسْكَندَرِ Hazret-i (138)İskender'e dindi: (22-a)

لِمَ لَا تَكْثُرُوا الْأَمْوَالَ كَمَا كَانَ تَفْعَلُ الْمُتَوَكِّلِينَ -Niçin mal ve havineyi çoğaltmazsın? Nitekim padişahlar çoğaldırlardı.

قَالَ -Pes İskender cevabda (139)itdi:

كُنُوزِي لَمْ أَصْعَابِي -Benim hazinelerim;askerim,yoldaşlarımdur.

أَكْنَزُ الْأَمْوَالَ فِيهِمْ لَا فِي التَّبِئُوتِ -Ben mallarımı askerim içine hazine idub sakladum evler içinde koyub saklamadum.Nitekim demiş,Beyt:

Hemân be ki leşker becân perverî

Ki sultan be-leşker küned serverî

قِيلَ مَنْ كَيْسٌ لَهُ إِحْسَانٌ لَيْسَ لَهُ إِخْوَانٌ -Her(141)kimsenin ki,ihsanı olmaya anın ihvânı olmaz.Yani kimse ona yâr ve muâvin olmaz.Ve hem âdemün şerefi ve izzeti ihsan ve salâhludur.Nitekim demiş ,Beyt:

Şeref-i merd bî-cûdest ve keramet bî-sucûd

Her ki in herdu nedâred ademeş bih zi-vücûd

(22-b)

أَبُو الطَّيِّبِ -Fudalâdan (142)Ebu Tayyib adlu bir fâzıl demiş,nazm

مَنْ تَطَلَّبَ الدُّنْيَا إِذَا لَمْ تُرَدِّبْهَا -Kimin için mal-ı dünyayı taleb idersen.Yani malı niye kazanursen? Çünki ol mal ile muradın olmaya.

دُرُودٌ مُّحِبَّةٌ أَوْ أَسَاءَةٌ مُّجْرِمٍ -Dostun surûrı ya düşmanın yaramazlığı murâdın olmaya(143)Yani malı neylersin çünki mal ile dostlarına bir iylik(144),ya düşmanlarına bir kahr eylemeyesin.

وَلَقَدْ أَحْسَنَ مَنْ قَالَ -Tahkik güzel demiş şol kimse ki,demiş,Nazm:

(136)İ-"olsun" şeklindedir.

(137)İ-"eylemez" şeklindedir.

(138)İ-"Hazret-i" kelimesi eksiktir.

(139)İ-"cevabda" kelimesi eksiktir.

(140)İ-"saklamazum" şeklindedir.

(141)İ-"bir" şeklindedir.

(142)İ-"Şuâradan" şeklindedir.

(143)İ-"murâdın olmaya" ifadesi eksiktir.

(144)İ-"eyülük" şeklindedir.

حَسَنُ الْفِعَالِ مِنَ الصَّلَاةِ مَقْصُودٌ -Salsâlden yani Âdem oğlanından murad ve maksûd olan efâl-i hasenedür.

وَأَمَرُوا بِالْفِعْلِ مِنْهُمْ وَمَعْمُودٌ -Âdem oğlanı fi'li sebebi ile mezmûm olur. Ve fi'li sebebi ile mahmûd ve memdûh olur.(145)

طَائِفَةٌ يَرْفَعُ الْإِنْسَانَ أَرْبَعًا -Tahkik insanı dört nesne raf(146)ider.Yani nice mertebeye yetiştirub makbûl ider.(147)

الْعِلْمُ وَالْحِلْمُ وَالْإِحْسَانُ وَالْجُودُ -Biri ilmdür,biri hilmdür,biri fi'li hasenedür,biri cömertlikdür.(23-a)

بُؤْسِي -Büstî nâm(148)fâdıl (149)dimiş:

اِذَا مَلَكَ لَمْ يَكُنْ دَاهِيَةً فَدَاعَةٌ دَوْلَتُهُ زَاهِيَةً -Kaçan ki, bir padişah hibe sahibi olmaya,yani bahşış virici olmaya (150)sen ânı terk eyle.Zira anın devleti gider.Yani devleti çok zaman olmaz zâil olur

وَأَلَيْهِ -Nazm: Büstî dimiş,(151)Ol

هَرِّمَى جَادَ بِأَمْوَالِ مَا لَ الْتَأْتِي قَاطِبَةً -Her(152)^{kimse ki}malıyla cömertlik eyleye,halk cümle ona meyl ider.

وَأَمْوَالٌ لِلْإِنْسَانِ فِتَانٌ -Mal ise insanın şeytanıdır.

هَرِّمَى كَانَ لِيُخْبِرَ مَتَاعًا قَلْبِي لَهْ -Her kimse ki,hayrı men idici olub,kimseye bir iyliği olmaya ol kimsenin olmaz+

عَلَى الْحَقِيقَةِ خِلَانٌ وَإِعْوَانٌ -Hakikatde anın kardeşleri ve dostları olmaz.Yani kimse ona yâr olmaz.

هَرِّمَى رَفَى دَرَجَاتِ الْهِمَمِ -Her kimse ki, yüce himmetler pâyelerine çıka,yüce yani(154)himmetlü ola,

عَظُمَ فِي عُمُومِ الْأُمَمِ -Ümmetlerin gözine azîm olur.Yani halk-ı âleme azîm (23-b)görünür.Nitekim dimişler.Beyt:

Himmet-i bülend dâr-ki(155)nezd hüdâ ve halk

Bâşed be-kadr-ı himmet tu i'tibar-tu

هَرِّمَى كَبُرَتْ لِهَيْمَتِهِ -Kimin ki himmeti yüce ola;

كَثُرَتْ قِيمَتُهُ -Kıymeti çok olur.Yani makbûl-i âlem olur.

بَعْضُ الْكَمَاءِ -Ukelâdan bazı dimiş:

الْمَلِكُ لِلْخَلْقِ كَأَجْبَلٍ لِلْأَرْضِ -Padişah olan sâir halka göre dağ gibidür sâir yere göre

(145)İ-"ve fi'li sebebi ile mahmûd ve memdûh olur"ifadesi eksiktir..

(146)İ-"rafi' " şeklindedir.

(147)İ-"eyler" şeklindedir.

(148)İ-"dimekle ma'rûf" şeklindedir.

(149)İ-"şâir"ilavesi vardır?

(150)P-"olmaya"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık

(151)İ-"yine"ilavesi vardır.

(152)İ-"bir" şeklindedir.

(153)İ-"olmaz" kelimesi eksiktir

(154)P-"yani" kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(155)İ-"eriş" şeklindedir.

فَلَا بُدَّ مَعِيَ أَنْ يَكُونَ وَقَوْرًا حَلِيمًا وَصَبُورًا أَمِينًا -Pes lazımdır ki, padişah ehl-i vakar ola. dahi halim olub azabnâk (156) olmaya. Dahi sabr idici ola, dahi emîn ola.

لَا مَسْتَعَجَلًا فِي عَقُوبَةِ رَجُلٍ -Acele idici olmaya, bir kimsenin ukûbetinde
إِذْ سَمِعَ فِي حَقِّهِ شَيْئًا -Kaçan ki, anın hakkında bir nesne işide. Yani bir kimsenin hakkında bir yaramaz nesne işitdüğü gibi, ukûbetine acele itmeyub sabr eyleye.

وَالْإِلَّا يَأْمَنُ مِنْهُ كَمِ أَحَدٍ -Yohsa böyle olmazsa, (24-a) kimse andan emin olmaz. Yani şöyle ki, Bir nesne işitdüğü gibi, fi'-1 -hâl (157) ukûbete (158) sa'y eyleye, kimse ona i'timad itmeyub emin olmaz. Belki herkes nefret ider.

فَيُفْسِدُ قُلُوبَ الرَّعِيَّةِ عَلَيْهِ -Pes raîyyetün kalbleri fâsid olur. Anın hakkında yani cümle taht-ı hükümetinde olan halk nefret idüb padişahdan ürkerler.

وَإِذَا جَلَسَ مَقَامَ أَبِيهِ -Kaçan ki, padişah babası yerine geçub (159) padişah olsa.

يَجِبُ أَنْ يَجْتَلِ أَخْلَاءَ أَبِيهِ -Vâcib olan budur ki, babasının hayırhahlarını ve dostlarını muazzez ve mükerrem tuta.

لِأَنَّ الْمُبَّتَّ وَالْبَعْضَ يَتَوَارَثَانِ -Zira mubbet ve adâvet (160) ve buğz tevarüs ider. Yani evlâda intikal idüb, dostun evlâdı dahi dost olur. Ve düşmanın evlâdı dahi düşman olur.

فَإِنَّهُمْ لَا يَكَادُونَ يَجْلُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَكْرُوهٍ -Zira tahkik babası dostları olanlar (24-b) padişahla bir yaramazın arasını hâlî komazlar. Yani padişaha zarar virir (161) mekruh nesne lâhîk olmakdan sıyanet iderler.

وَلَا يَقْدِمُ أَحَدًا مِنَ الْقَوْمِ عَلَيْهِمْ -Dahi baba (162) dostları üzre hâdis olan kimseleri takdim eylemeye.

لِيَلَّا يَفْسِدَ قُلُوبُهُمْ عَلَيْهِ -Tâki (163) kalbleri anın üzerine bozulmaya, yani hatırları kalmaya.

بَلْ لَا بُدَّ لِلْمَلِكِ أَنْ لَا يَجَالِسَ الْأَعْدَانَ مَطْلَقًا -Belki padişaha lazım olan budur ki, mutlaka hâdis olup tazeler ile her kez (164) mecaliset eylemeye. Yani ihtilât eylemeye.

قَبْلَ مَجَالِسَةِ الْأَعْدَانِ مَفْسِدَةُ الدِّينِ -Dindi ki, hâdis ve tazeler ile mecaliset dinin fesâdıdır. Belki kadimden olan dostlar ile ve pîrlere ile ihtilât eyleye.

(156) İ-"gâzabnâk" şeklindedir.

(157) İ-"fi'1-hâl" kelimesi eksiktir.

(158) İ-"ukûbetine" şeklindedir.

(159) İ-"geçub" kelimesi eksiktir.

(160) İ-"adâvet" kelimesi eksiktir.

(161) İ-"virir" kelimesi eksiktir.

(162) İ-"babası" şeklindedir.

(163) İ-"ki" şeklindedir.

(164) İ-"her kez" ifadesi eksiktir.

FASL

Bu fasıl padişahların devletlerine zarar ve noksan getürecek nesnelere beyanındadır.

فِي بَابِ دَوْلَةِ الْمَلِكِ -Padişahın devleti geriye dönmesinin (25-a) nişanı yani padişahlığa zarar ve noksan getirüb zevalına alâmet(165)

فِي بَابِ الْأَحْدَاثِ -Fâzeleri ve hâdis olanları kenduye vezir ve musahib idinmekdur.

وَمِنْ لَأَعْبُرَ لَهُ بِالْعَوَاقِبِ -dahi umûrun âkibetlerine nazar itmeyub i'tibar-ı fikr itmeyenleri vezir idinmekdur.Dahi zeval-ı devlete ve saltanata bir alâmet budurki,eyder(166)

وَأَنْ يَقْضَى الْأَمْرَ مَوْدِيَةً -Kendu dostlarını inçitmeye başlamakdur.Zira mutlaka halka ceâ ve zûlm zeval-i saltanata sebebdür.Kande kalduki dostlarına ola .Nitekim dimiş,Beyt:

Ne kuned cevr-i pîşe sultânı
Ki ne-yayed zi-gurk cubanî
Padişahı ki tarh-ı zûlm efkened

Pay-ı divarayı mülki hoş bekend
(167) Dahi bir alâmet budurki,vilayetin haraçı ve âidesi padişahlığın mü'neti kadrinden eksik gele.Yani dahilî harcına vefaitmeyub eksik olmaya başlaya(25-b)

وَأَنْ يَكُونَ تَقْرِيْبَةً وَتَبْعِيْدَةً لِلْهَوَى -Dahi bir alâmet budur ki,bir(168) kimesneyi kendûye yakın eylemesi yahud bir kimseyi kendûden ırak eylemesi kundu hevâsı için ola.

لَا لِلرَّأْيِ -Re'y için ve bir maslahat(169) için olmaya.Yani azl ve nasbı ve red ve kabûli bir re'y-i maslahat için olmayub mücerred kundu hevâsı muktezasıyla ola.

وَالِاسْتِيْهَانَةُ بِسَائِحِ الْعُلَمَاءِ -Dahi bir alâmet bu dereke kendû ye nasihat iden ülemâyâ ihanet eyleye.Yani ulemâyı tahkir eylemge başlıya.

فِي بَابِ الْأَمَارَةِ -Dindi ki,padişahlığıntersine dönmesinin nişanı,

كَثْرَةُ الطَّاعُونَ وَوَلَةُ الْعِمَارَةِ -Vilayetinde tâûn çoğalmak ve ma'mûrluk az olmakdur.

يُقَالُ ثَلَاثَةٌ يَجْرِي الصَّلَاةُ إِلَى الْمَلِكِ -Dinur ki,üç nesne padişahlığa helâklığı çeküb getürür.

(166)İ-"ki eydur" kelimesi eksiktir.

(165)İ-"padişahlığın zevaline alâmet"şeklindedir.

(167)İ-"Belki"ilavesi vardır.

(168)İ-"bir"kelimesi eksiktir.

(169)İ-"ve bir maslahat"kısmı eksiktir.

أَنْ يَتَأَمَّرَ عَلَى الْمَلِكِ النَّزَاتِ وَالسَّمَوَاتِ -Biri budur ki, lezzetler ve arzular padişahın aklına havâle gâlib ola. Yani zevk ve safa(26-a) hevası aklına gâlib olub sâirin tedarikinden kala.

وَتَحَاسَدُ الْوُزَرَ الْمُقْتَضِي لِتَخَالْفِ الْأَمْرَاءِ -Dahi ikinci budur ki, vezirlerin birbirine hased eyleye ki, bu hased re'yâherin(170) muhâlif olmasıniktizâ ider. Üçüncü budur ki, asker düşmanla tokuşmaktan yüz çevürüb i'râz eyleye ve gâzâ umûrunda birbirine itaât ve nasihatı terk eyleye, yani birbirini eslemeye.

وَأَظْهَرَ الْعَلَامَاتِ -Zevâl-i saltanatın en ezhar alâmeti(171),
شَرِكِ الْعَمَلِ بِأَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ -Şeriât-i şerife ahkâmı ile amel terk olunmak dur.

وَعَدِمَ الْمَلَلَاتِ بِتَنْفِيزِهَا -Dahi şeriât-ı şerife(172) ahkâmını tenfîz ve icrâ itdirmeğe mukayyed olmayub kayırmamakdur.

وَأَقْرَبُهَا غَلْبَةُ الظُّلْمِ وَتَشْيُوعُهُ مِنَ الْعَسْكَرِ -Dahi zeval-ı saltanata⁽¹⁷³⁾ yakın alâmet budur ki, askerden zulm(26-b) galebe eyleyub şâyi'îola. Yani asker (174) zulm eylemeğe başlayub zabt olunmaktan kala.

وَعَدِمَ الْمَلَلَاتِ بِدَفْعِهِ -Dahi kimse bu asker itdüğü zulmi def'eylemeğe kayırmaya, böyle olaçak bir padişahın taht-ı hükümetinde bu makûle alâmetler peydâ olub zuhûr eylemeğe başlıyaçak nice eylemek gerekdür dirsek eydür ki,

فَإِذَا وَقَعَ كَمِثْلِي مِنْ لَدِيهِ الْعَلَامَاتِ مِنَ الْمَلِكِ أَوْ ظَهَرَ فِي مَلِكِهِ -Kaçan ki, bu makûle alâmetlerden bir nesne padişahdan sâdir olsa yahud memleketinde zuhûr eylese,

يَجِبُ عَلَى الْوُزَرَ وَالْعُلَمَاءِ أَخْبَارُهُ فِي الْحَالِ -Vezirler dahi ehl-i ilmlerin üzerine vâcib olur ki; fi'l-hâl padişaha i'lâm idub arz ideler. Ya padişaha ne lâzım olur dirsek, eydür ki (175)

وَعَلَى السُّلْطَانِ دَفْعُهُ وَتَدَارِكُهُ بِلَا إِهْمَالٍ -Dahi padişah üzre farz u vacib (176) olur. İhmal etmeyüb def'eyleye (27-a) ve tedârik eyleye (177)

وَالْأَبْعَدُ التَّوَجُّهُ وَالْمُحْجُومُ -Yohsa el-î yâzü'bilâh-u ta'âlâ(178) ihmâl eyleye(179) saltanata zevâl ve zarar teveccüh idüb nikbed hücûm itdükden sonra

(170) P-"hased" kelimesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(171) İ-"katî zâhir alâmeti" şeklindedir.

(172) P-"şerife" kelimesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(173) İ-"en" kelimesi eksiktir.

(174) İ-"asker" kelimesi eksiktir.

(175) İ-"eydür ki" kısmı eksiktir.

(176) İ-"ki" ilavesi vardır.

(177) İ-"ve tedârik eyleye" ifadesi eksiktir.

(178) P-"ta'âlâ" kelimesi eksiktir, İ'den tamamladık

(179) İ-"şöyle ki" ilâvesi vardır.

فَلَمَّا يَمُنُّ دَفْعَ الْمُجْرِمِ -Az vâki' olur ki, def'olub bu makûle gussa ve belâ redd olunmâğa mümkün ola. Yani zevâl-i saltanat nişanları ki@ zühûr eylemeğe başlaya. Fi'l-hâl def'ine say idüb çalışmak gerekdür. Yohsa mümted ve müştred olduktan sonra def'i güç olur.

إِبْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -Ashâb-ı Rasûkûllah'dan(180) İbn-i Abbas hazretlerinden Allah ta'âlâ ondan razı ola, hadis rivayet olundu ki,

-Bu hadis-i şerifi isnad ile rivayet idüb buyurmuş@

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ -Hazret-i risalet penah aleyhisselam(181) Buyurdu(182)

تَاهِكِكُ (183) كِيَاَمَتِ اَلْاَلَمَتَلَرِنْدِنْدُور.

نَامَاَزَلَر تِركِ اولُنُبُ Őehavâta tabî olmak, yani ehl-i İslâm arasında (27-b) beş vakit namaz terk olunub halk Őehavâd ve hevâya tabi olmak, kıyamet yakın olunub nişanlarındandır.

وَيَكُونُ الْأَمْرُ خَوْنَةً وَالْوَزْرَاءُ فَسْقَةً -Dahi padişahlar hıyanet üzre olub vezirler fısk üzre olmak kıyâmet nişanlarındandır.

فَوْتِبَ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -Hazret-i risâlet penâh sallâllâhu aleyhi vesellem(184) böyle buyurdukda pes hazret-i(185) Selman-radiyallâhu anhu-yerinden sıçradı,

وَقَالَ -Dahi didi:

بَابِي وَأُمِّي إِنْ لَمْ يَكُنَا فِي هَالِكٍ -Babam, anam sana kurban olsun yâ Resûlûllah bu didiğün haller elbette olaçak mıdır?

قَالَ نَعَمْ يَا سَلْمَانَ -Buyurdu ki, -Evet yâ Selman bu haller olsa gerekdür.

عِنْدَ مَا قَلْبُ الْمُؤْمِنِ -Ol haller vâki oldukda mü'min olanın kalbi,

يَذُوبُ كَمَا يَذُوبُ الْمَلْحُ فِي الْمَاءِ -Suda tuz eriduğu gibi erir.

وَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَتَغَيَّرَ -Kâdir olmaz ki, tağayyür eyleye, yani bu halleri def' ve men'a kâdir olmaduğundan gam ve gussadan erir.

قَالَ أَوْ يَكُونُ ذَلِكَ - (28-a) Tekrâran Hazret-i Selman radiyallâhu ta-âlâ anhu(186) taâccüb idub bu olsa mı gerekdür? Didi.

قَالَ نَعَمْ يَا سَلْمَانَ -Buyurdu ki, -Evet yâ Selman.

إِنْ أَزَلَّ النَّاسُ يَوْمَئِذٍ الْمُؤْمِنِ -Tahkik ol günlerde halkın hor ve zelillerinin mü'min olub(187) saâh ve diyanet üzre olan kimesne aralarında zelil olsa gerekdür.

يَمْشِي بَيْنَ يَدَيْهِمْ بِالْمَخَافَةِ -Aralarında havf ve sukûnet ile yürür.

(180) İ-"sallâllâhu ta-âlâ aleyhi vesellem" ifadesi fazladır.

(181) İ-"sallâllâhu aleyhi vesellem" şeklindedir.

(182) P-"Allâh" kelimesi yanlışlıkla ilave edilmiştir.

(183) İ-"tahkik" kelimesi eksiktir.

(184) P-"sallâllâhu aleyhi vesellem" ifadesi eksiktir, İ'den tamamladı.

(185) İ-"pes hazret-i" ifadesi eksiktir.

(186) P-"radiyallâhu ta-âlâ anhu" ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(187) İ-"zelilleri mü'min'dür" şeklindedir.

إِن كُنتُمْ أَكْوَابًا -Eğer söylerse ânı yerler.Yani bu hallerden ötüri hâk sözi söylerse,anın helâkliğine sa'y iderler.(188)

وَإِنْ سَكَتَ مَاتَ بِغَيْظِهِ -Eğer hod tınmayub sükût iderse,eleminden âür.

اللَّهُمَّ يَا اللَّهَ اذْفَعْ عَنِ الدَّوْلَةِ الْفَاهِرَةِ الْعُثْمَانِيَّةِ -Ey benim Allâh'ım (189) sen def' eylee devlet-i fâhire-i Osmâniyeden.

هَذِهِ الْعَلَامَاتُ -Bu alâmetleri yani hazret-i(190)âl-i Osmânın zama-n-ı şeriflerinde bu makûle alâmet ve halât-ı(28-b)nasîb eyleme.

بِحُرْمَةِ حَبِيبِكَ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ السَّادَاتِ -Senin habibin Muhammed ki ,seyyidler seydidir.Sâllâllâhu aleyhi ve sellem(191)Ânın hürmetine⁽¹⁹²⁾ def ey-

le. آمِينَ يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ -Kabûl eyle duâmızı ey hâcetler kabûl idici Allâh !

الأصل الثاني -Dört aslın ikincisi: فِي الْمَسَاوِرَةِ وَالْإِسْتِخَارَةِ وَالرَّأْيِ وَالتَّدْبِيرِ -Birbiriyle danışmak ve istihâre eylemek ve re'y ve tedbir eylemek beyânındadır.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى -Hâk ta'âla Kur'ân-ı azîminde rasûlüne hitab idüb didi:

وَسَاوِرْ لَهُمْ فِي الْأَمْرِ -Yâ Muhammed!(193)müşâvere eyle ashâb ile her emirde.

وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ أَعْلَمَ بِمَجْمَعِ الْأُمُورِ -Hafâ değıldür ki,Hazret-i ri-sâlet penâh aleyhi salâvâtullâh (194)ashâbının cemîinden umûrda â'lemdi.

وَإِنَّمَا قَالَ هَذَا -Tahkik Allâh ta'âlâ hazretleri bunu niçun buyurdu? Yani müşâvere itmeğı emr itdi.

كَيْتُونَ سُنَّةً وَطَرِيقَةً لِأُمَّتِهِ -Tâki, ümmetine müşâvere sünnet(29-a)ve ta-rikat olsun.

فَيَنْبَغِي لِلْمُسْلِمَانِ وَتَوَابِعِهِ -İmdi padişah olana ve vezirlerine lâyıık ve lâ-zım olan budur ki,

إِنْ لَا يَسْتَبِدُّ بِنَفْسِهِ -Hiç biri kendü re'yinde müstakil olmaya.

بَلْ يَسْتَسِيرُ بِكَثِيرٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ وَالْعُقَلَاءِ وَالْمَلَائِكَةِ مِنَ رُكَّانِ الدَّوْلَةِ -Belki her emr-i muazza-mada ulemâdan ve ukelâdan ve erkan-ı devletten ve ehl-İ tecrübeden nice kimse ile meşveret(195)

تَحَرُّزًا كَتَمِ الْخَطَا -Hata vâki' olmakdan sakınıb müşâvere eyleyeler.

(188)İ-"eylerler" şeklindedir.

(189)P-"ey benim Allâhım"ifadesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(190)İ-"hazret-i"kelimesi eksiktir.

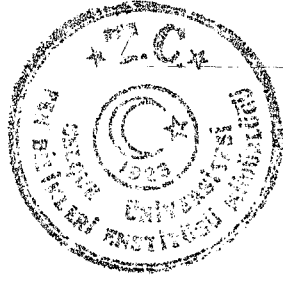
(191)P-"sallâllâhu aleyhi ve sellem"ifadesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(192)İ-"anın hürmetine" ifadesi eksiktir.

(193)İ-"Rasûlüllâh" şeklindedir.

(194)İ-"sallâllâhu aleyhi ve sellem" şeklindedir.

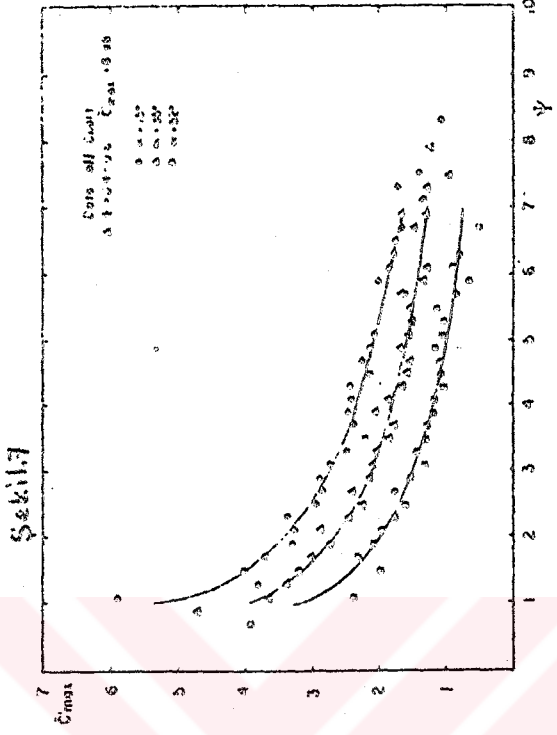
(195)İ-"eyleye" kelimesi fazladır.

Tablo:9 Cmax değerleri

d	S15			S35			S52			
	n (2)	Mean (3)	Extrema (4)	n (5)	Mean (6)	Extrema (7)	n (8)	Mean (9)	Extrema (10)	
0.4	0	--	--	1	3.98	4.98	0	--	3.92	--
0.6	0	--	--	0	--	--	1	3.92	--	--
0.8	1	6.97	6.97	3	4.72	5.14	0	--	--	--
1.0	3	5.91	6.57	5	3.85	4.62	7	2.39	3.18	--
1.2	3	3.82	5.06	8	3.37	4.25	2	3.35	3.89	--
1.4	12	4.02	5.68	9	3.20	4.73	7	1.99	3.09	--
1.6	6	3.71	5.29	5	3.05	3.99	10	2.32	3.08	--
1.8	9	3.31	4.40	7	2.75	3.80	9	2.07	2.68	--
2.0	10	3.27	4.42	13	2.85	4.36	10	1.97	2.65	--
2.2	10	3.35	4.09	8	2.89	3.29	11	1.75	2.78	--
2.4	13	2.95	3.65	18	2.56	2.74	14	1.60	2.41	--
2.6	10	2.84	3.60	16	2.33	3.45	8	1.76	2.79	--
2.8	13	2.90	3.47	10	2.19	3.62	7	1.52	2.13	--
3.0	14	2.73	3.85	11	2.10	2.71	11	1.29	1.93	--
3.2	9	2.48	3.39	18	2.05	2.81	8	1.43	2.68	--
3.4	9	2.20	2.73	12	1.83	2.56	9	1.29	2.00	--
3.6	8	2.37	2.90	8	1.77	2.16	3	1.27	1.78	--
3.8	8	2.46	3.09	4	2.10	2.50	8	1.17	1.62	--
4.0	8	2.41	2.87	13	1.85	2.80	13	1.14	1.39	--
4.2	8	2.42	3.00	11	1.60	2.19	10	1.01	1.39	--
4.4	7	2.13	2.72	9	1.57	2.08	6	1.07	1.35	--
4.6	10	2.23	3.10	11	1.63	2.00	7	1.08	1.81	--
4.8	6	2.12	2.85	3	1.56	1.66	5	1.13	1.26	--
5.0	5	2.06	2.29	6	1.69	1.89	4	1.03	1.25	--
5.2	0	--	--	6	1.50	2.13	7	1.01	1.32	--
5.4	0	--	--	6	1.52	1.79	4	1.13	1.32	--
5.6	6	1.60	1.88	4	1.39	1.96	5	0.86	1.14	--
5.8	1	2.01	2.01	4	1.34	1.54	2	0.65	0.75	--
6.0	3	1.84	2.01	4	1.28	1.70	5	0.90	1.31	--
6.2	4	1.78	2.25	0	--	--	1	0.78	0.78	--
6.4	4	1.74	1.93	1	1.32	1.32	0	--	--	--
6.6	2	1.63	1.88	1	1.61	1.61	1	0.50	0.50	--
6.8	4	1.64	2.06	2	1.35	1.53	0	--	--	--
7.0	1	1.31	1.31	2	1.15	1.33	0	--	--	--
7.2	1	1.70	1.70	2	1.25	1.44	0	--	--	--
7.4	2	1.38	1.59	1	0.90	0.90	0	--	--	--
7.6	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
7.8	0	--	--	1	1.22	1.22	0	--	--	--
8.0	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
8.2	1	1.05	1.05	0	--	--	0	--	--	--
8.4	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
8.6	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
8.8	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
9.0	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
9.2	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
9.4	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
9.6	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
9.8	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--
10.0	0	--	--	0	--	--	0	--	--	--

(n: veri sayıdır)

ŞEKİL II-5 Gracede 1981 Cmax değerleri table ve grafiki

hod hayırlı değil ise anı men' idub nasîb itmez.

يَقَالُ مَنْ اجْتَهَدَ بِرَأْيِهِ -Bir kimse ki, re'yi ile ictihad(30-b) eyleye dahi Râbbü'l-âlemînden istihâre eyleye (205)

وَأَسْأَلُ صَدِيقَهُ -Dahi dostundan meşveret taleb eyleye, قَضَى اللَّهُ فِي أَمْرِهِ مَا أَحَبَّ -Allâh(206) hazretleri ol kimsenin sevdiği işi müyesser eyler.

حَازَ -Hazret-i Hasan -radiyallâhu anhu-(207)dimiş:

أَبْنَاءُ تِلْكَ -Âdem oğlanı üç kısımdur.

رَجُلٌ وَنِصْفُ رَجُلٍ وَلَا رَجُلَ -Biri bütün erdür, ikinci nısf erdür, üçüncü hiç er ola. Yani yok mesâbesindedir.

فَأَمَّا الرَّجُلُ فَذُو الرَّأْيِ وَالْمَشُورَةِ -Emmâ evvelki kısım ki, bütün adam ola sâhib-i re'y olub, meşveret eyleyendür.

وَأَمَّا نِصْفُ الرَّجُلِ فَالَّذِي لَهُ الرَّأْيُ وَلَا يَسْأَلُ -Emmâ ikinci kısım ki, nısf adam ola, sâhib-i re'y olub müşâvere itmeyendür.

وَأَمَّا الَّذِي لَيْسَ بِرَجُلٍ فَخَيْرٌ لَرَأْيِهِ وَلَا يَسْأَلُ -Emmâ üçüncü kısım ki, hiç adam mesâbesinde olmaya. Re'yi olmayub müşâvere eylemeyendür.

قَالَ -Hazret-i Rasûlullâh buyurdu(208)

لَا صَوَابَ مَعَ تَرْكِ الْمَشُورَةِ -Meşveret terk olunmakla iş(31-a) rast gelmez yani her işde meşveret lâzımdur. Nitekim dinmiş, Beyt:

كَارِهًا بِي-مُشَافِرَةً نَه-كُنِّي تَأْ دِرَانِ سُوْد-۱ بِي كِرَانِ بِنِي

Herçi ân bî-müşâveret sazî cezm-i meydân kezân zebân binî

قَبْلَ لَرَأْيِي لِيْنِ تَفَرَّدَ بِرَأْيِهِ -Dindi ki, yalnız kendi reyiyle olanda reyolmaz, yani kişinin kendü yalnız reyi heman yokgibidir.

يَقَالُ أَعْقِلُ الرَّجَالَ لَا يَسْتَعْنِي عَنِ مَشَاوِرَةِ أَوْلِي الْأَلْبَابِ -Dinur ki, erlerin en âkili akıl sahibleriyle müşâveriden müstağni olmaz.

وَأَقْرَبُ الدَّوَابِّ عَنِ السُّوْتِ -Dahi atların en yöğriği kamçıdan müstağni olmaz.

وَأَوْرَعُ النِّسَاءِ عَنِ الزَّوْجِ -Dahi avratların en zâhidesi ere varmakdan müstüğniye olmaz.

عَلَى رَضَى اللَّهُ عَنْهُ -Hazret-i Ali radiyehu (209) buyurmuşdur ki,

نِعْمَ الْمَوَازِرَةُ الْمَشَاوِرَةُ -Ne güzel muâvenetdür müşâvere eylemek.

وَلَيْسَ الْإِسْتِعْدَادُ الْإِسْتِبْدَادَ -Dahi başkalık ne çirkin istî'dâddur.(31-b) yani müşâveretsiz olmak yaramazdur(210) Nitekim dinmiş, Kıta

(205)P-"Dahi Rabbü'leÂleminden istihâre eyleye"İfadesi eksikdir İ'den tamamladık.

(206)İ-"Ta'âlâ"ilavesi vardır.

(207)P-"radiyallâhu anhu"ifadesi eksikdir İ'den tamamladık.

(208)İ-"Hazret-i Resulüllâh buyırdı"ifadesi eksiktir.

(209)İ-"Hazret-i Ali radiyehu"ifadesi eksiktir.

(210)İ-"ne yaramaz"şeklindedir.

Der-i meşveret râ çirâ besteî
Meğer mezheb-i alk râ câhidi
Ne erbab-ı hikmet çunin gufte end
Ki râyân hayr minel vahidî

الأرجاني -Ercânî (211) nâm fâzıl dimiş,(212) Nazm:

مُشَاوَرَةٌ إِذَا انبَدَتْ نَائِبُهُ -Müşâvere eyle kendünden gayrı ile kaçan sana bir arıza vaki olsa.

بِیَوْمٍ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ أَهْلِ الْمَشَاوَرَةِ -Bir gün vâki oldukda müşâvere (213) eğerçe kim kendün meşveret ehlinden isende.

فَالْعَبَسُ تَنْظُرٌ مِنْهَا مَا دُنِيَ وَنَأَى -Zira ki, göz kendüye yakın olanı ve ırak olanı görebilür.

وَلَا تَرَى نَفْسَهَا إِلَّا عِرَابًا -Emmâ kendü nefsinı göremez, illâ âyine ile görür nitekim dinmiş. Beyt:

Meşev mağrûr-ı aklu dâniş-i hoş

Bene (214) âyine-i tedbir derpîş.

كَانَ مُحَمَّدٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِذَا أَنْزَلَ بِهِ الْأَمْرَ الْمُعْضِلَ دَعَا الْفَتَيَاتِ -Hazret-i Ömer-radi-yallâhu (215) anhu-Kaçan ona bir müşkil iş nâzil (216) ve vâki olsa (32-a) taze yiğitleri da'vet iderdi.

وَشَتَّارَهُمْ -Dahi onlarla müşâvere iderdi.

وَقَالَهُمْ أَحَدٌ قَلْبًا -Dahi dirdi ki, yiğitlerin kalbleri tizrekdür. Yani tamam yiğit olanların akılları keskin olur.

قَبْلَ رَأْيِ الشَّيْخِ كَالزُّنْدِ الَّذِي اتَّلَمَ -Vârid oldı ki, (217) koça kimsenin re'yi ki, gedik olmuş çakmak gibidür.

وَرَأَى الشَّابَّ كَالزُّنْدِ الصَّمِيحِ -Emmâ taze yiğidin re'yi bütün ve sağ çakmak gibidür.

يُورِي يَابِسًا اقْتِدَاحَ -Asânca çakış ile çakar(218) yani tiz isâbet ider, bundan ma'lûm oldı ki zamane ekabirinin "bazı müşâvereye elbetde koçamış kimseler gerekdür"diyüb müşâvereyi gayr ile terk itduğı galât imiş.

أَجْعَلُ سِرَّكَ إِلَى وَائِدٍ -Âkiller dimişler ki (219) râzını yalnız bir kimseye keşf eyle (220)

وَمَسْئُورَتِكَ إِلَى الْغِي -Emmâ meşveretini bin kimse ile eyle.

(211)İ-"Ercânî"kelimesi eksiktir.

(212)İ-"dinmekle mâ'rûf fazıl şair"şeklindedir.

(213)İ-"bir gün vâki oldukda müşâvere"ifadesi eksiktir.

(214)İ-"Yine"şeklindedir.

(215)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(216)İ-"nâzil"kelimesi eksiktir.

(217)İ-"dindi ki"şeklindedir.

(218)İ-"çakmak ile çakın"şeklindedir.

(219)İ-"Âkilller dimişlerki"ifadesi eksiktir.

(220)İ-"sırrını hükemâdan biriyle"şeklindedir.

Hâkim-i Hind itmiş:(221) **فَيَسُونُ الْهِنْدِ**
Reyle(32-b) yetişilür ona ki,kuvvet ve asker ile yetişilür(222) yani kuvvet ve asker ile her ne mikdar iş eylemek mümkün ise ol kadar reyle dahi mümkündür.Belki dahi ziyâde kâbildür.Nitekim dinmiş.Nazm:

Bi-tedbir kâri tevân sâhten
Ki n'tevân betiğ denşân sâhten
Me-kûn tekye bir gencu mâl u sipâh
Zi ferzanegân re'u tedbiri hoh

Dindi ki muhkem olan rey, **قِيلَ الرَّأْيُ السَّيِّدُ**
Güçlü ve kuvvetlü elden yeğ himâyet idüb saklar. **أَخْمَى مِنَ الْأَيْدِ السَّيِّدِ**

Sultan Mansur(223) oğluna dimiş:
Ey oğul benden iki nesne **حَدُّ عَمِّي اثْنَيْنِ لَا تَقُلْ مِنْ غَيْرِ تَفَكَّرٍ وَلَا تَعْمَلْ مِنْ غَيْرِ تَدْبِيرٍ**
ahz eyle,yani sana vasiyet olsun.İki nesneden(224) evvelâ bu ki, her kez (225) fikr itmeden söz söyleme! Saniyen sonunu tedbir itmeden bir iş işleme!.

Dindi ki,mâ'kûl olan fikir ziyade geçer (33-a) saykallanmış yarakdan.Yani ziyâde tesir ider. **قِيلَ الْفِكْرُ الْمَعْقُولُ أَمْضَى مِنَ التَّأثيرِ الْمَضْعُولِ**

Sehl oğlu Fazl nâm vezir dimiş:
"Kılıç gedük itdüğünü rey sad ider,emmâ rey gedük itdüğünü kılıç sad idemez. **الرَّأْيُ لَيْسَ بِسَدِّ نَأْمِ السَّيْفِ وَالسَّيْفُ لَا يَسُدُّ نَأْمَ الرَّأْيِ**

Âkıllar dimiş:
Bir âkîl kimesne cenkde bin atlu cenkiden (226) yeğdür. **حَازِمٌ فِي الْعَرَبِ مِثْرٌ مِنْ أَلْفِ قَارِيسٍ**

Zirâ bir atlu cenkci (227) nihayet on kimesne,ya yirmi kimesne katl ider. **فَإِنَّ الْفَارِيسَ يَقْتُلُ عَشْرًا أَوْ عِشْرِينَ**

Immâ sahib-i rey kâh olurki cemi' askeri katl ider.Rey ve tedbir ile.Nitekim dimiş,Beyt:

Berâyî leşkeri râ-bişikenî puşt

Bişimsiri yekî tâ sad tevan kuşt

Peygaber-aleyhî salâvâtullâh (228)-buyurdu ki,cenk hile ve hud'â dır.Yani cenkde hile ve aldaşma (33-b) caizdür. **قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْعَرَبُ مَدْعَةٌ**

(221)İ-"Hind Hâkimi dimiş"şeklindedir.

(222)İ-"yetişilmez"şeklindedir.

(223)İ-"Sultan"kelimesi eksik,"Halife"kelimesi ziyâdedir.

(224)P-"iki nesneden"kelimeleri eksiktir,İ'den tamamladık.

(225)İ-"herkez"kelimesi eksiktir.

(226)İ-"cenginden"şeklindedir.

(227)İ-"cengi"şeklindedir.

(228)İ-"sallâliâhu aleyhî ve sellem"şeklindedir.

قَبْلِ إِذَا نَمَّ تَغْلِبَ خَالِبِ -Kaçan ki gâlib olmazsın pes hile ile.

أَكْمَأُ -Âkîller dimiş:

كُنَّ بِحِيلَتِكَ أَوْتَىٰ مِنْكَ بِتَجْدِيدِكَ -Bildüğün hilenen dahi ziyâde i'timad eyle şecaâtından ve kuvvetinden.

قَبْلِ الْمَكْرِ أَلْبَغَ مِنَ التَّجْدِيدِ (229) Mekr ve âl-i şiddet ve kuvvetden eblağdır.Yani ziyâde iş ider.

قَبْلِ النَّظْمِ -Nazm olunub dinmiş :

الرَّأْيَ قَبْلَ شَجَاعِهِ أَلَسَّ شَجَاعَانِ -Rey ve tedbir bahadırların şecâatından evveldür.Yani rey mükaddem gerekdür.

لَهُ أَوَّلٌ وَهُوَ أَحْسَنُ الثَّانِي -Rey evveldür,şecaât ise ikinci mahaldür.Yani rey mertebe-i ûlâda,ve şecaât mertebe-i saniyededür.

لَقَمَانَ (230) Lokman Hâkim oğluna dimiş:

يَا بُنَيَّ شَأْوِرَ مِنْ جَرَبِ الْأُمُورِ -Ey oğulcuğum umûrı tecrübe idene müşâvere eyle (34-a)

وَأَيُّهُ يُعْطِيكَ مِنْ رَأْيِهِ مَا فَاتَمَ عَلَيْهِ بِالْعِيَالِ -Tahkik ol kimse sana reyinden şol-nesneyi gösterir ki,(231) ona ziyâde baña ile almış.

وَأَنْتَ تَأْخُذُهُ بِالْمَجَانِ -Sen isen anı müft olursın.Zire tecrübe iden zahmet görmüşdür.Ol reyi hâsıl idinceye.

الْإِسْكَندَرِ -Hazret-i (232) İskender dimiş:

لَا تَسْتَحْقِرِ الرَّأْيَ الْحَزْبِلَ مِنَ الرَّجُلِ الْحَقِيرِ -Racul-i hakirden sâdır olan ulu reyi istihkâr eyleme!Yani bir hor kimesneden bir azîm rey ve tedbir sağdır olsa mücerredü ol kimse (233) hor olmağla sen ol azîm reyi horlama ve terkeyleme!

فَإِنَّ الدَّرَّ لَا تَسْنِيهِانِ بِهَا لَهْوَانِ غَائِبِيهَا -Zirâ tahkik eyü incü (234) tahkir olunmaz anı çıkararak talgıc hor olmağla.Bundan ma'lûm oldu ki,zamâne a'yânı bazı fukaradan sâdır olan rey-i savabı beğenmeyub (235) terk itdikleri yanlış imiş.Zirâ hâk söz her kimden sâdır olursa (34-b) makbûl olmak gerekdür.Nitekim haberde (236) vârid olmuş:

أَنْظُرْ إِلَى مَا قَالُوا وَلَا تَنْظُرْ إِلَى مَنْ قَالُوا -Ve Molla (237) Fevri-Rahimehullâh-dimiş:

Nazm:

Kabûl eyle kelâm-ı hakkı kimden sâdır olursa,

Eğer Haccâc-ı kâtildür,eğer ibn-i mukâtildür.

(229)İ-"dindi ki "ilavesi vardır.

(230)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(231)İ-"virir ki"şeklindedir.

(232)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(233)İ-"kimse"kelimesi eksiktir.

(234)İ-"nacak"şeklindedir.

(235)İ-"beğenmeyüb"kelimesi eksiktir.

(236)İ-"haberde"kelimesi eksiktir.

(237)İ-"Molla"kelimesi eksiktir.

FASL

Bu fasl tedbiri bozan nesnelere beyânındadır.

قِيلَ يُفْسِدُ التَّدْبِيرَ ثَلَاثَةَ أَمْثِيَاءَ -Dindi ki, tedbiri üç nesne ifsad idüb bozar.

أَحَدَهَا كَثْرَةُ الشَّرْكَاءِ فِيهِ -Biri tedbirde ifradla (238)şerik çokluğu-
dur.

لَأَنْتِشَارِ التَّدْبِيرِ -Zira tedbir perişan olur.

وَالثَّانِي تَحَاكُّدُ الشَّرْكَاءِ -İkinci, tedbirde şerik olanların birbirine ha-
sed eylemesüdür.

لِدَعْوِ الْهَوَى وَالْغَرَضِ -Garâz-ı fâsid ile hevâ dâhil olduğu için.

وَالثَّلَاثُ أَنْ يَحْلِكَ التَّدْبِيرُ مِمَّنْ غَابَ الْأَمْرَ الْمَتَدَبِّرُ بِرُؤْيُهَا -Üçüncü tedbir itdik-
leri maslahata mübâşeret olundukda tedbîre mâlik olan bulunmayub,
(35-a)tedbîre mâlik olmayan bulunmaktır.

فَاتَّخَذَ بِحَقِّدِ الْخَائِرِ الْمُبَاشِرِ -Zira tedbîre mâlik olan gâib, hâzır olan
mübâşire kin tutar, vehased eyler. Pes cümlede tedbir fâsid olur?

عَلَيْهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -Hazret-i (239)Ali radiyehü (240) buyurmuş:

لَا تَدْخُلَنَّ مَسْوَرَتَكَ بِجَبَلًا -Elbette bahil olan kimseyi meşveretine
idhâl eyleme! Yani bahik olan (241)kimse ile müşavere eyleme!

تَعْدِلُ بِكَ عَنِ الْفَضْلِ -Seni fazlından udül itdürür, ve iylikden döndü-
rür.

وَتَعْدِلُكَ الْفَقْرُ -Dahi seni fakr ile tahvif ider.

وَلَا جَبَانًا -Dahi korkak kimseyi meşveretine idhâl eyleme! Yani kor-
kak kimse ile müşavere itme! (242)

بِضَعْفِكَ عَنِ الْأُمُورِ -Seni mesâliha-i saide dâif ider. Yani kalbine
za'f virir.

وَلَا حَرِيصًا -Dahi haris olan kimseyi meşveretine götürme!

يُزِينُ لَكَ الشَّرَّ -Sana tam-ı hoşca gösterür. Yani (243)seni ham t
tam'a (244)sekk ider (35-b)

فَإِنَّ الْجَبْنَ وَالْحَرَصَ وَالْبُخْلَ لَا يَجْمَعُهَا إِلَّا نَوَاطِقُ بِاللَّهِ -Allâh ta'âlâ (245)tahkik bu
üç nesneyi cem eylemez illâ Allâh (246)hazretlerine sû-i zann cem
ider. İmdi zikr olunan latîf ve güzel sözler delâlet eyledü.

وَإِطْسِ الْأَعْتِبَارَاتِ -Dahi zikr olunan (447)güzel i'tibarlar delâlet
eyledi ki;

(238)İ-"ifradla"kelimesi eksiktir.

(239)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(240)İ-"radiyâllâhu ta'âlâ anhu" şeklindedir.

(241)İ-"olan"kelimesi eksiktir.

(242)İ-"eyleme"şeklindedir.

(243)İ-"Yani"kelimesi eksiktir.

(244)İ-"tam'ı cânibine"şeklindedir.

(245)P-"Allâh ta'âlâ"kelimeleri eksiktir,İ'den tamamladık.

(246)İ-"ta'âlâ"kelimesi ziyâdedir.

(247)İ-"Dahi zikr olunan" ifadesi eksiktir.

Tahkik reyle meşveret gâyet mühim olan nesnelere en gereklüsidür.

Dahi muhtâr ve mâkbûl olan nesnelere tamam rekîdür.

Hâlbuki, bu günlerde, yani şimdiki zamanlarda ikisi bile ihmâl olundular. Yani ikisi bile (248) amel olunmakta ihmâl olunur oldu.

Dahi ihtimâm ve ikdâm mahâllinden iskât olundular.

Pes bu ecilden umûr-ı nizâma halel teveccüh itdi.

Dahi zülel ve fetret vâki olur oldu. (36-a)

Allâh (249) hazretleri padişahın dahi vezirlerin kalb-i şeriflerin döndürsün.

Ulemâ ve ukelâ reylerinin en eyüsine, yani Allâh taâlâ kulûb-ü selâtîn ve vüzerây-ı ulemâ ve hükemânın rey'i savablarıyla (250) teveccüh itdürüb onların reyleriyle amel eylemeği kalb-i şeriflerine ilkâ eyleye.

Dahi Allâh ta'âlâ kendü râhmetiyle kalblerin me'lûf eylesün.

Dahi Allâh ta'âlâ cümlesini umûrda isâbet eyleyici eylesün.

Âmîn (251) Yâ Rabbel âlemîn (252)

Dört aslın üçüncüsü:

Cenk ve cidâl ve harb ve kîrâ, yarakların kullanmak vâcib olduğunun beyânındadır.

Dahi askerinin tedbiri (36-b) beyânındadır. (253) Dahi cenge kadurmanın beyânındadır.

Allâh ta'âlâ Kur'ân-ı şerifinde buyurdu:

Ey mü'min olanlar hızrınızı alunuz!

Yani sakınınız kendunizi dahi (254) yaraklanunuz.

Dahi Allâh ta'âlâ (255) Kur'ân-ı şerifinde bir gâyr-ı yerde buyurdu ki;

(248) İ-"ile" şeklindedir.

(249) İ-"ta'âlâ" ilâvesi vardır.

(250) İ-"amel" ilavesi vardır.

(251) İ-"Âmîn" kelimesi eksiktir.

(252) İ-"Yâ Erhamerrâhimîn" şeklindedir.

(253) İ-"beyânındadır" kelimesi eksiktir.

(254) İ-"sakınınız kendunizi dahi" ifadesi eksiktir.

(255) P-"Allâh ta'âlâ" kelimeleri eksiktir, İden tamamladık.

وَأَلْيَأْخُذُوا وَاحْذَرُهُمْ وَالسَّحَابَ الْمَحْتُومَ -Yani Gâziler alsunlar giyimlerini ve yaraklarını.

وَالْحِذْرُ مَا يَتَخَصَّنُ بِهِ الْعَاذِرُ -Hızır,şol esbab ve âletdür ki,gâziler anılla kendilerin cenkde saklarlar..

كَالذَّرْعِ وَتَحْوِهِ -Zerre gibi(256)dahi cebe ve cevşen ve tolga gibi.

وَيَسْتَعِجِلُ الْحَرَامَ -Dahi hızır rey ve tedbir ile sakınmağa şâmıldür.

الاسْتِخْلَافَ -Mâ'rûf(257)silah ise(258)mâ'rûfdür ki,gâziler ne ile cenk iderlerse silahdur.

فَأَخَذَ كُلٌّ مِنْهُمَا قَرْصًا وَلَا يَزِمُ -İmdi bunların(37-a)her birini ğdinmek ve isti'mâl eylemek bir(259)farz-ı mühimdür.Yani hem giyimler,hem yaraklar kullanmak ikiside farzdur.

لَا يَجُوزُ تَرْكُهُ عِنْدَ الْمُحَارَبَةِ -Cenk zamanında ikisinin bile terk olunması câiz deĝildir.

وَقَدْ سَاءَ تَرْكُهُمَا فِي لَذَا الزَّمَانِ -Hâlbuki şimdiki zamanlarda ikisi bile terk olundukları şâyî'dür.

فَلِذَلِكَ كَثُرَتْ الْفِرَارُ عِنْدَ الرَّحْفِ -Bu ecilden,yani giyimler ve yaraklar kullanmak terk olunduğı için cenk vaktinde kaçmak çok olur,oldı.Nitekim Eğri seferinde muâreke-i uzâmada zâhir oldu.

حُصُوصًا فِي دِيَارِنَا -Husûsan ki,diyâr-ı Rum ve Bosna'da tarih-i ihtilâlden berü,düşman ile cenk eylemeğe dayanmayub firâr ider oldılar.

وَذَلِكَ لِغَدَمِ مَبَالِغِ أَمْرِ الْعَسْكَرِ بِالتَّقْرَاضِ حَتَّى يَنْقَسِبُوا -Bunun sebebi serasker olanlar kendü nefsleriyle(37-b)askeri yoklamağa mukayyed olmaduklarıdır.

وَلَا إِسْمَالَهُمْ فِي ذَلِكَ -Dahi yoklama husûsunda ihmâl ve tekâsül itdikleridür.

وَقَدْ يَجِبُ عَلَى الْأَمِيرِ أَنْ يَسْتَعْرِضَ بِنَفْسِهِ -Hâlbuki emir-i asker olan kimesne (260)kendü nefsiyle askerinin yoklamak vâcibdür.

فَيَنْظُرُ فِي عَدَدِهِمْ -Adedlerine nazar eyleye,yani askerinin mikdârın göre,dahi yaraklarına nazar eyleye ,yani cebe ve cevşenlerine ve atlarına ve kılıçlarına(261)ve sâirât-ı ve esbâb-ı kütâllerine nazar eyleye.

وَلَا يَعْتَمِدُ فِي ذَلِكَ عَلَى أَحَدٍ غَيْرِهِ -Dahi yoklama husûsunda kendüden gâyr-ı kimseye(262)i'timad itmeye.

(256)P-"zerre gibi" kelimeleri eksiktir,İ'den tamamladık.

(257)İ-"Mâ'rûf"kelimesi eksiktir.

(258)İ-"ise" kelimesi eksiktir.

(259)İ-"bir" kelimesi eksiktir.

(260)İ-"kimesne"kelimesi eksiktir.

(261)İ-"kılıçlarına" kelimesi eksiktir.

(262)İ-"kimseye" kelimesi eksiktir.

نِيتَكِيم كَعْدَةُ الْمَلِكِ السَّابِقَةِ -Nitekim kendü nefsleriyle yoklamak ile-
ru(263)zaman padişahlarının âdeti idi.Bu hikayey-i lâtîfe buna dē-
lâlet ider.Hikâyet:

اسْتَعْرَضَ إِسْكَندَرَ جُنْدِهِ -Hazret-i(264)İskender kendü nefsi ile(38-a)
askerin yoklardı.

فَقَدِمَ إِلَيْهِ رَجُلٌ عَلَى فَرَسٍ أَمْحَجٍ -Bir sipâhi bir aksak at üzerinde önüne gel-
di.

فَأَمَرَ بِإِقَاتِهِ -Hazret-i(265)İskender buyurdu ki,anı iskat itsünler.
Yani asker hesâbından çıkarsınlar.

وَضَحِكَ الرَّجُلُ -Peş ol kimse güldü.

فَأَسْتَعْظَمَ ضَجِجَهُ فِي مِثْلِ الْمَقَامِ -Pes padişah(266)ol kimsenin ol makamda gül-
düğüni azîm gördü.

وَقَالَ مَا أَضْحَكَكَ وَقَدْ أَنْقَضْتُكَ -Eyitdi ki,(267)seni ne güldürdü? Hâlbuki
ben seni asker adedinden çıkardum.

قَالَ أَنَعَبْتُ مِنْكَ -Ol kimse itdi:"Ey padişah sana taâccüb idüb güldüm.

قَالَ كَيْفَ -Padişah(268)itdi:"Neye acebledün?"

قَالَ تَحْتِكَ آلَةُ الْحَرْبِ وَتَحْتِي آلَةُ الشَّيْءِ بِسْمِ أَنْقَضْتَنِي -Ol şahıs itdi:"şuna aceble-
rüm ki,(269)senin altında kaçmak aleti var.Yani kaçacak at vardır.

Ve benim altımda kaçmağa kâbil olmayub sâbit olacak at(38-b)var
iken beni ne sebep ile askerden(270)iskât itdin.(271)

فَأَعْتَبَ يَقُولِهِ وَأَثْبَتَهُ -Pes padişah(272)sipâhının(273)sözine aceble-
nüb ânı asker defterinde(274)sâbit ve mukarrer(275)eyledi.Yani(276)
sözi nefsi-i emrde gerçek idüğüne insâf idüb,ânı askerden add(277)
eyleyüb sâbit itdi.Hikâyet:

اسْتَعْرَضَ عَمْرُ بْنُ لَيْسَى عَسَاكِرَهُ -Amr bin Lesys adlu padişah kendü askerin
yoklardı.

فَمَرَّ رَجُلٌ عَلَى فَرَسٍ أَمْحَجٍ -Pes bir sipâhi bir aruk atın üzerinde yanın-
dan geçdi.

فَقَالَ عَمْرٌو لَعَنَ اللَّهُ لَوْلَايَ -Padişah itdi!Allâh(278)hazretleri bunlara
lân itsun.

(263)İ-"evvelki"şeklindedir.

(264)İ-"Hazret-i" kelimesi eksiktir.

(265)İ-"Hazret-i" kelimesi eksiktir.

(266)İ-"İskender" şeklindedir.

(267)İ-"eydür ki," şeklindedir.

(268)İ-"İskender" şeklindedir.

(269)İ-"şu ki,aceblerüm ki" şeklindedir.

(270)P-"askerden"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(271)İ-"eyledün" şeklindedir.

(272)İ-"İskender" şeklindedir.

(273)İ-"sipâhının" kelimesi eksiktir.

(274)P-"asker defterinde"ifadesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(275)P-"ve mukarrer"kelimeliri eksiktir,İ'den tamamladık.

(276)P-"Yani" kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(277)İ-"add" kelimesi eksiktir.

(278)İ-"ta'âlâ" kelimesi ziyâdedir.

يَأْخُذُونَ الْمَالَ وَيَسْمُونَ الْكِفَالَ نِسَاءَهُمْ - Bunlar hazineden mal alurlar, dahi avratlarının kefillerini ve ardların semirüdürlar. Yani (279) ulûfelerini avradlarına sarf idüb, atların beslemezler.

فَقَالَ الرَّجُلُ أَيُّهَا الْأَمِيرُ - Pes ol şahıs itdi: "Ey padişah,

لَوْ نَظَرْتُ إِلَى كَفْلِ أَمْرَانِي (39-a) Eger avratımın kefline nazar eylesen,

لَرَأَيْتَهُ أَمْدَلًا مِنْ كَفْلِ دَائِي - Benim atıman fercinden (280) dahi ziyade arık görürdün.

فَصَبَّحَ وَأَمَرَ لَهُ بِعَالٍ - Pes padişah güldi, dahi ona mal ihsan itsünler deyü buyurdu.

وَقَالَ خُذْهُ وَبِحِنْ يَدِي كَفْلَ دَائِي وَكَفْلَ أَمْرَانِي - Dahi buyırdı ki "al şu harclığı dahi anınla hem atun keflini, hem avratun keflini semürt" Buyırdılar (281)

Bu iki lâtifeden ma'âlûm oldı ki, padişahan-ı selef kimesneye i'timad itmeyub kendü nefsleriyle askerın yoklamak kadimden âdetleri imiş. Ve bil-cümle muhassal kelâm.

إِنَّ اسْتِعْرَاضَ الْجُنُودِ وَتَتَبُّعَ حَزْبِهِمْ وَاسْتِحْضَامَهُمْ - Tahkik asker yoklamak, dahi askerın âlât ve esbab-ı cenklerin tetabbu'eylemek.

وَأَخْذَهَا تَمَّ اسْتِعْمَالُهَا - Dahi âlât ve esbab-ı harb (282) idinmek andan sonra isti'mâl eylemek.

لَيْسَ الْعَمْدَةُ فِي الْحَارِبِ وَالْمَقَاتَلَةِ (39-b) Asl cenkde itimad olunaçak bunlardır.

فَلَا يَدْبُرُ مِنَ الْاِئْتِمَامِ فِي لُذِيهِ الْأَمْرِ خُصُوصًا فِي لُذِيهِ الْعَصْرِ - İmdi yoklama hususunda ziyâde ikdâm ve ihtimâm lazımdır. Alel husus ki (283) bu asırda, bu zamanlarda

وَلَعَلَّ مَا شَأْنُنَا فِي هَذَا التَّارِيخِ مِنْ الْفَيْحِ عَنِ الْمَقَاوِمَةِ مَعَ الْفَارِ - Şöyle zan iderüz ki, bu tarihte küffâr ile mükavemetden müşâhade itdüğümüz acz vardır.

إِلَّا الْأَهْمَالُ هَذَا الْأَمْرَ لِنُظْمِهِ وَالغَرَضُ الْكَبِيرُ - Değildür, illâ bu ulu maslahat ve bu ulu farz terk olunub ihmâl olunmaktandır.

أَنْ أَعْدَانَا مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ - Tahkik biz elli yıldan berü diyârımızda a ki serhaddı Hirvatdur. Tecrübe itdük.

وَقَدْ جَرَّبْنَا فِي دِيَارِنَا مِنْ خَمْسِينَ سَنَةً - Tahkik ehl-i harbden olan düşmanlarımız

كَلَّمَا اخْتَرَعُوا نَوْماً مِنَ الْأَسْلِحَةِ وَاسْتِعْمَلُوهُ - Her bâr ki yeniden bir dürlü yararak ihdâs idüb kullanmağa başlasalar.

(279)İ-"yani" kelimesi eksiktir.

(280)İ-"keflinden"şeklindedir.

(281)İ-"buyurdular"kelimesi eksiktir.

(282)P-"Harb"kelimesi eksiktir,İ'den tememladık.

(283)İ-"ki"eki eksiktir.

غَلَبُوا عَلَيْنَا (40-a) bizim üzerimize galebe eylemeğe başlarlar. Andan sonra haman ki, biz dahi oncılıyın

arak idinüb kullanmağa başlasak.

غَلَبْنَا عَلَيْهِمْ يَعْنِي اللَّهُمَّ الْعَالِمِينَ -Heman Allâh (284) hazretlerinin avniyle mel'unlar üzre gâlib oluruz.

زِيَارَةُ دِينِ الْإِسْلَامِ -Zira din-i Islâm kuvvet üzredir.

أَمَّا فِي هَذَا الزَّمَانِ -Emmâ şimdiki zamanda,

عَدَاؤُهُمْ قَدْ بِالْغَوَا فِي سِتْمَاعِ بَعْضِ الْأَسْحَةِ الْمُتَدَرِّجَةِ -Ehl-i harb olan düşman mübâlağa ider oldılar. İhdâs olunan bazı yaraklar kullanmakda.

كَالْبُنَادِقِ وَنَحْوِهَا -Tüfenkler ve toplar gibi, yani nice dürlü (285)

tüfenkler ve toplar ihdâs idüb ifrat ile kullanur oldılar.

وَأَمَّا عَسْكَرُنَا فِي إِتْمَانِهَا وَإِسْتِعْمَالِهَا -Emmâ bizim askerimiz ol makûle yaraklar idünüb isti'mâl eylemede ihmal ider oldılar. (286)

بَلْ أَمَلُوا فِي سِتْمَاعِ الْأَسْحَةِ الْعَدِيَّةِ أَيضًا -Belki (287) (40-b) kadimden olan yarakları bile isti'mâl itmede ihmal ider oldılar. ^

فَوَقَعُوا فِيهَا وَقَعُوا -Pes bu sebab ile uğradılar, şol nesneye ki uğradılar.

Yani cenge tayanamayub firâr iden oldılar.

لَقَدْ أَلَمَ اللَّهُ إِلَى الْخَيْرِ وَنَصَرَ لَكُمْ -Allah tâ'âlâ hazretleri onları hayra hidâyet idüb nuşret müyesser eyleye.

Yani Hazret-i Lokman (288) buyurmuş:

الْعِدَّةُ لِيَوْمِ الشِّدَّةِ "Yarak şiddet gününden ötürüdür." Nitekim her gün yarak bir gün gerek dimişler.

وَعَنْهُ -Dahi Hazret-i (289) Lokmandan (290) mervidür ki, buyurmuş:

مَنْ لَمْ يَتَّكِبِ الْأَمْوَالَ -Şol kimse ki korkulara binmeye, yani korkulu ve zahmetlü nesnelere irtikâb eylemeye.

لَمْ يَهْتَلِ الْأَمْوَالَ -Umduklarına yetişmez, yani recâ ve arzu itdüğü nesneye (291) vâsıl olmaz.

ثُمَّ يَجِبُ التَّخْرِيفُ عَلَى الْقِتَالِ -Andan sonra padişah olana ve serasker olana gâzileri cenk üzre kandırmak vâcibdür.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى -Hazret-i Bâri ta'âlâ rasûlüne hitab idüb buyurmuş:

يَا مُحَمَّدُ! مَوْجِبُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ -Yâ Muhammed! Mü'minleri cenk ve (292) kîtâl üzre kandırır.

وَكَذَا يَجِبُ مِنْهُمْ عَلَى الصَّبْرِ وَالشَّبَابِ عِنْدَ الْقِتَالِ -Nice ki cenge kandırmak vâcib ise

(284)İ-"ta'âlâ "ziyadesi vardır.

(285)İ-"Tüfenkler ve toplar gibi, yani nice dürlü"ifadesi eksiktir.

(286)İ-"oldılar"kelimesi eksiktir.

(287)İ-"Belki "kelimesi eksiktir.

(288)İ-"radiyallâhu ta'âlâ anhu"ziyadesi vardır.

(289)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(290)İ-"radiyallâhu ta'âlâ anhu"ziyadesi vardır.

(291)İ-"nesneye"kelimesi eksiktir.

(292)İ-"cenk ve"kelimeleri eksiktir.

kezâlik cenk olunur kiken sabr-ridüb sâbit-i kadem (293) olmak üzere kandurmak vâcibdür.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى - Hak ta'âlâ Kur'ân-ı şerifinde buyurmuş:

وَإِنْ يَكُنْ مِائَةً صَابِرَةً يَغْلِبْ أَوْ مِائَتَيْنِ - Eger sizden sabr eyleyici yüz mikdârı er cenkde bulunursa kâfirlerin iki yüz mikdârına gâlib olurlar.

وَإِنْ يَكُنْ أَلْفٌ يَغْلِبْ أَوْ أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ - Eger sizden bin mikdârı sabr idici kimse (294) olur ise kâfirlerin (295) iki bin mikdarına gâlib olurlar.

وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ - Allah hazret-i (296) sabr idenler iledür. Nitekim bî manây-ı bâhir mâ'reke-i kübrâda zâhir oldu ki, asker-i küfâr-ı hâkisâr ile tamam cenk (41-b) olunur, iken İslâm askerinin ekseri firâr iddüklerinde izzetlü saâdetlü Hüdâvendîğâr âl-i mikdâr sahib-i vekâr Hazret-i Sultan Mehmed Han Gâzi Hünkâr (297) şecaât ve muhâbed ile turduğu yerde sedd-i İskender var. Sebât ü karar ve sabr üzere üstüvâr olduğu ecilden inâyet-i Hüdây-ı Kânhâr ile küfâr-ı hâkisâra bir mertebe inhizâmu ve inkisâr vâki oldu ki, ilâ yevmi'lekıyam beynel-enâm.

Hikâyet ve rivâyet olunur, Hak subhanehu ve ta'âlâ (298) ve saâdetini ve kuvvet ve şecââtını ziyâde idüb daimâ mansur ve muzaffer eyleye (299)

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَمُوتُوا الْفَاءَ الْعَدَّةَ - Hazret-i risâlet pehân aleyhi salâvâtullâh (300) buyırdığı, düşmanla buluşmağı recâ ve temenni eylemeyiniz.

وَأَتُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ - Belki Allâh (301) hazretlerinden emn-ü âfiyet taleb eyleyiniz.

فَإِذَا الْغِيَابُ فَاصْبِرُوا - Emmâ kaçan ki düşmana bulaşasız, sabr idünüz.

وَأَعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ مَحْتٌ ظِلَالِ الشَّيْطَانِ - (42-a) Dahi (302) bilünüz ki, dahi cennet cenkde kılıcılarının gölgeleri altındadır.

عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الصَّبْرُ مَطِيَّةَ الْفَقْرِ - Hazret-i Ali radiyallâhu ta'âlâ anhu (303) buyurmuş: "Sabr kurtulmanın atıdır." Yani sabr ile fevz-ü necât müyesser olur.

(293)P-"kadem"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(294)İ-"sabr idici kimse "ifadesi eksiktir.

(295)İ-"kâfirlerin"kelimesi eksiktir.

(296)İ-"Allâh ta'âlâ hazretinin nusret ve firsatı"şeklindedir.

(297)İ-"Hünkâr"kelimesi eksiktir.

(298)İ-"izzet"kelimesi ziyadedir.

(299)İ-"âmin"ilavesi vardır.

(300)İ-"sallâllâhu aleyhi vesellem"şeklindedir.

(301)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(302)İ-"dahi"yerine "taḥkik"kelimesi vardır.

(303)P-"radiyallâhu ta'âlâ anhu"ifadesi eksiktir,İ'den tamamladık.

قَبْلَ الْمِقْنَاتِيسِ كَمَا يَجْزِبُ الْحَدِيدَ يَجْزِبُ الصَّبْرَ الظَّفَرَ -Mıknatıs didikleri taş demiri kendüye çekdüğü gibi sabr dahi fevz-ü necât ile kendüye çeküb götürür."

قَبْلَ بِالصَّبْرِ عَلَى تَيْسِ الْحَدِيدِ -Dindiki, demir giysiye sabr itmekle,

تَنْتَعِمُ فِي التَّوْبِ الْجَدِيدِ -Taze ve yeni giyside tena'üm idersin. Yani âlâm ve şedâyid ve huşûnete sabr itmekle fevz-ü necât bulub, taze-libaslarda zevk ve huzur idersin.

قَبْلَ لِبَعْضِ بَنِي مُهَلَّلِبِ بِمَنْ يَنْتَعِمُ مَا يَنْتَعِمُ -Ben-i Mühelleb demekle ma'rûf beğlerden bazına(304) suâl olundu ki "ne ile yetişdinüz şol mertebeye ki yetişmişsiz." Yani ne sebep ile mansur (42-b) ve muzaffer oldunuz?

قَالُوا بِصَبْرٍ سَاعَةٍ -İtdiler ki (305) "bir saât sabr ile "

قَبْلَ الصَّبْرِ دَرَجَ يَوْضَى بِمَنْ عَرَجَ إِلَى الْفَرَجِ -Dindi ki, sabr nerdübân pâyeleri (306) gibidür. Kendüye çıkana gam ve gussadan hâlâsa yetişdürür.

قَبْلَ الصَّبْرِ مِفْتَاحَ الْفَرَجِ -Dindi ki, sabr gamdan halas olmaklığın anahtarıdır.

عَظَائِمُ الشَّرِكِ وَالْوَا -Türk beğleri ve uluları dimişler:

يَنْبَغِي لِلْقَائِدِ فِي الْحَرْبِ أَنْ يَكُونَ فِيهِ اخِلَاقًا مِثْلَ الصَّعَائِمِ -Cenk eylemeğe çıkan kim-snede bazı hayvanâtın huyları mevcut olmak gerekdür.

شَجَاعَةُ الدِّيكِ -Horusun bahadırılığı gerekdür. Yani horus gibi cenkten usanmaya.

وَقَلْبُ الْأَسَدِ -Dahi arslanın yüreği gerekdür. Yani arslanın gibi kuvvet-i kalbi gerekdür.

وَحَمَلَةُ الْخِنْزِيرِ -Dahi hınzırın hamlesi ve hücûmı gerekdür.

وِرْوَانُ الثَّعْثَبِ -Dahi dilkinin hilesi ve aldaşması gerekdür.(307)

وَصَبْرُ الْكَلْبِ عَلَى الْجِرَاحَةِ -Dahi yaraya kelb gibi sabr eylemek gerekdür.

وَجِرَاسَةُ الْكُرْمِي -Dahi turnanın (43-a) gözciliği gerekdür. Yani turna gibi gâfil olmayub intibah üzre ola.

وَحَذَرُ الْغَرَابِ -Dahi karganın sakınması gerekdür.

وَعَارَةُ الذِّئْبِ -Dahi kurdun gâreti gerekdür.

Me'al-i kelâm budur ki cenk iden gâzilerde bu makûle ahlâk gerekdür. Dimişler(308)

قَبْلَ السَّلَامَةِ فِي الْإِقْدَامِ -Dindi ki, selâmet ve halas cenkde ikdâm içindedür.

وَالْمَوْتُ فِي الْأَنْجَامِ -Dahi ölüm ve helaklık yüz cevirmededir.

قَبْلَ الشَّجَاعَةِ صَبْرًا -Dindi ki, şecaât ve bahadırılık didikleri bir saât sabrdur.

(304) İ-"bazına" kelimesi eksiktir.

(305) İ-"ki" eki eksiktir.

(306) İ-"pâyeleri" kelimesi eksiktir.

(307) İ-"Dahi dilkinin hilesi ve aldaşması gerekdür" ifadesi eksiktir.

(308) İ-"dimişler" kelimesi eksiktir.

أَفْرَاسِيَابَ -Padişâhân-ı selefden Afrasıyab demiş:

الشَّجَاعُ حُبٌّ حَتَّىٰ إِلَىٰ عَدُوِّهِ -Bahadır olan kimesne düşmanına bile sevgilüdür.

وَالْجَبَانُ مَبْغُضٌ حَتَّىٰ إِلَىٰ أُمَّهِ -Korkak, muhannes kimesne buğz olunmuştur.

Hatta anasına saklu değildir.

لَمَّا مَحْسَاهِدٌ فِي حُدُودِ الرُّومِ حَقَّوْصًا فِي دِيَارِنَا -Bu ma'nâ Rum serhadlerinde meşhurdur. (43-b) Husûsan serhadd-i Hırvatda.

فَإِنَّ بَعْضَ أُمَّلِ الْحَرْبِ مِنَ الْكُفْرِ إِذَا سَلَّهَدُوا الشَّجَاعَةَ مِنْ بَعْضِ عَمْرَاتِنَا -Tahkîkan ehl-i harb olan kâfirlerden bâ'zı kaçanki bizim gâzilerimizden kimsede bahadırılık ve yararlık müşâhade itseler.

أَحِبُّوهُ وَمَدِّحُوهُ -Ol kimseyi severler ve medh iderler.

وَقَدْ يَكُونُ الْمُدُّ إِلَىٰ لَدِيهِ -Kâh olur ki ona bâ'zı armağan gönderirler., bahadır öldüğü için.

وَلَا أَحْسُو الْجَبْنَ مِنْ بَعْضِ أَبْعُوضِهِ وَلَمَدِّحُوهُ -Emmâ kaçan ki, bir muhanneslik his idüb duysalar ona buğz idüb zemm iderler.

وَقَدْ يَكُونُ أَرْسَلُوا إِلَيْهِ شَيْئًا مِنْ حَلِيِّ النِّسَاءِ -Gâh olur ki, avrat libâsından bazı nesne gönderürler, korkak olduğu için. (309)

قَبِيلٌ لَا تَصْغُرُ مِنْ حَارِبٍ -Dindi ki, muhârebe idecek kimsenin işini az görme.

فَإِنَّكَ إِذَا ظَفَرْتَ لَمْ تُحْمَدَ -Zira eğer zafer bulub galebe idersen (44-a) mahmûd olmazsın. Yani seni kimse medh itmez ve âferin dimez.

وَأَنْ تَعَجَزْتَ لَمْ تُعْذَرْ -Emmâ eğer (110) anınla cenkden âciz olursak mâzûr olmazsın.

ثُمَّ بَنَّبَنِي لِأَمِيرِ الْعَسْكَرِ أَنْ أَوْصَىٰ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ -Andan sonra serasker olanlara lââyık olan budur ki, askerinin bazılarına ısmarlıya. (312)

بَعْضُ الْأَرَبِ -Arab gâzilerinden bâ'zı demiş:

مَا الْقَيْنَا كُنْبَةً وَفِيهَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ -"Asker cemaâtından biz bir cemaâta rast gelmedik ki, Hazret-i (313) Ali radiyâllâhu anhu (314) onların içinde ola,

إِلَّا أَوْصَىٰ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ -İllâ ki, Hazret-i Ali radiyallâhu anhu (315) bazılarımızı yine bazılarıımıza ısmarlardı.

كَتَبَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -Hazret-i Ebu Bekr radiyallâhu ta'âlâ anhu (316) Hâlid bin Velid hazretlerine mektub yazdı ve içinde:

(309)İ-"Dindi ki, seninle cenk iden kimsenin" şeklindedir.

(310)İ-"Emmâ eğer" ifadesi eksiktir.

(311)İ-"yine" kelimesi eksiktir.

(312)İ-"bâ'zısı" şeklindedir.

(313)İ-"Hazret-i" kelimesi eksiktir.

(314)P-"radiyallâhu anhu" ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık..

(315)P-"radiyallâhu anhu" ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık..

(316)P-"radiyâllâhu ta'âlâ anhu" ifadesi eksiktir, İ'den tamamladık.

لَانَ التَّعَصُّبَ لَا يَخْرُجُ عَنْ قُلُوبِهِمْ -Zira taâssub ve adâvet ve kin kalblerinden(45-b) çıkmaz.Elbetde kalblerinde kinlü adâvet kalur.Belki evlâdına bile intikâl ider.Nitekim geçdi.

قَدْ سَأَلْنَا فِي لَمَّا التَّارِيخِ -Tahkik biz bu ma'nâyı (326) müşâhade itdük.Sene selâse ve elf (327) tarihinde.

مِنْ أَمْرَاءِ وَلَا يَدْرِي بَغْدَانَ وَقَرَاهَاتِ -Ve Erdel,Boğdan ve Eflak ve Erdel vilayetinin beğlerinden (328).

فَأَتَاهُمْ خَدَّاهُمُ اللَّهُ تَعَالَى -Zira tahkik ol mel'ûnlar Allâh ta'âlâ onları horve zelil eylesun.

كَلْبَلِيرِينَ أَدَّاهُمُ التَّعَصُّبُ مِنْ خَمْسِينَ سَنَةً وَبَيْنَ -Kalblerinde adâvet ve taâssub (329)

İzmâr idüb sakladılar,elli yıldan dahi ziyâdeden berü. (330)

ثُمَّ أَحْسَبُوا الْفَقْلَاءَ -Andan sonra vaktâ ki ümerâi İslâmda gaflet duydılar.

أَعْتَمَتُوا الْفُرْصَةَ -Fırsatı ganimet bildiler.

وَفَعَلُوا مَا فَعَلُوا -Dahi işlediklerini işlediler.Yani âsî olub vilayetlerine karîb olan İslâm şehirlerinden ve kasabalarından yirmi yedi pâre şehir ve kasaba gâret idüb vîran eylediler.(46-a)

وَلَعَمْرِي أَنْ وَقَعَ الْأَهْمَالُ فِي أَمْرِهِمْ بَعْدَ -Ömrüm için (331) eğer şimden sonra (332) bunların husûsunda (333)ihmal ve müsâhile vâki olursa yani bunların padişahlarına mağrur olub yine halleri üzre beğlikleri kalurlarsa,

لَعَادُوا مَا أَحْتَدُوا -Elbette yine anlar dönerler mutadlarına,yani fırsat buldukça isyan idüb ehl-i İslâma zarar götürürler.

فَلَا يَدْرِي مِنَ التَّدَارِكِ -İmdi bir tedârik lazımdur.Hâk budur ki,Memâlik-i İslâmiye-i Rum'da padişahlar tahdî olan İslâmbul ve Edirne gibi ulu şehirlere karîb vilayet-i kâfir beğleriyle alı koymak re'y-i savâba benzemez.

رَبَّنَا أَخْرِجْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أقدامَنَا -Ey bizim Rabbimiz kalblerimize sabr eylemeği i'tâ idüb cenk mahallerinde kademlerimizi sâbit eyle.

وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ -Dahi bize kavm-i kâfirin üzre galebe ve nuset müyesser eyle.

الرَّابِعُ الْأَصْلُ (334) -Dördüncü Asl:

فِي أَنْصَابِ الْأَطْفَرِ وَالْعَوْرِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى (46-b) Fevz-ü necât ile Cenâbı Rabbü'l-İzzetden yardım sebeblerinin beyanındadır.

(326)İ-"ma'nayı"kelimesi eksiktir.

(327)İ-"sene selâse ve elf"ifadesi eksiktir.

(328)İ-"Vilayet-i Boğdan ve Kara Eflak,Boğdan ve Eflak ve Erdel vilayetinin"şeklindedir.

(329)İ-"buğzı"şeklindedir.

(330)İ-"gördiler"şeklindedir.

(331)İ-"Ba'd,bana ömür viren Hâk ta'âlâ hakkı için"şeklindedir.

(332)İ-"şimden sonra"ifadesi eksiktir.

(333)İ-"bundan sonra"ilaevsî vardır.Cümlede takdim ve tehir vardır.

(334)İ-"Dört asıldan"ilavesi vardır.

وَسُجِّيَاتِ الْعَزِيمَةِ أَعَاذَنَا اللَّهُ -Dahi hezimet icâb ider nesnelerin beyanında-
dır. Allâh (335) hazret-i hezimetden saklaya.

العُدَّةُ فِيهَا -Bu sebeblerden i'timaâ olunacak baş sebep:

إِسْلَامِ اسْكِرِي فِي الصَّلَاحِ وَالتَّقْوَى فِي الْعَسْكَرِ -İslâm askeri içinde salâhla perhizkârlıktır.

Yani ehl-i (336) asker mâsîden sakunub salâh üzre olmakdur.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ -Kur'ân'ı şerifde Hâk ta'âlâ buyurdı ki:

Tahkik "Allâh(337) müttekîler iledür."

وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ يُحِبُّونَ -Dahi buyurdı ki; tahkik Allâh (338)

Hazret-i şunlar iledür ki, mâsîden sakınalar, dahi amellerinde iylik
üzre olalar.

وَقَالَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ -Dahi buyurdı ki, mâsîden sakınmağa sabr it-
mekle yardım talep eyleyinüz. Dahi ümmü'l-ibâdât olan namaz ile yar-
dımlanunuz.

وَلَا تَشْكُ أَنْ يَطْفُرَ مَعَ الْعَوِي (47-a) Şek ve şübhe yokdur ki, zafer Allâh
ta'âlânın avniyle olur.

طَاعُونَ إِلَّا مَعَ قَوْمٍ كَانَ اللَّهُ مَعَهُمْ -Avnillâh ise olmaz, illâ şol kavm ile ki
Allâh (339) hazret-i anların üzerine hâzır ve nâzır ola.

قَالَ مَا يَجِبُ عَلَى السُّلْطَانِ وَالْوَزِيرِ -İmdi padişahla vezirler üzre (340) vâcib
olan umûrun gâyet mühimmi budur ki;

أَنْ يَأْمُرُوا عَسَاكِرَهُمْ بِالتَّقْوَى وَالصَّلَاةِ -Asker halkına salâh ve takvâ üzre (341)
olmağı emr eyleyeler.

وَالصَّبْرَ وَالصَّلَاةَ -Dahi mâsîden sabr dahi namaz ve duâ emr eyleyeler(342)

وَيَنْهَوْنَهُمْ عَنِ الْفِسْقِ وَالْعِصْيَانِ -Dahi asker halkına fîsk u isyandan men'
eyleyeler.

وَالْمِيلَ إِلَى الْبِدْعِ وَالشَّهْرَاتِ -Dahi kahvehâneler gibi bazı bid'âtlere ve
beyhûde hevâlara meyl itmeden men'eyleyeler.

وَذَلِكَ مَيْسِرٌ بِحَسَنِ السِّيَاسَةِ وَالصَّبْرِ -Bu men'hüsn-ü siyâset ve zabt ile müm-
kündür. (343)

وَيَسْهَلُ بِالْإِلْتِفَاتِ إِلَى أَخْبَارِهِمْ -Bu men'i âsân vâki olur. (344) askerinin
eyülerine ve sâlihlerine (345) iltifat itmekle (47-b)

وَالْأَعْرَاضَ عَنِ أَسْرَائِهِمْ -Dahi yaramazlarına (346) bakmayub yüz çevirmekle
olur. Zira heman ki zâbit ve hâkim olanlar mahkumlarının sâlihlerine

(335) İ-"ta'âlâ"ilavevi vardır.

(336) P-"ehl-i"kelimesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(337) İ-"ta'âlâ hazreti"ilavesi vardır.

(338) İ-"Hâk ta'âlâ"şeklindedir.

(339) İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(340) İ-"üzerine"şeklindedir.

(341) İ-"üzerine"şeklindedir.

(342) İ-"Dahi mâsîden sabr, dahi namaz ve duâ emreyliyeler"ifadesi
eksiktir.

(343) İ-"Bu men'hüsn-ü siyaset ve zabt ile mümkündür"ifadesi eksiktir.

(344) İ-"Hüsn-ü siyaset ve zabt eyle"şeklinde kısaltılmıştır.

(345) İ-"riâyet"kelimesi ziyadedir.

(346) İ-"anlardan"kelimesi ziyadedir.

iltifat ve riâyet (347)idüb, fâsıklarına ve yaramazlarının yüzlerine bakmayub i'râz iderler. Heman cümle yaramaz olanlar eyü ve sâlih olmağa heves iderler.

وَأَنْتُمْ التَّسْبِيبُ الدَّعَاءِ مِنَ الْعَجَائِزِ وَالْمَشَائِخِ وَالضُّعَفَاءِ وَالْفُقَرَاءِ -Andan sonra avn ve zafere sebep olan hayr duâdur. Yani ulemâ ve meşâyih ve duâfâ ve fukaranın hayr duâlarıdır.

وَلَسْتُمْ بِمُهَيْمِينَ -Dahi ehl-i duânın himmetleridir. Himmet didikleri (348) bir mühimden ötüri cân u gönülleriyle (349) Cenâbı Rabhü'l-İzzet'e teveccüh idüb gussalanmaktadır.

فَإِنَّ لِهَيْمَةِ الرَّجَالِ تَفْلُعَ الْحِجَابِ -Tahkik "erlerin himmeti dağları yerinden koparrur." Kelâmı (350) mâ'rûfdur.

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ -Hazret-i Risalet penah aleyhi salâvatullâh (351) buyardı:

لَا يَرِدُ الْقَضَاءُ إِلَّا الدَّعَاءَ -Allâh ta'âlânın kazasına hiç (352) nesne red'itmez (353) (48-a) illâ duâ red'ider. Yani illâ yine Allâh (354) hazretlerine tazarrû (355) ve yalvarmakla (356) red'olunur.

وَلَا يَزِيدُ فِي الْأَمْرِ إِلَّا الْبِرَّ -Dahi ömri ziyâde eylemez illâ sadaka ve ih-san ziyâde ider.

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْتُمْ تَنْصُرُونَ بِضَعْفَائِكُمْ -Dahi (357) buyardı ki siz dâifler ile mansur olursuz (358) yani fukârâ ve duafânın hary duâlarıyla yardım olursuz.

فَلَا تَبْدِئُوا مِنَ الْمُرَاجَعَةِ وَالِإِلْتِفَاتِ إِلَى هَذِهِ الْأَطَائِفِ -İmdi bu ehl-i duâ olan tâifeye müracaât ve iltifat (359) lazımdur.

يَا لَانْعَامٍ وَالْإِحْسَانِ وَالْإِكْرَامِ -Nimet virmekle dahi ih-san ve ikram itmekle iltifat lazımdur. (360)

لِيَجْذِبَ قُلُوبَهُمْ وَيُنَشِّحَ صُدُورَهُمْ -Tâki gönülleri açılıb kalbleri sıdkla meyl eyleye.

إِنِّي الرَّعَوَاتِ الصَّالِحَاتِ بِالْإِخْلَاصِ وَحَسَنِ النِّيَّاتِ -İhlasla dahi gökçek niyyetler ile kalbleri hayr duâlara meyleye.

(347) İ-"iltifat ve riâyet" kelimelerinde takdim-tehir vardır.

(348) İ-"didikleri" kelimesi eksiktir.

(349) İ-"cân u diliyle" şeklindedir.

(350) İ-"meşhur" kelimesi ziyadedir.

(351) İ-"sallallâhu aleyhi ve sellem" şeklindedir.

(352) İ-"hiç" kelimesi eksiktir.

(353) İ-"eylemez" şeklindedir.

(354) İ-"Ta'âlâ" ilavesi vardır.

(355) İ-"ile" kelimesi ziyadedir.

(356) İ-"ile" kelimesi ziyadedir.

(357) P-"Hazret-i risalet penah sallallâhu aleyhi vesellem" ziyadedir.

(358) İ-"dâifleriniz ile mansur olursuz" şeklindedir.

(359) İ-"müracaât ve iltifat" kelimelerinde takdim-tehir vardır.

(360) İ-"iltifat lazımdur" ifadesi eksiktir.

فَإِنَّ فِيهَا أَنْفَعًا عَظِيمًا لِمَحَاسِنِ وَالْعَوَامِ -Tahkik bu inkişâf-ı kalble(361) ve hüsn-ü niyyet ile hayr duâda(362) cemi'(48-b) nâsa azîm nef'vardur.

وَسَجِبُ الْأَخْتِرَازِ عَمَّا يُوجِبُ إِذَا لَمْ يَكُنْ -Dahi bu ehl-i duâ olan tâifenin incinmelerini îcab ider nesnelere ihtirâz vâcibdür.

لَيْلًا يَنْكَسِرُ قَلْبُهُمْ وَلَا يَنْقِصُ صُلُوبُهُمْ -Tâ ki,gönülleri tarılub kalbleri münkesir olmaya.

فَإِنَّ فِيهِ ضَرًّا بِجَمِيعِ الْأَنْبَاءِ -Zira tahkik ehlî duânın kalbleri münkesir olmakda cemi'halka zarar vardır.

وَيُؤَدَّى الْعَصْرَ لَا يُشَايِدُ وَلَا يُسْرِكُ -Bu asırda ise görünmeyub ve müşâhade olunmayub (363).

فِيمَا بَيْنَ أَكْثَرِ الْوَرَى -Ekser halkın arasında,

إِلَّا الْإِعْرَاضَ وَالِاسْتِنْكَافَ -İllâ ehl-i duâdan arlanmak ve i'râz olunmak müşâhade olunur.

وَالِإِيْدَاءَ وَالِاسْتِنْكَافَ -Dahi ehl-i duânın rencide olması ve istihkâr (364) olunması müşâhade olunur.

حُضُورًا مِنَ الطَّائِفَةِ الْخَاصَّةِ -Husûsan ki,hünkâr kuli namına olan tâifeden ulemâ ve suhehâ ve ehl-i duâyâ çok cefâ ve ezâ ve istihfâf müşâhade (49-a) olunur.

أَحْلَاهُمُ اللَّهُ -Allâh (365) hazretleri anları ıslah eyleye,ilm-i şerifinde layık olduğu üzre (366) şöyle anlanur ki,bu ecilden ekserinin işleri rast gelmiyor.

تَمَّ السَّبَبُ -Andan sonra dahi nusret ve zaferre sebep olan,

لَعْنَةُ السُّلْطَانِ وَعِزَّةُ عِيْنِهِ -Padişahın himmet idüb (367) kasd eylemesidir.

عَلَى طَبْطِ الْعَسْكَرِ بِالْوَعْدِ بِالْإِحْسَانِ وَالْإِنْعَامِ عِنْدَ الْعَلْبَةِ -Galebe iderlerse (368)

ihsan ve in'âm eylemeğe va'detmekle.

تَمَّ الْوَفَاءُ لِعَهْدِهِ -Andan sonra ahdine vefâ itmekle.

وَالْتَهْدِيدُ بِالْقَهْرِ وَالْعِقَابُ عِنْدَ الْهَرَبِ عَنِ الْمُحَارَبَةِ -Dahi muhârebeden kaçdıklarında kahreyle,dahi siyâsetle tehdid itmekle himmet ve azîmet (369) itmesidir.

وَقَدْ سَمِعَ الْهَرَبَ عَنِ الرَّخْفِ فِي حُدُودِ الرُّومِ -Halbu ki Rum serhadlerinde cenkden kaçmak şuyû'bulmuşdur.

حُضُورًا فِي دِيَارِنَا -Ale'l-husus ki,serhadd-i Bosna'da.

(361)İ-"kalble"kelimesi eksiktir.

(362)İ-"duâlarda"şeklindedir.

(363)İ-"görünmez ve müşâhade olunmaz"şeklindedir.

(364)İ-"istihfâf"şeklindedir.

(365)İ-"ta'âlâ"ziyadesi vardır.

(366)İ-"ıslâh eyleye ilm-i şerifinde layık olduğu üzre"çümlesinde takdim-tehir vardır.

(367)İ-"ider"şeklindedir.

(368)İ-"iderler"şeklindedir.

(369)İ-"azîmet"kelimesi eksiktir.

فَلَا بَدَّ مِّنَ التَّعْيِيدِ وَالْإِهْتِمَامِ (49-b) Pes bu kaçak manasını def'içün mukayyed olub bir tedârik eylemeğe ihtimam lazımdur.

إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْهَرَبُ يَتْرَى (379) bir maslahat için kaçalar.Ol zamanda çümlenin ittifâkıyla olur. Kimin kâhlarda(371) itdükleri gibi fırsat görmediklerinde cenge mübâşeret itmeden savuldukları gibi.

كَمَا قِيلَ الْهَرَبُ فِي وَقْتِهِ -Nitekim dinmişdür" vaktinde ve zamanında kaçmak".

خَيْرٌ مِنَ الصَّبْرِ فِي غَيْرِ وَقْتِهِ -Vakti değil iken sabr itmeden hayırludur.

سَأَلَ عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (372) Amr bin Ass,Muaviye hazretlerinden(373) suâl eyleyub didi:

أَرَى لَكَ فِي بَعْضِ الْأَوْقَاتِ إِتْدَامًا وَأَنْتُمْ بِشَيْءٍ تَنْتَدِكُ -Ba'zı zamanlarda senin cenge ikdâmına görürüm,dahi şecaât ve bahadırılığına hükmederim.

وَأَرَى فِي بَعْضِهَا اتِّجَامًا -Dahi bazı zamanlarda i'râz itdüğünü görürüm.

وَأَتَّقِيكَ بِجَبِينِكَ (50-a) aslı nedür?didi(374)

فَقَالَ مُعَاوِيَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (375) Muaviye (376) cevabında nazm idüb (377) buyurdu.Nazm:

سُبْحَانَكَ إِذَا امْكُنْتُكَ فَرَصَةً -Bahadırım şol zamandaki,bana fırsat el'vire
إِنَّ أَلْمَ يَكُنِي بِفَرَصَةٍ فَجَبَانٌ -Emmâ korkağım şol zamanda ki,bana fırsat el virmeye(378) didi(379).

تَمَّ السَّبَبُ -Andan sonra mansur ve gâlib olmağa dahi sebep olan,
عَزِيمَةُ الْجُنْدِ عَلَى أُمَّارَبَةِ الْأَعْرَابِ وَاللَّهِ وَالْعَلَاءُ كَلِمَتُهُ -Askerin mücerred i'zâz-ı din için ve kelimetullâhı i'lâ için cenk itmeğe kasd itdükleridür.

لَا يَأْخُذُ الْمَالَ وَيَنْتَلِجُ -Yohsa mal eline girmek için yâhud bir mertebeye yetişmek için olmaya.Bu niyyet üzre cenge kasd itdükleri biavnillâhi ta'âlâ mansur ve gâlib olmağa kavî sebebdür.

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا عَقَّ عَلَى اللَّهِ عَوْزَهُمْ (380) buyurdu ki,üç kimse vardır ki (50-b) Hâk ta'âlâ hazretlerinden (381)kendü üzerine ol kimesnelere (382)yardım eyle-

(370)İ-"olub"şeklindedir.

(371)P-"kâhlarda"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(372)İ-"Hazret-i"kelimesi eksiktir.

(373)İ-"hazretlerinden"kelimesi yerine"radiyallâhu ta'âlâ anhu" ifadesi geçmektedir.

(374)İ-"didi"kelimes eksiktir.

(375)İ-"Hazret-i"kelimes eksiktir.

(376)İ-"radiyallâhu ta'âlâ anhu"ifadesi ziyadedir.

(377)İ-"idüb"kelimes eksiktir.

(378)İ-"Emmâ fırsat elvirmezse korkağım"şeklindedir.

(379)İ-"didi"kelimesi eksiktir.

(380)İ-"salâllâhu ta'âlâ aleyhi vesellem"şeklindedir.

(381)İ-"hazreti"şeklindedir.

(382)İ-"kimselere"şeklindedir.

meği lââyık ve lâzım görmüştür.

الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ -Biri şol kimsedür ki Allâh (383) yolunda mücâhid ve gâzi ola.

وَالنَّاسِخُ بِرِيدِ الْعِقَافِ -Dahi ikinci şol kimsedür ki mücerred nefsini mâsiye düşmekden sakınmak için tezevvüc eyleye(384).

وَالْمُكَاتَبُ بِرِيدِ الْأَدَاةِ -Dahi üçüncü şol kuldur ki,edâ niyyeti ile kendüsün mükâtebeye (385)kese.

تَمَّ السَّبَبُ -Dahi mansur ve muzaffer olmanın (386) sebebi,

طَاعَةُ الْعَسْكَرِ وَالْعِيَادَةُ لِأُولَى الْأَمْرِ -Asker ulü'l-emre kemal-i inkıyaâdleri ve mutî'olmalarıdır.

مَعَ آيْفَاقِهِمْ وَتَأْلُفِهِمْ بِالتَّوَدُّدِ وَالْمَوَاقَاتِ -Aralarında ülfet ve ittifak olub biri-biriyle kardaşlaşmak ile itaâd üzre olmalarıdır.

وَأَمْتِنَاغِهِمْ مِمَّنِي التَّفَرُّقَةِ وَالْمُعَادَاتِ -Dahi birbirine adâvetinden sakınub ve birbirinden ayru olmaktan (51-a) sakınmakla.

هَذَا الْمَعْنَى مِنْ أَمْرِ الْأَمْرِ -Bu mâna yani asker arasında ülfet ve muhabbeü ve ittifak olmak umûr-ı askerinin gâyet mühimmidür.

وَقَدْ فُقِدَ فِي هَذَا الْأَخْصَرِ -Halbuki bu asrda bu mâna zâyi'dur.

حَيْثُ كَثُرَ الْبَيْدَاتُ وَالسَّغَافُ -Zira asker arasında hilâf ve şifâk çoğaldı.

وَسَمَاعُ يَتِيمِهِمْ وَالْعِيَادَةُ وَالنِّعَافُ -Dahi ma-beynlerinde inâd ve nifâk şuyû'buldı.

فَلَا بُدَّ مِنْ تَدَارِكِ الْإِتِّفَاقِ -Pes ittifak ve ülfet üzre olmalarına bir(387) tedârik lazımdır.

فَبَعْدَ مَرَاةٍ لِهَذِهِ الْأَسْبَابِ -Bu zikr olunan sebebler bir(388) askerde riâyet olunduktan sonra.

لَا بُدَّ مِنْ حُسْنِ الْإِعْتِقَادِ وَالتَّوَكُّلِ عَلَى اللَّهِ الْمَلِكِ الْوَقَّارِ -Mübâlağa ile hibe idiçi olan(389) Allâh hezretlerine hüsn-ü i'tigad ve tevekkül lazımdır.

(51-b) Dahi doğru yola kulağuzlayan rasûlünün mü'cizâd-ı şerifelerine tevessül ve i'timâd(390)lazımdır.Yani şöyle ki,(391)bir askerde zikr olunan sebebler riâyet olunub Allâh(392)hazretlerine tevekkül ve mü'cizât-ı nebeviyeye i'timâd ve tevessül oluna.Biavnillâh(393)herkez ol asker(394) mağlub olmayub daimâ gâlib ve mansur ve muzaffer olurlar.

(383)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(384)İ-"ide"şeklindedir.

(385)İ,"kitâbete"şeklindedir.

(386)İ-"olmasının"şeklindedir.

(387)İ-"bir"kelimesi eksiktir.

(388)İ-"bir"kelimesi eksiktir.

(389)İ-"padişahlar padişahı olan"ziyadesi vardır.

(390)İ-"ki"eki eksiktir.

(391)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(392)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.

(393)İ-"i'timad"kelimesi eksiktir.

(394)İ-"münhezim"kelimesi ziyadedir.

Emmâ şoñ sebebler ki inhizâm ve inkisârı,yani bir askerın sınımlıklığını ve bozulmasını i'câb ve iktizâ ider.

وَمَا يُؤْتِي نَسِطَ الْكُفَّارِ -Dahi şol sebebler ki,kâfirlerin musallat(395) ve havâle olmalarını getirür.

وَقَوْلُ الْإِيمَانِ فِي الْعَمَلِ بِمَا تَلَوْنَا مِنَ الْأَنْبَارِ -Ol sebeblerin başı şimdiye değin zikr itdüğümüz hayr ile amel olunmaktâ ihmal ve müsâheledür.

وَالْأَصْلُ فِيهِ الْعِصْيَانُ وَالْبَغْيُ فِي الْعَسْكَرِ -Kâfirlerin musallat olmalarını ve inhizân(52-a)ve inkisârı icâb eyleyen sebeblerde asl olan sebep zulmdür ve isyandır.Askerde yani heman ki,bir askerın halkı zulm ve te'âddiye ve isyâna başlarlar.Heman mâğlub ve münhezim olmağa başlarlar.

فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَوْخَىٰ إِلَىٰ بَعْضِ أَنْبِيَائِهِ -Zira Allâh ta'âlâ hazretleri bâ'zı peygamberlerine vahiy ile i'lâm idüb buyurmuş ki;

إِذَا عَصَا فِيَّ مِنْ بَنِي عَرَبِيٍّ -Zaçan ki,beni bilen kulum bana âsî olsa,

سَلَطْتُ عَلَيْهِ مِنْ لَيْعَرَاتِي -Ben anın üzerine beni bilmeyen kullarımı musallat ve havâle iderim.

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا ظَفَرَ مَعَ الْبَغْيِ -Dahi Hazret-i risâlet penah(396)buyurdı ki, zulm ile zafer olmaz.Yani zâlim olan muzaffer ve mansur olmaz.

وَيَدَّلُ عَلَيْهِ نَظْرُ الْعَقْلِ -Bu mâ'nâ üzre aklım nazarı delâlet ider.

فَإِنَّ الْفَحْشَاءَ وَالْمُنْكَرَ وَالْبَغْيَ فَيَأْتِيكَ فِي الدُّنْيَا -Zira günâh-ı fâhiş ve fi'l-i(52-b) münker işlemek ve zulm eylemek dinde hâinlikdür.

وَالْحَائِشُ خَائِفٌ -Hâin olan(397) kimse ise korkak ve muhannes olur. Korkak ve muhannes ise inhizâmından hâlî olmaz.

وَقَدْ بَدَأَ الْبَغْيُ فِي دِيَارِ الرُّومِ -Halbiki Rum diyarında zulm peydâ oldu.

ثَلَاثَ سِنِينَ -Üç yıldan berü,yani sene erba'a ve elf târihinden mukadden üç yıldan berü İslâm askeri arasında zulm ve te'âddi zühür eyledi.

فَإِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ -Tahkikan asker halkından çoğı bilad ve karyede tâği oldılar.

فَاكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ -Dahi bilad ve karyede(398) fesâdı çoğaltdılar.

بِهَتْكَ أَعْرَاضَ الْمَسَاحِينِ وَنَهَبُوا مَالَهُمْ -Müslümanların irzların yıkmakla dahi malların nehb itmekle.

وَالشَّرُّ مِنَ النِّسْوَانِ وَأَوْلَادِهِمْ -Dahi müslümanların avradlarına(53-a) ve oğlanlarına(400)teârruz itmekle.

(395)İ-"tasallut"şeklindedir.

(396)İ-"Hazret-i Nebiy sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem"şeklindedir.

(397)İ-"olan"kelimesi eksiktir.

(398)İ-"kurâda"şeklindedir.

(399)İ-"Dahi"ilavesi vardır.

(400)İ-"evladlarına"şeklindedir.

وَعَارَةً أَرْزَاقَ الرَّحَابَا -Dahi reâyânın rızkların gâret ve yağma

itmekle.

وَأَيُّدَى الْفُقَرَاءِ الضَّعْفَاءِ -Dahi fukarâ ve duafâyı rencîde itmekle.

بِخُصُومَاتِ الرَّافِقَةِ الْخَاصَّةِ -Bu makûle fi'l-i iden(401)hünkâr kulu nâ-
mina olan tâifedür.

فَسَاطَ اللَّهُ الْأَعْدَاءَ عَلَى حُدُودِ الرُّومِ -Pes bu sebab ile Hak ta'âlâ düşman-
ları musallat eyledi,Rum serhadleri üzre(402)

فَبَالَعُوا فِي الْمُحْجُومِ -Pes düşman hücum ve ikdânda mübâlağa itdiler.

وَأَحْذًا قَلِيلًا كَثِيرًا -Dahi çok kal'alar aldılar.

وَأَظْهَرُوا عِبْرَةً كَثِيرَةً -Dahi ulu ibretler(403) izhâr itdiler.

وَفَعَلُوا مَا فَعَلُوا -Dahi istediklerin itdiler.

أَمَّا مُحَمَّدٌ اللَّهُ وَعَيْنَايِهِ -Yanlarında kalmayıb,padişâhı sahibkıran Sultan
Gâzi Mehmed Han(404) hazretlerinin himmet-i âliyye ve nehmet-i
kaviyyeleriyle(405) mâ'reke-i mâ'hûdede cezaların buldılar.Cenâb-ı
Rabbü'l-(53-b) İzzetden mercû ve mütezarrurdur ki(406) şimden son-
ra dahi ziyâde intikam olunalar.

وَمَا وَقَعَ فِي عَسْكَرِ الْأَسْلَمِ -Bu asker İslâm arasında zuhur iden zulm ve
bağiy vâki olmadı(407)

إِلَّا زَبْتًا وَوَسْطًا فِي الْأَيَّامِ وَالسِّيَاسَةِ -İllâ zabt ve siyasetde terk ve ihmâl sebebi
ile vâki oldu.

وَلِلتَّوْصِيَةِ فِي آدَائِهِ وَظَانْفِهِمْ وَزَخَائِرِهِمْ -Dahi askerî vâzifeleri ve zâhireleri
vaktinde edâ olunmakta taksîr olduğundan oldu.

وَلِجَمْرِ أَنْ أَكْثَرَ وَقَعَ مِنَ الْإِحْتِلَالِ -Ömrüm için(408)ihtilâlden ne ki vâki(409)
oldı.Anın ekseri vâki olmadı.

إِلَّا بِسَبَبِ الطَّمَعِ فِي الْمَالِ -İllâ mala tâm(410)sebebi ile vâki oldu.

مِنْ غَيْرِ تَحْيِينِ الْحَرَامِ وَالْحَلَالِ -Helâl ve haram fark olunmayıb tam-ı hâm se-
bebi ile vâki oldu.

نَبِهَ اللَّهُ قُلُوبَ الْأَمْرَاءِ وَالْوُزَرَاءِ -Hâk subnânehu ve ta'âlâ hazretleri habîr ve
âgâh eylesun padişahların dahi vezirlerin kalb-i şeriflerin (411)

عَنِ لَمَذَةِ الْأَخْوَالِ - (54-a)Bu makûle hallerden.

(401)İ-"Husûsan bu fi'l-i iden"şeklindedir.

(402)İ-"üzerine"şeklindedir.

(403)İ-"ibret"şeklindedir.

(404)İ-"Sultan Mehmed Gâzi Han"şeklindedir.

(405)İ-"devlet-i kaviyyeleriyle"şeklindedir.

(406)İ-"ki"eki eksiktir.

(407)İ-"bu vâki olan zulm asker-i İslâm arasında vâki olmadı"şeklinde

(408)İ-"Ömrüm viren Allâh ta'âlâ hakkı için"şeklindedir.

(409)İ-"ise"kelimesi ziyadedir.

(410)İ-"hâm"kelimesi ziyadedir.

(411)İ-"şeriflerin"kelimesi eksiktir.

إِنَّهُ الْفَاقِرُ الْكَبِيرُ الْمَتَعَالِ -Tahkik Allâh(412) hazretleri ulu ve yüce kâdir padişahdur.Cemî'padişahların ve vezirlerin ve sâ'ir halkın kalblerinin tasarrufı anın(413) yed-i kudretindedür (414).

ثُمَّ السَّبَبُ -Andan sonra dahi inhizâma sebep olan,
عَدَمُ تَرْقُبِ الْفُرْصَةِ -Fırsat gözetmeyub bî-vakt cenge mübâşeretdür.

ثُمَّ الْغُرُورُ -Andan sonra dahi inhizâma sebep olan gururdur.

وَاصْتِغَارِ الْعَدُوِّ -Dahi düşmanı az ve hor görmekdür.(415)

فَلَا بَدَّ مِنْ التَّوْبَةِ وَالرُّجُوعِ إِلَى اللَّهِ الْمَتَعَالِ -Heman Allâh(416)hazretlerine tevbe ve rucû lâzımdur.

عَنِ مَوْجِبَاتِ الْغَفْلَةِ وَالضَّلَالِ -Gâflet ve dalâle düşmeği icâb ider nesnelere den.

وَالْتَوَقَّى عَنِ الْإِهْمَالِ وَتَنْدِيرِ الْمَالِ -Dahi işlerin sonunu tedbir eylemede ihmaldan sakınmak lâbüdd ve lâzımdur.

اللَّهُمَّ يَا مَعْوَلَ الْحَوْلِ وَالْأَحْوَالِ -Ey cemî'kuvvet (54-b) ve halleri döndürücü ve tasarruf idici.

سَوِّ حَالَنَا إِلَى أَحْسَنِ الْحَالِ -Sen bizim hâlimizi ahsen hâle döndür ve hüsn-ü hâl üzre olmağı muayesser eyle.

HATİME:

الْحَاتِمَةُ فِي الصَّلَاحِ وَالْعَهْدِ -Hâtıme-i Kitab:Sulhla ahd-i umûr-ı mühimmeden idüklerinin beyanındadır.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى -Kur'ân-ı şerifde Hâk(417) ta'âlâ(418) buyurdu ki;

الصَّلَاحُ خَيْرٌ -Yani cemî'nusûmâda sulh hayırlıdır.

قَبِيلَ الْحَرْبِ صُعْبَةٌ وَوَسْرَةٌ -Dindi ki cenk-ü cidâl ve harb ü kitâl güçdür ve açıdır.

وَالصَّلَاحُ أَمْنٌ وَوَسْرَةٌ -Sulh ise eminlikdür ve şâdîlikdür.

كَيْتَحْسِرُوهُ -Padişahân-ı ükelâdan Keyhusrev dimiş:

أَعْظَمُ الْخَطَايَا مُحَارَبَةً مَنْ يَطْلُبُ الصَّلَاحَ -"Hataların gâyet(419)büyüğü sulh ve aman talep iden kimse ile muhârebe eylemekdür.Yani (420) şöyle ki, bir cânib sulh murâd eyleye ve eman talep eyleye(421).Ol cânib iâe muhârebe gâyet yanlıştır.

أَرْدَشِيرُ بَابِكُ -Padişah-ı âkil(422)Erdeşir dimiş:(55-a)

- (412)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.
(413)İ-"tasarrufı anın"ifadesi eksiktir.
(414)İ-"yed-i tasarrufundadır"şeklindedir.
(415)İ-"hormakdur"şeklindedir.
(416)İ-"ta'âlâ"ilavesi vardır.
(417)İ-"Allâh"şeklindedir.
(418)İ-"hazretleri"ilavesi vardır.
(419)İ-"gâyetde"şeklindedir.
(420)İ-"Yani"kelimesi eksiktir.
(421)İ-"ide"şeklindedir.
(422)P-"âkil"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık

"لَا اسْتَعْمَلَ السَّيْفَ لِمَنْ عَصَى" Ben isyan iden kimse için kılıç isti'mâl itmezem.Yani kılıç havâle itmezem.

"مَتَى مَا يَكْفِي الْعَصَا" -şol yerde ki,asâ kifâyet eyleye.Yani asayla(423) def' olunmağa(424)mümkün olan kimesneye kılıç çekmem."
"وَمَا اتَّصَدَى لِيَعْتَوِيَ بِالصَّوْلِ وَالنَّصْلِ" Dahi düşmana demran sunmağa teveccüh itmezem.(425)

"إِذَا كَانَ يُوشِرُ فِيهِمُ الْقَوْلُ" -Kaçan ki,anlara husûmet-i defî'de (426) fasl idici söz te'sîr eylese (427)yani şöyle ki,düşmana mâ'kûl söz te'sîr idüb def' olmağa kâbil olsa (428)anda(429)arak ile cenge mübâşeret itmezem"dimiş.

"قِيلَ الصُّلْحُ بَقَاءَ الْأَجَالِ وَتَرْتُمُ الْأَمْوَالِ" -Dindiki,sulh ecelleri bakâsıdır.Dahi malların haremîdür.Yani sulh ile mallar hıfz olunub eceller kalur.

"قَالَ اللَّهُ تَعَالَى" -Kur'ân-ı şerifinde Hâkîm ta'âlâ buyurmuş ki,
"إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا" -Tahkîken kıyamet gününde ahdsüâl olunur.Yani ahd'i sımak câiz değildir.(55-b)sıyan kimesne(430)âhirette mesûl ve muâkâb olur.Pes ahdî gözedüb riâyet itmek umûr-ı mühimmeden-
dür.Nitekim dinmiş:

Gâm-ı ahd horden zî kâr âgehi est

Vefâdar-ı eyine şâhinşâh-ı est

Nazm:

Dest vefâdar kemeri ahd-i kün

Ta neşevî ahd-şiken cehd kün.

Ve ahdî sımanın dünyada dahi zararı vardır.Niteki bu hadîs-i şerifde zikr olunmuşdur:

"وَفِي الْحَدِيثِ" -Yani hadîs-i nebevîde vârid olmuş ki,buyurmuşdur:

"خَمْسٌ بِخَمْسٍ" -Beş nesne var ki,mukabelesinde beş nesne vâki olur.

Biri budur ki;

"مَا تَفْضُ الْعَهْدَ قَوْمٌ" -Bir kavm ahidleri sınımaz.

"إِلَّا أَنْظَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ عَذَابًا" -İllâ ki,Allâh ta'âlâ düşmanlarını onların üzerine havâle ve musallat ider.Ve ikinci budur ki,

"وَمَا أَحْكَمُوا بَعِيرًا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ" -Dahi bir kavm Hâk ta'âlâ inzâl itdüğü hükmün hilâfınca hükmetmezler.

"إِلَّا أَنْشَأَ فِيهِمُ الْفُرْجَ" - (56-a)İllâ ki,ol kavm arasında fakr zâhir olur.

(423)İ-"asayla"kelimesi eksiktir.

(424)İ-"olunması" şeklindedir.

(425)İ-"Dahi düşmana demran sunmağa tevccüh itmezem"ifadisi eksiktir.

(426)İ-"defî'de"kelimesi eksiktir,İ'den tamamladık.

(427)İ-"eyleye" şeklindedir.

(428)İ-"ola" şeklindedir.

(429)İ-"ol zaman" şeklindedir.

(430)İ-"kimse" şeklindedir.

وَمَا ظَهَرَ فِيهِمُ الْفَاحِشَةُ -Dahi üçüncü budur ki, bir kavim arasında zina ve fuhuş zuhûr itmez;

إِلَّا فَشَأْنَهُمُ الْمَوْتُ -İllâ ki, onların arasında mevt peydâ olur. Yani tâûn zuhûr ider.

وَمَا طَفِقُوا الْمَيْكَالَ -Dahi dördüncü budur ki, bir kavim kilelerden eksik vezn ile ve kile(431)ile muâmele itmezler(432);
إِلَّا مَنَعُوا النِّيَّاتِ وَأَخَذُوا بِالسِّنِينِ -İllâ ki, mukâbelede ot bitmek(433)men' olunur.(434)Yani ot ve ekin bitmez olub,kaht yıllarıyla muâheze olunurlar.Yani kaht u galâ zuhûr ider.

وَلَا مَنَعُوا الزَّكَاةَ -Dahi beşinci budur ki, bir kavim zekatların men' itmez(435)

إِلَّا أَحْبَسَ عَلَيْهِمُ الْمَطَرَ -İllâ ki, mukâbelede anlardan yağmur bereketi men' olunur.

وَلَقَدْ آخِرَ الْكِتَابِ -Bu zikr olunan beş(436)nesne âhir-i kitab vâki oldı.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ -Allâh(437)hazretleri cemi' umûrun(56-b)toğrusunu yeğ bilür.

وَفِي لَقْدَرٍ -Bu mikdarda,yani bu kitabda zikr olunan hikmet ve mâ' rifet sözleri mikdârında.

لِيُنْزِلَ تَأْمِلَ كِفَايَةً -Teemmül-ü tâm ile fikr eyleyene kifâyet vardır.Yani âkil ve dâna ve ehl-i basîret olanlara(438)bu kitabda olan(439) hikmet sözleri yeter.Mufasssal ve mutavvel kitablar tetabbû' eylemek(440)ihtiyacı yokdur.

وَالْكَلامُ لَيْسَ لَهُ نِهَايَةٌ -Sözün ise nihâyeti olmaz.(441)El-keâm-u yecurrû'l-keâm,muktezâsınca söylense zöz dükenmez.Bundan sonra dûâ idüb dirüz ki:

يَا عَالِمًا جَمِيعِ الْعَالَمِينَ فِي الطَّلِبِ -Ey matlûb olan cemi'ahvâle âlim ve habîr olan Allâh.

سَرِّجُوا النَّجَاةَ مِنَ الْإِخْزَانِ وَالْتَرِبِ -Senden fevz-ü necât ricâ(442)ve taleb iderüz,hüznlerden ve gussalardan.

أَعْطَا الْخَلَاصَ مِنَ الْأَوْزَارِ قَاطِبِهِ -Pes halâs i'tâ ve ihsan eyle cemi' güç nesnelere.

(431)İ-"ve kile"kelimeleri eksiktir.

(432)İ-"itmez" şeklindedir.

(433)İ-"ile" kelimesi ziyâdedir.

(434)İ-"men' olunurlar" şeklindedir.

(435)İ-"itmezler" şeklindedir.

(436)İ-"beş " kelimesi eksiktir.

(437)İ-"ta'âlâ" kelimesi ziyâdedir.

(438)İ-"olanlar" şeklindedir.

(439)İ-"olan" kelimesi eksiktir.

(440)İ-"eylemeğe" şeklindedir.

(441)İ-"yokdur" şeklindedir.

(442)İ-"ricâ" kelimesi eksiktir.

وَارْحَمَ عَبْدَكَ خَلَصْنَا مِنَ التَّعَبِ -Dahi kullarına(57-a)merhamet(443)idüb bize zahmet ve tâb'dan halâs eyle.

رَبَّنَا غْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا -Ey bizim Rabbimiz günâhlarımızı mağfîret ve setreyle.

وَاسْرَأْنَا فِي أَمْرِنَا -Dahi işimizde hâdden tecâvüzümüzi aff u mâğfîret eyle.

وَتَبَّتْ أقدامنا -Dahi düşmanla muhârebe vaktinde, cenk mahâllerinde kademlerimizi sabr üzre sâbit eyle.

وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ -Dahi kavm-i kâfirîn üzre bize yardım eyle.

اللَّهُمَّ أَنْصُرْ جَبُوتَ الْمُسْلِمِينَ -Yâ Allâh müslümanların askerlerine nusret ve fırsat müyesser eyle.

عَسَاكِرَ الْمُؤْتَدِينَ -Yâ Râb seni birleyici ve vâhdâniyyetine îman getürici olan askere(444)yardım eyle.

وَاطْمَئِنَّا بِالسَّلَامَةِ عَلَى الْحَجَّاجِ وَالغَزَاتِ وَالْمُجَاهِدِينَ وَالسَّافِرِينَ -Dahi hacc-ı şerifde (445) olanlara, dahi gâzîlere, dahi senin yolunda mücâhede üzre olanlara, dahi sâir müsâfirlere selâmet ve sıhhât mukâdder(57-b)eyle.

وَصَلَّى عَلَى رَسُولِكَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ -Dahi senin Rasûlün Muhammed hazretlerine, dahi cemi'âl-i ve ashâbı üzerine, salât u selâm eyle.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ -Hakîkâtde hamd ve şükr âlemleri terbiye ve islâh eyleyen allâh(446)hazretlerine mahsusdur.

قَدِ وَقَعَ الْجَمْعُ وَالْإِنْعَامُ بِعَوْنِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَلِيمِ -Cemi' umûrî kemâliyle bilen Al-lâh(447)hazretlerinin avniyle te'lîf ve tasnîfin evveli ve âhiri vâki oldu.

فِي ذِي الْحِجَّةِ الْحَرَامِ لِأَرْبَعِ وَالْفِ عَامٍ مِنْ شِعْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -Hicret-i nebeviyeden bin dördüncü yılın zi'l-hicce-i mübârekesinde, andan sonra kal'a-i Eğri seferinden gelünüb, bu tercüme-i lâtifenin tefsir ve takrîri ve tesvîd ve tahrîri kal'a-i Akhisar-ı Bosna'da (448)bin beşinci senenin recebü'l-müreccebinde vâki oldu.

Hak sübhânehu ve ta'âlâ hazretleri cemi'hükâm-ı kirâm ve vülât-ı en'âma mefhûmi ile tekayyüd ve mazmûnı ile (58-a)amel müyesser ve mukadder idüb, âsâr-ı berekâtını memâlik-i İslâma ifâza ve in'âm eyleye. Ümiddür ki, manzûr-ı nazar-ı ayn-ı inâyet-i ashâb-ı kerem ve melhûz-ı kerşeme-i latîf(450)ve himâyet-i erbâb-ı hikem

(443)İ-"rahmet" şeklindedir.

(444)İ-"askerlere" şeklinde çoğuldur.

(445)İ-"seferinde" ilavesi vardır.

(446)İ-"ta'âlâ" kelimesi ziyadedir.

(447)İ-"ta'âlâ" kelimesi ziyadedir.

(448)P-"Bosna" kelimesi eksiktir, İ'den tamamladık.

(449)İ-"Âmin" kelimesi ziyâdedir.

(450)İ-"lutf ve atf" şeklindedir.

oldukda içinde vâki' olan sehv ve hatâyı zeyl-i afvleriyle mes-
tûr ve kerem u lutflarıyla ma'zûr buyurular. İnşâ'llâh ta'âlâ(451)

کتاب الفقیرو رضوان ابن عبدالمنان الاقصری سنه ثلث عشر و الف
تم کتب الفقیر الحقیر لمعزنی بالعجز و التقصیر حسن بن ابراهیم الاملی صوی
سنه اربع و اربعین و مائت و الف

Y. C.
Yükseköğretim Kurulu
Belirleme Merkezi

---

(451)İ-"Temmet bi-avni'llâh-i ta'âlâ" ifadesiyle son bulmaktadır.